

TESI DOCTORAL

**EL PROCÉS D'ESTANDARDITZACIÓ DE LES
LLENGÜES, ESTUDI COMPARATIU I
APLICACIÓ A LA LLENGUA AMAZIGHA**

**CARLES CASTELLANOS
BELLATERRA NOVEMBRE 1997**

Capítol 8. Criteris de política lingüística en els diferents aspectes de l'estandardització

8.0. Consideracions generals

Abans d'exposar els criteris corresponents a cadascun dels aspectes de l'estandardització, farem unes consideracions prèvies entorn d'aspectes previs i generals.

8.0.1. Contingut de l'expressió "política lingüística"

A l'hora d'iniciar la redacció d'aquest capítol sembla necessari d'advertir entorn del contingut feixuc del terme "política lingüística" i en aquest sentit convindrà fer unes breus consideracions prèvies.

D'entrada cal assenyalar quin ha estat el sentit de la majoria de processos d'intervenció de l'Estat; i hem de dir, que en aquest aspecte, compartim àmpliament l'opinió expressada per posicions crítiques envers la intervenció de l'Estat com la de FARDON&FURNISS (1993:24) els quals assenyalen a la Introducció de l'obra que *"L'experiència suggereix que l'Estat ha donat suport a reformes lingüístiques importants tan sols en circumstàncies excepcionals (com en el renaixement de l'hebreu a Israel) però la seva capacitat per provocar efectes perversos és sempre remarcable"*.

Partint d'aquesta valoració essencialment negativa alguns autors plantegen un rebuig global a qualsevol mena de política lingüística i la necessitat de plantejar una proposta alternativa a les polítiques lingüístiques oficials en una formulació ecolingüística o d'ecologisme lingüístic. Tot i compartir les valoracions crítiques que s'han fet a les polítiques lingüístiques oficials, en

el present treball no podem però desenvolupar aquestes perspectives ecolingüístiques; les nostres necessitats més immediates d'anàlisi i les reflexions sorgides de l'estudi de diferents casos de polítiques lingüístiques recixides (Joan, Bernat 1996) ens porten a plantejar la política lingüística des d'un punt de vista general com aquell conjunt de mesures legals i aplicacions socials adreçades a l'estandardització.

Esmentem, però aquesta perspectiva ecolingüística com a horitzó d'anàlisi perquè considerem que els conflictes i les tendències que marquen la situació de les llengües al món no trobaran una sortida adequada si no és a partir d'una reformulació de les funcions socials de les llengües i de les relacions entre els diferents grups lingüístics, cada dia en un contacte més estret i intens.

Un cop fets aquests aclariments generals i adoptant una perspectiva d'anàlisi més immediata cal assenyalar que totes les llengües són sotmeses a una política lingüística o altra, sia per acció o per omissió; el nostre objectiu serà, en el nostre treball actual, de precisar els fenòmens principals que tenen lloc en els processos de determinació de polítiques lingüístiques adreçades a l'estandardització.

8.0.2. La consciència i la voluntat d'estandardització. Minorització i recuperació

D'acord amb aquest enfocament general i tenint en compte el caràcter relatiu dels processos d'individuació i d'estandardització en el moment actual (tal com ho hem assenyalat al capítol anterior) podem observar que els processos comencen amb l'aparició de la consciència de la necessitat d'estandardització al si de la comunitat en qüestió, una consciència que estarà en conflicte amb l'adhesió o atracció envers l'estàndard preexistent. Tots els grups lingüístics en la seva evolució cap a la formació d'una llengua estàndard assoleixen estats de consciència col·lectius en els quals sectors importants de la intel·lectualitat expressen de manera explícita la necessitat d'avançar vers aquest objectiu.

Com a exemple significatiu podem recordar el text referent a l'euskara de José Francisco de Aizkibel, el qual assenyalava ja al 1856 (segons cita Kintana (1994)) el desig "*que de mica en mica es formés [en el nostre Euskera] un dialecte clàssic o literari que compreguessin igualment els habitants de tot el país basc ["país vascongado", al text] indistintament (...)* D'aquesta manera amb el temps aquesta nació estaria unida etnogràficament sota un dialecte comú literari que al cap d'un segle o dos predominaria a causa de l'avantatge de poder ésser comprès a les set províncies o districtes corresponents als diferents dialectes que avui coneixem i que no poden ésser entesos els uns amb els altres puix que és impossible d'aplegar-les políticament pel fet de pertànyer a dues nacions poderoses. La literatura basca [vascongada] progressaria moltíssim perquè hi hauria més consum de llibres en euskara [euskeranos] perquè serà comprensible per tothom el dialecte literari i aleshores es publicarien moltes gramàtiques, diccionaris i obres útils que per temor a la manca de venda es troben avui en estat de manuscrits, els uns acabats i els altres abandonats sense cap mena d'estímul per a concloure'ls".

Pel que fa al català és interessant de recordar algunes formulacions simples però significatives com les de Joan Fuster a "Maneres de Parlar" (Serra d'Or, maig 1969, p.41). Tal com ho recorda Colomina (1995:208) enfront de l'entendridora patuleia dialectal enamorada dels residus -geolèctals, arcaïtzants - i de l'egregi rigorisme dels esclaus de la norma, Fuster creu possible i necessària una tercera via "sense propensions al folklore i sense enravenaments acadèmics", "un ús comú, alhora vulgar i acadèmic, circumstancial i permanent, central i perifèric". Fuster enuncia així el seu programa: "*Que el senyor que escriu a Sabadell o a Manacor, a Palma o a Barcelona, pensi que ha de ser llegit - hipotèticament, si més no - a Perpinyà, a Girona, a Lleida, a Alacant*". Per a aconseguir això - resumeix Colomina - cal tractar d'evitar les dificultats causades pels matisos idiomàtics, cal saber renunciar als modismes peculiars només de la pròpia comarca...

El cas hebreu és també significatiu. Després d'un període llarg de recuperació lingüística (el

Consell de la Llengua hebrea fou creat el 1890) al si de la comunitat lingüística hebrea apareix un clam per la unitat que portarà a la creació de l'Acadèmia de la Llengua Hebrea l'any 1953. Segons recorda Fellman (1977:151) *"Ja ha arribat l'hora per a nosaltres de començar a parlar en un hebreu unificat...En el camp de la llengua hebrea regna una completa anarquia, tant en la parla com en l'escriptura. Necessitem un organisme suprem, sobirà que posi ...ordre (a la llengua) i que sigui l'àrbitre final en tots els temes encara en disputa"*.

Aquestes reflexions tendeixen normalment a reclamar - com hem vist - algun organisme de regulació i promoció de la llengua, una "Acadèmia" (a imitació d'organismes anàlegs d'altres llengües literàries). El mateix José Francisco de Aizkibel al Diccionario bilingüe (publicat a Tolosa l'any 1884, pàg.VI) assenyala *"..es formi una Acadèmia composta dels homes més il·lustres del país basc [país bascongado], tant francesos com espanyols, que és d'una absoluta necessitat per als avanços de la nostra llengua i perquè amb el temps, modificant les diferències d'ortografia i de pronúncia, i generalitzant indistintament les veus dels diferents dialectes en l'escriptura i la literatura, es formi una llengua comuna, comprensible per a totes les províncies..."*.

Podriem trobar fenòmens paral·lels en els processos de formació de totes les llengües literàries.

Aquest procés topa no sols amb la competència de la llengua estàndard sobreposada sinó també amb les resistències, variables en cada cas, degudes a l'adhesió a les diferents variants de la llengua oral.

Aquest procés pot ésser llarg tal com ho mostra el comentari de Robert Lafont (1983:386) en relació amb l'estandardització de la llengua occitana: *"cal continuar encoratjant evidentment les formes orals, fins i tot múltiples, en la mesura que són la "vida heretada". Però només es pot reconquerir si no és a una escala moderna: es tracta de superar el dialectalisme per a afavorir una llengua moderna i vasta, un "occità comú" que alguns lingüistes proposen sobre*

una base del llenguadocià. De l'articulació funcional d'aquests dos enfocaments, tal volta més complementaris que no pas contradictoris, depèn no tan sols l'èxit d'una norma sinó el futur d'una llengua".

No insistirem ací en els diferents aspectes que defineixen una situació de *minorització lingüística* que interfereix d'una manera fonamental els processos d'estandardització tal com hem apuntat repetidament, ja que han estat llargament estudiats. A casa nostra tenim els bons estudis de Carme Junyent (1992, *Vida i mort de les llengües*) i de Lamuela (1994, *Estandardització i establiment de llengües*). La descripció de Carme Junyent en aquest estudi és molt precisa i sense concessió a falsos optimismes. La síntesi de Lamuela en el seu llibre és especialment detallada a l'hora de descriure els complexos mecanismes de substitució.

Afegirem ací tan sols una observació general al voltant d'algunes categories ideològiques aplicades a les llengües, que tenen com a objectiu de frenar el procés d'emergència de la llengua estàndard. Les llengües subordinades són estigmatitzades amb designacions reduccionistes que tenen per objectiu limitar les seves funcions socials. Les llengües arraconades als usos estrictament orals són anomenades despectivament *patuès*, *enxampurrat* etc. per mitjà de designacions que posen en dubte les seves possibilitats expressives superiors; amb un objectiu semblant és també sovint utilitzada la denominació de *llengua vernacle*. Fins i tot quan una llengua ja té un cert estatus cultural però no interessa que esdevingui oficial pot rebre també d'altres designacions que funcionen com a restrictives en aquest context com la de *llengua de cultura* etc. Les designacions s'han d'estudiar sempre en el seu context social i d'acord amb els conflictes diversos que intenten de qualificar. Entre les diferents formes de minorització lingüística és especialment interessant la vinculada a les formes de dominació de tipus colonial (o dominació de tipus imperial, segons Lamuela, 1994:61,62); en aquest tipus de dominació la llengua subordinada funciona exclusivament com a llengua de relació amb els inferiors socialment pertanyents a la societat colonitzada.

Pel que fa a situacions allunyades de la nostra, són especialment interessants les tipologies de

minorització proposades per a l'estudi de l'Amèrica Central (Fought,1985:35). L'autor distingeix entre nou tipus de situacions que van des del *bilingüisme estratificat a la diglòssia mixta* (entenen per "diglòssia" la utilització d'un codi o de l'altre segons el grau de formalitat de la situació comunicativa).

Però moltes anàlisis entorn de la minorització són més superficials o contradictòries: Spencer (1987:387-389) escriu "*La plena autodeterminació per a cadascuna de les comunitats lingüístiques és, en el món modern no sols impossible sinó que en molts de casos indesitjable*". L'argument per a defensar aquestes posicions és que el desenvolupament dels recursos lingüístics propis tancaríen les comunitats considerades en un *ghetto*.

Tampoc no han aportat gaire llum algunes anàlisis de situacions concretes com les de les llengües australianes. A aquest respecte Baldauf&Eggington(1989:13 i ss.) no van més enllà de considerar quina mena de bilingüisme amb l'anglès es podria implantar. No hi ha cap anàlisi que parteixi de la consideració del conflicte existent amb la llengua anglesa; el tractament hi és bàsicament psicològic. Les condicions socials, polítiques i ideològiques no hi són prou preses en consideració segons la nostra opinió. Tot i això, una observació (Baldauf&Eggington, 1989:27) ens hi ha semblat particularment interessant: "*l'única reforma significativa de les llengües tindrà lloc quan els indígenes australians mateixos, en tant que comunitats prendran el control de llur destí lingüístic*". Continuar amb aquesta línia de reflexió potser hauria permès donar més profunditat social a les anàlisis de la situació australiana. Però no és així en l'escrit que comentem.

Les reflexions de Fishman (1987:1-11) entorn de les llengües en perill a l'obra col·lectiva "*Status planning for endangered languages*" es fonamenten en consideracions de tipus social i psicològic sense entrar a fons en les causes polítiques i ideològiques que hi ha sempre darrere aquestes situacions. En una obra pròpia en solitari aquest mateix autor (Fishman, 1991) planteja la universalitat del fenomen de la "inversió del canvi lingüístic" però sempre dins un enfocament limitat a l'anàlisi dels casos de manteniment de llengües en uns

marcs definits per l'existència de llengües dominants amb un estatus indiscutit.

La ideologia de la "planificació lingüística" té dificultats per a integrar propostes serioses de protecció de les llengües en perill dins les seves estructures teòriques essencialment descriptives.

Només les polítiques lingüístiques de les nacions independents en què la llengua és concebuda amb plenitud de funcions han tingut en la majoria dels casos una evolució recuperadora. En aquest sentit és interessant d'estudiar els casos del txec, del finès, del polonès, del romanès etc. per veure el camí seguit. Un estudi recent de Bernat Joan (1996) al nostre país s'ha esforçat per explicar amb detall aquest procés de recuperació.

L'èxit d'un procés d'estandardització demana, doncs, la superació de la situació de subordinació. És fonamental la voluntat de superació de la subordinació i la idea clara dels usos socials que ha de posseir la llengua a estandarditzar. Cal partir, doncs, d'una concepció global de les relacions entre els grups lingüístics, eludint com a única hipòtesi l'obligació del bilingüisme estès al conjunt de la població i compartit amb la llengua dominant. Carme Junyent (1992:54) afirma concretament que "el dret al monolingüisme no ha de ser exclòs dels drets humans".

En aquesta línia convé apuntar de manera concreta la necessitat d'autoorganització - tal com hem recordat unes ratlles més amunt que ho assenyalaven Baldauf i Eggington - dels pobles sotmesos a lligams de tipus colonial o a diferents formes de dominació. Emenanjo (1991:161) i Tadjadjeu (1991:174) prevenen contra l'elitisme dels planificadors lingüístics a l'Àfrica i proclamen la necessitat de cooperació interdisciplinària i no elitista. Tadjadjeu assenyalava, a més, els prejudicis que alguns lingüistes mantenen respecte a l'estandardització de les llengües africanes.

8.0.3. Els criteris generals per a una codificació estandarditzadora

La primera decisió important amb què s'ha d'enfrontar una planificació estandarditzadora és el de la viabilitat del procés. Sadembouo (1991:22-29) exposa explícitament aquesta qüestió de la viabilitat de la grafització d'una llengua a l'Àfrica. Segons aquest autor l'estandardització de les llengües a l'Àfrica *"s'hauria de basar en la utilitat pràctica de la forma escrita d'aquestes llengües en la vida quotidiana dels usuaris"*. Basant-se en un estudi redactat en el marc del programa d'elaboració de l'Atlas Lingüístic del Camerun aquest autor considera llengües estandarditzables *"aquelles que no tan sols fossin parlades per un nombre important de locutors sinó sobretot les que pertanyessin a una comunitat dinàmica que tingués necessitats expressades de comunicació escrita en llengües locals i disposada a aportar la seva col.laboració a la tasca dels agents estandarditzadors"*.

Aquest autor classifica els criteris de viabilitat en tres: la demografia, l'ús oral, les necessitats d'ús escrit. En l'exposició de cadascun d'aquests criteris l'autor assenyala diferents casos que poden portar per exemple a estandarditzar una llengua amb un nombre de parlants reduït per necessitats d'alfabetització de la població.

Tot plegat revela, per això, una visió extremament centralitzada de la política lingüística i una gran precarietat de mitjans; en resum, una situació sociolingüística heretada de l'època colonial.

A la nostra manera de veure plantejar la viabilitat de l'estandardització com el resultat d'una selecció prèvia és com plantejar la conveniència o no d'accés a la cultura per a una població. Més que un problema d'eliminació prèvia, la viabilitat de l'estandardització hauria de ser plantejada en funció d'un sistema global d'alfabetització segons els criteris més objectius de desenvolupament cultural, en el qual fos possible d'establir etapes i prioritats però que entraria en contradicció amb l'establiment de criteris eliminators i excloents.

Pel que fa als criteris d'estandardització de la forma lingüística cal assenyalar que els *criteris de codificació* han estat estudiats amb profunditat al nostre país per Lamuela (1987:41-60, 78-92). Han estat revisats i ampliat pel mateix autor més recentment (Lamuela, 1995:15-30). Aquest darrer estudi és especialment interessant ja que s'hi exposa en primer lloc la tradició catalano-occitana en la teoria de la codificació, basant-se especialment en les aportacions de Teulat (1976, 1985). Lamuela assenyala que tot i haver estat l'obra de Pompeu Fabra l'origen de moltes de les solucions triades per Alibèrt, és interessant d'observar que és al cantó occità i no pas al català on s'ha desenvolupat una teoria detallada dels principis de codificació, inicialment comuns.

Lamuela considera que es poden determinar dos acostaments successius a la problemàtica de la codificació occitana. *"La primera, pluralista, es proposa l'establiment d'una ortografia vàlida per a tots els dialectes i l'aplicació de criteris de selecció, en conjunt puristes i històrics, que hauran de portar a una confluència més o menys avançada de les diverses varietats dialectals. La segona, unitarista, sense renunciar als resultats positius de la primera, es preocupa de definir una varietat referencial que, complementària de la diversitat de dialectes, és destinada a la comunicació d'abast més ampli"*.

La codificació pluralista és definida clarament per Pompeu Fabra (en un text de 1929 "L'obra de redreçament del català literari" publicat dins Lamuela&Murgades (1984)) i posat en pràctica també per Alibèrt (1935:pp. XXXVI-XXXVIII).

Pompeu Fabra adreçant-se als occitans diu que depurant els dialectes del moment *"us encamineu a la formació d'un grup de dialectes literaris, i heu d'estar satisfets si arribeu a aconseguir que cadascun d'ells sigui perfectament entenedor a la massa parlant occitana, dialectes, llavors d'una sola llengua literària. I tinc l'esperança que això podeu aconseguir-ho si establiu una ortografia adequada, si feu un bon triatge de formes i construccions i si els diferents dialectes sàviament depurats es fan manlleus recíprocs"*.

Alibèrt en l'obra esmentada assenyala : *"Davant les divergències fonètiques dels diversos parlars llenguadocians, no creiem possible d'atènyer una unificació completa. Admetem les varietats fonètiques ja conegudes per l'antiga llengua i rebutgem rigorosament les que s'han manifestat després de l'època de la decadència....A més de les variacions degudes a les lleis fonètiques regulars hi ha encara un gran nombre de variacions degudes a accidents diversos de caràcter excepcional...A la nostra manera de veure, la llengua literària s'ha de limitar a una o dues de les formes més regulars i més utilitzades....Una unificació més completa, si és que s'ha de produir, serà l'obra del temps o dels escriptors"*.

Més tard - continua Lamuela - se sent la necessitat de disposar d'una forma de llengua per a l'ús general, que hauria de ser el resultat d'una codificació de varietat única. Teulat (1985) cita un text de Taupiac (1977:13) *"L'occità que anomenem "comú" ...és una forma de llengua d'oc que s'ha fet possible pels treballs dels filòlegs Peire Bec i Rogièr Teulat....són eminentment occitanistes i dins el "discurs científic" que fan sobre l'occità es refereixen continuament a una forma de llengua d'oc que anomenen "l'occità referencial". La morfologia i el lèxic d'aquest occità són escollits essencialment segons l'extensió geogràfica més gran...Per exemple, segons les regions es diu "lo can", "le canh", "le gos", "eth can", "lo chin", etc. Cada terme pertany a la llengua d'oc correcta, però quin és el més estès?...Segons els criteris científics de repartiment lingüístic direm que "lo can" és la forma de l'occità referencial, i doncs, comú. Però les altres formes i els altres mots pertanyen també a una excel.lent llengua d'oc"*.

Abans d'exposar la síntesi de criteris de codificació propis, Lamuela exposa els criteris de Teulat. Recollint les nocions de *regió referencial* i de *diasistema lingüístic* de Peire Bèc, Teulat *"proposa de fer les tries fonamentals, particularment les tries fonètiques, dins una zona més o menys uniforme lingüísticament i, després, tenir en compte també d'altres zones per a completar la feina de codificació"*

Teulat sistematitza *criteris previs, criteris objectius geogràfics, criteris objectius*

intersistemàtics, criteris objectius intrasistemàtics i criteris subjectius.

Segons els criteris previs *"la forma triada ha d'existir en l'intersistema actual"*. Això *"exclou els arcaïsmes, considerats inútils per Teulat. Es tracta d'una reacció saludable als excessos arcaïtzants, que surt al pas de pràctiques molt comunes que, amb tot, poden tenir algun sentit"*.

També *"s'han d'eliminar les formes estranyes degudes a la diglòssia"* (o a la interferència de la llengua dominant, segons Lamuela).

Segons els criteris objectius geogràfics *"es tria la forma més difosa"* i també *"la forma més central"*.

Segons els criteris objectius intersistemàtics (basats en la noció de diasistema, que Teulat anomena intersistema) *"es tracta de fet d'escollir les formes que faciliten més la intercomprensió"*. Concretament: *"Es tria la forma guia de l'intersistema" és a dir "la que explica totes les altres; serà la forma més pròxima al protosistema. Es tria la pronúncia més conforme a la grafia, sempre que la grafia sigui definida partint de l'intersistema. Es tria la forma més distintiva, per raó d'intercomprensió. I es tria la forma més conforme a les tendències evolutives generals de la llengua"*.

Segons els criteris objectius intrasistemàtics es recerca la *"Coherència (o regularitat) dels paradigmes"*, la *"Generalització de les solucions triades"*, la *"Distintivitat intrasistèmica"* (és a dir, que es prefereixen les solucions que permeten les distincions) i la *"Conformitat amb la distribució dels fonemes en el sistema referencial"* (Lamuela explica aquest criteri exposant que és indispensable que la varietat referencial, independentment d'un eventual origen composicional, tingui un sistema fonològic perfectament comparable al de qualsevol varietat espontània).

Segons els criteris subjectius *"es tria la forma que és tradicional a la pràctica"* (de la llengua elaborada). *"Es tria la forma preconitzada per tots els teòrics"*. *"Es tria la forma majoritària en l'ús escrit o parlat dels "renaixentistes"*". I *"es tria la forma preconitzada en teoria pels organismes representatius"*.

Lamuela, partint de l'estudi crític dels criteris de Teulat, proposa una llista reelaborada de criteris de codificació i de compleció.

Segons aquest autor els criteris de codificació foren:

- 1. Diasistemicitat**
- 2. Historicitat**
- 3. Regularitat**
- 4. Regularitat evolutiva**
- 5. Coherència estructural**
- 6. Funcionalitat**
- 7. Autonomia**
- 8. Analogia amb altres llengües**

És interessant recordar aquí l'advertiment previ a l'explicació dels diferents criteris segons el qual *"en tot treball concret els criteris utilitzats són regits per uns "metacriteris" d'ordre programàtic que depenen de la concepció de la llengua. D'acord amb el que dic sobre els processos d'estandardització a Lamuela (1984), els metacriteris que semblen més sensats són la cerca de la màxima difusió de la llengua i el desenvolupament equilibrat i autònom del seu sistema estilístic"*.

Seguint el comentari dels criteris de codificació cal recordar en cada cas els següents aspectes:

- 1. Diasistemicitat.** Això voldrà dir que es tria la forma guia del diasistema, que es tria la

pronúncia més conforme a la grafia i que es tria la forma més distintiva, per raó d'intercomprensió.

Sobre aquest aspecte cal assenyalar que el diasistema no s'estableix de manera homogènia en tota l'àrea estandarditzable sinó que se centra en el que hem anomenat "àrea gravilectal". Per exemple, en el cas de l'estandardització de l'occità l'àrea gravilectal escollida per Alibèrt és la corresponent als dialectes centrals llenguadocians. Després, uns criteris congruents amb aquests s'han aplicat als altres grans dialectes més diferenciats del llenguadocià central. Tal com diu Lafont (1983:386) *"El llenguadocià, segons la reforma d'Alibèrt ha servit de prototip. Sobre el seu model, per mitjà dels treballs de l'Institut d'Estudis Occitans, el gascó, el provençal i el nord-occità han rebut després llur norma"*.

2. Historicitat. Segons aquest criteri són preferibles les formes que tenen una tradició literària més llarga. Encara que aquest criteri és rebutjat per Teulat per la seva poca funcionalitat reserva que Lamuela reconeix, aquest darrer autor recorda que aquesta tria de formes "clàssiques" "pot afavorir l'autonomia de la llengua i aportar materials de diversificació estilística".

3. Regularitat. Segons aquest criteri són preferibles les formes més regulars gramaticalment. Això vol dir: *Unitat morfològica* (és a dir, evitar l'allomorfeisme); *Distintivitat* (és a dir, preferir les formes que eviten l'homonímia); i *Homogeneïtat* (és a dir, que es prefereixen les formes dels paradigmes més homogenis).

4. Regularitat evolutiva. Són preferides les formes que tenen una evolució diacrònica més regular, és a dir, les que responen a evolucions sistemàtiques, sense canvis particulars ni interferències analògiques.

5. Coherència estructural. Són rebutjades les formes que infringeixen les regles generals de formació de les paraules. Lamuela assenyala, però, que fóra disfuncional perseguir les

paraules d'aquesta mena àmpliament difoses.

6. Funcionalitat. Són preferides les formes que tenen més valor funcional o que poden adquirir-lo més fàcilment. La funcionalitat respon a diferents criteris concrets de *Difusió* (són preferides les formes més difoses, perquè són les que tenen més valor funcional i també les més conformes a les tendències generals de la llengua); *Intel·ligibilitat* (són preferides aquelles formes que encara que no siguin usades siguin més fàcilment compreses i doncs disponibles; aquesta característica d'intel·ligibilitat pot ser deguda al fet de contenir morfemes coneguts, al fet de posseir correspondències regulars en diferents dialectes -diasistemicitat-, al fet d'ésser una forma central etc.); *Simplicitat* (són preferides les formes que amb un mateix grau d'intel·ligibilitat presenten menys problemes d'aprenentatge. Com a exemple, Lamuela explica que serà més simple un sistema lingüístic amb una sola forma de tractament que no pas amb dues o amb tres); *Acceptabilitat* (són preferides les formes que no tenen un aspecte inhabitual i que no tenen o no poden adquirir connotacions incòmodes).

7. Autonomia. Són preferides les formes que marquen la distància lingüística amb la llengua dominant. Aquest criteri pot estar en conflicte amb el criteri de funcionalitat -ens recorda Lamuela, que afegeix - però també pot respondre a les expectatives de funcionament autònom de la llengua. L'autonomia respon a diferents criteris concrets com *Genuïtat* (s'exclouen les formes degudes a la interferència de la llengua dominant); *Especificitat* (són preferides les formes que augmenten la distància respecte a les altres llengües i especialment respecte a la llengua dominant - particularment quan hi ha proximitat genètica entre la llengua dominant i la llengua subordinada).

8. Analogia amb altres llengües. Són preferides aquelles formes que presenten característiques anàlogues a les de les formes preferides en la tradició normativa de determinades llengües, preses com a model de llengües establertes. Aquest principi reforça la tendència a una elaboració autònoma, evitant les operacions desorientadores derivades de l'adopció del model de funcionament de la llengua dominant. Aquest criteri té una relació

evident amb la noció de superposició proposada per Joseph (1987:49) en la mesura que el sistema superposat influeix com a model de prestigi en l'elaboració de l'estàndard.

Lamuela també exposa uns criteris i recursos de compleció anàlegs als de codificació exposats més amunt i recorda les *condicions socials de codificació i de compleció*. Aquests condicionaments socials són d'un doble ordre:

1. *Coherència amb els precedents immediats d'ús de formes referencials*. S'ha de procurar la continuïtat amb les temptatives anteriors de codificació. Teulat segueix aquestes condicions quan tria la forma que és tradicional a la pràctica o la forma majoritària en l'ús escrit o parlat dels *renaissentistas*. Segons Lamuela el respecte a aquesta condició fou la que va induir a fer una recerca sobre la norma contemporània de la llengua literària als membres del Cercle Lingüístic de Praga .

2. *Coherència històrica amb les tries inicials*. S'ha d'evitar d'entrebançar la difusió de les propostes de codificació i compleció amb modificacions i reformes massa freqüents. És en aquest sentit que Teulat recomana la tria de la forma preconitzada pels organismes representatius.

Finalment Lamuela prevé els planificadors sobre el perill de caure en falsos criteris aplicant principis científics que serien vàlids per a una feina descriptiva de la llengua però que poden fallar en aplicacions prescriptives. La tria de les tendències generals de la llengua, o els criteris de regularitat i de regularitat evolutiva, aplicats de manera sistemàtica poden conduir a aberracions ja criticades per Mathesius l'any 1932 en els "regularitzadors" de la llengua txeca.

L'exposició dels criteris de detall que hem fet no hauria de fer perdre de vista tres aspectes que d'acord amb el que hem exposat són fonamentals, la *funcionalitat* de l'estandardització, l'*autocentrament* i la necessitat d'un *suport institucional* per tal de garantir l'establiment de la tasca estandarditzadora. (Lamuela (1987:70) parla amb més detall de les següents

característiques de les llengües no subordinades: unitat formal, completesa formal, diferenciació estilística i funcionament autònom. En la nostra síntesi hem fet una simplificació en els tres aspectes més genèrics).

Quan l'estandardització s'aplica a llengües sense una tradició escrita com és el cas de les llengües de Veneçuela exposat per Monsonyi (1983:377) la cerca de la funcionalitat porta a postular "una estandardització flexible que no sigui com la de l'espanyol o la del francès".

Com a exemple de suport institucional en la codificació d'una llengua podem recordar el Decret-Llei del Govern Revolucionari del Perú del 27 de maig de 1975 (Pottier, 1983:348-357) en què a més de decretar la cooficialitat de la llengua quítxua al costat del castellà exposa un alfabet bàsic general per a aquesta llengua amb consideracions addicionals per a cadascuna de les quatre variants geogràfiques principals.

Com a exemples de tendència a l'autocentrament tenim els casos de l'aranès i del galleg. Una estandardització correcta ha de postular el seu autocentrament al si del conjunt de la llengua a la qual pertanyen aquestes varietats geogràfiques.

La implantació social i la funcionalitat de la llengua són, doncs, essencials per a poder parlar pròpiament d'estandardització. Segons Ouane (1991:84) a l'Àfrica la modernització del lèxic especialitzat resta estancada perquè les llengües nacionals romanen confinades en els estadis més elementals del sistema educatiu.

Els processos d'estandardització són lents. Lamuela (1987:67) estableix el caràcter social del procés distingint entre llengua codificada i llengua estandarditzada. Lamuela escriu: "*es podrà dir que una llengua ha passat per un procés d'estandardització quan disposi d'una varietat reconeguda amb valor d'ús general i dotada de caràcter referencial, és a dir, que resolgui a favor seu els problemes de concurrència de formes*". (Segons Lamuela en la bibliografia occitana és utilitzada l'expressió "*occitan referencial*" per a referir-se a una varietat codificada

que aspira a ésser estàndard).

El cas *base* per exemple, començat a plantejar a finals del segle passat i iniciat de manera clara als anys 60 del present segle, tot i haver vençut les resistències principals a la ortografia unificada a finals dels anys 70, no és encara un procés que els lingüistes bascos considerin acabat.

Tot i convenir, segons Euskaltzaindia (1979:186-187) en tractar de l'"Euskara batua i les traduccions", que *"la polèmica en relació a la mena d'euskara utilitzat s'ha apaivagat considerablement en els darrers temps"* la majoria dels autors s'expressen en termes semblants a Sagües (1985:9) quan manifesta que *"Avui dia una gran part de les llengües, si més no les que són utilitzades en països desenvolupats, són llengües "normalitzades", subjectes a normes, a regles que han estat dictades per les Acadèmies de la Llengua corresponents. Tanmateix, en el cas de l'euskara la tasca d'Euskaltzaindia [Acadèmia de la Llengua Basca] no s'ha desenvolupat fins a "normalitzar" plenament la llengua basca. El famós "euskara batua" és una cosa que s'està fent encara. Si que podem parlar de formes normalitzades al nivell de la paraula (tant la declinació dels noms com la conjugació dels verbs podem dir que han estat prou determinades per Euskaltzaindia, per bé que encara resten zones obscures per aclarir. Tot el món de les oracions i de les construccions sintàctiques resta encara, però, per fixar. Nosaltres hem procurat de regir-nos per les maneres de parlar més generalitzades i és per això que parlem de "regles d'ús"."*

El cas català encara que més avançat tampoc no es pot considerar acabat. Ha superat de manera general l'estadi d'una ortografia unificada però no es pot dir que existeixi una llengua estàndard plenament establerta: la subordinació estilística i les vacil·lacions morfològiques encara existents en algunes àrees geogràfiques mostren la manca de consolidació i d'establiment de la llengua estàndard.

Cloem aquesta exposició general amb l'exposició d'alguns casos concrets que mostren la

diversitat dels processos, d'acord amb les diferents característiques històriques i geogràfiques.

L'estandardització del *navajo* és explicada per Spolsky&Boomer (1983). L'esquema de l'estandardització d'aquesta llengua ha seguit els models dels països colonitzats (que hem descrit per a diferents processos de l'Àfrica, per exemple). Els inicis de l'escriptura d'aquesta llengua estan relacionats amb els contactes amb els missioners cristians iniciats amb el tombant de segle proppassat. Més tard els antropòlegs i els lingüistes desenvoluparen també els seus propis sistemes de transcripció. L'evolució més recent està lligada a l'ensenyament bilingüe navajo-anglès. Les repercussions en la modernització del lèxic les hem exposades a la p.109. Spolsky&Boomer assenyalen a la fi del seu treball que la pregunta que es fan els qui desenvolupen els programes bilingües, respecte a l'estandardització del Navajo, no és tant "Com hem de modernitzar el Navajo per tal de manejar els conceptes de l'educació dels blancs?" sinó: " Com hem de cultivar i transmetre als nostres infants el ric llegat de la llengua i la cultura Navajos?". Vet aquí, doncs, un enfocament interessant dels objectius estandarditzadors.

L'estandardització de l'hebreu (Waldman, 1975:1185-1330; Fellman, 1977:151-156; Sagarna, 1988: 175-330) és el resultat s'una llarga tradició de conreu de la llengua.

Les bases del lèxic hebreu actual provenen de diferents èpoques. L'hebreu bíblic és anterior a la captivitat de Babilònia (entre 1.000 i 605 aC). L'hebreu *misnaic* és la llengua utilitzada a la Misna (una part del Talmud) en la qual s'incorporaren més préstecs de l'arameu i tingué lloc una extensió semàntica de termes que ja existien en l'hebreu bíblic. Es va elaborar entre els anys 70 i 217 dC. L'anomenat *neohebreu* es tracta fonamentalment de la "llengua dels traductors", la llengua elaborada en la tasca de transmissió de coneixements que portaren a terme els jueus entre el segle III i el XIX dC. Els traductors es veieren obligats a crear neologismes i a fer extensions semàntiques de paraules conegudes. En una darrera fase d'aquest període (a partir del segle XVII) cal situar la Haskalah en què s'adoptaren gèneres literaris europeus però mantenint una llengua molt fidel a l'antic hebreu bíblic amb un purisme

que comportà un grau molt elevat d'artificiositat (amb termes creats a partir de perifrasis complexes).

Aquesta tradició tan densa ha donat una base importantíssima per a l'estandardització. Però tal com hem recordat més amunt no ha estat fins a la creació de l'Estat d'Israel, que l'estandardització no ha tingut lloc.

L'estandardització de l'indonesi (Rubin,1977:157-179) presenta característiques curioses. La llengua malaia (a partir de la qual s'ha format l'indonesi estàndard) té una tradició antiga com a llengua literària i administrativa, interrompuda parcialment per la colonització holandesa. L'any 1928 l'indonesi (o "bahasa indonesia" una varietat del malai amb influència de diferents parlars indonesis sobretot de Sumatra) fou declarat oficial però es mantingué l'ús de l'holandès en l'àmbit de la ciència i de la tècnica; i no fou fins després de l'ocupació japonesa que amb el desplaçament de l'holandès, l'indonesi es trobà amb la necessitat de desenvolupar l'estandardització del lèxic. Tot i el grandiosos esforç desenvolupat Rubin (idem.:177) recorda *"l'indonesi probablement no és usat en àrees on és crucial una comunicació exacta...les idees importants i els contractes són escrits en una llengua estrangera"*.

Finalment, convé recordar l'existència de casos d'estandardització de tipus transitori que comenta Bendor-Samuel (1991:251) en els quals s'utilitzen "materials pont" per a permetre l'alfabetització prèvia "sub-dialectal" abans de la incorporació a l'estàndard unitari.

8.1. La grafització

Lamuela (1987:160) i Lamuela&Murgades (1984:261-269) ens recorden les constriccions que afecten les grafies alfabètiques:

- les convencions establertes (que no són mai generals en les llengües veïnes, com en català

l'ús de <ix>, <qu>, <ll>, <ny> etc.).

- les **grafies fonemàtiques** (que corresponen a les distincions fonològiques superficials de la llengua: per exemple, en català entre consonants sonores i sordes: entre <s> i <ss>, entre <j> i <x>, entre <b> i <p>...; entre "e" i "o" obertes i tancades: entre <è>, <ò> i <é>, <ó> etc.).

- les **grafies morfològiques** (que representen morfemes i en mantenen constant l'aspecte gràfic, com en català en el cas del manteniment de la grafia de la vocal en les síl·labes àtones i tòniques en el parlar oriental malgrat la variació existent. Ex: el manteniment de la "o" en les formes verbals "ella porta" - "ella portava", encara que en posició àtona es pronuncii [u]. O l'escriptura de la <r> en l'infinitiu "prendre" (pronunciat /pendre/) per coherència amb "prenc", "prens" etc.).

- les **grafies diasistemàtiques** (que representen distincions fonològiques d'un conjunt dialectal - o "diafonemes", com és el cas de la grafia de consonants que són mudes només en alguns dialectes. Ex: "monument", "camp" etc.).

- les **grafies històriques** (que representen distincions fonològiques pròpies de les fases anteriors de la llengua, com la distinció entre <b> i <v>, la notació de la <r> final en mots com "ferrer", "parlar").

- les **grafies etimològiques** (que són arbitràries des del punt de vista del funcionament de la llengua, fins i tot en fases anteriors com la grafia <mp> en mots com "temptació", "compte", l'escriptura de la <h> muda en mots com "haver", "coherent" etc.).

- i les **ideografies** (que són característiques d'un mot o d'un morfema donat i eventualment el distingeixen dels seus possibles homògrafs: "deu" al costat de "déu", "soc" al costat de "sóc", "Blanc" (adjectiu) al costat de "Blanch" (cognom), "hem" al costat de "em" etc).

Cada grafia pot entrar dins classes diverses: les grafies etimològiques, per exemple, són de fet també ideografies; algunes grafies diasistemàtiques poden ésser també històriques; algunes grafies morfològiques poden ésser igualment diasistemàtiques etc.

La distinció de la historicitat d'un tret fonètic pot representar en alguns casos una certa dificultat ja que pel fet que la variació és un fenomen sempre vigent i irregular en tota llengua, alguns parlars poden representar fases diferents en una línia d'evolució. La possibilitat d'adopció d'una grafia que serà per a uns parlars històrica i per a uns altres vigent, dependrà de la percepció de la solidesa i la diasistemàticitat del fenomen pels parlants que es troben en un estadi més avançat d'evolució. Per exemple, mentre que per als rifenys *iqelaxen* la neutralització de la [r] final de síl·laba en casos com "taddart", "aryaz" etc. és percebuda com un fenomen inestable i localista, pronunciacions més generalitzades i estables com [ajeoid] en lloc de [ageLid] i [iref] en lloc de [ilef], són objecte de percepcions i d'adhesions més sòlides.

És evident que les diferents constriccions exposades més amunt (fonemàtiques, etimològiques, morfològiques etc.) en les aplicacions estandarditzadores segueixen els criteris de codificació exposats a l'apartat 8.0.3 (diasistemàticitat, regularitat, historicitat, funcionalitat, autonomia etc.).

Existeixen diferents metodologies de grafització que parteixen de principis diferents dels que hem comentat com els establerts per Capo (1983:304-306). Aquest autor exposa els principis que han estat proposats per a *l'estandardització de la llengua Gbe* que són els següents: el fonèmic, l'estafonèmic, l'equifonèmic, l'adfonèmic, el d'economia, el d'alteració mínima i el de sufixació que afavoreixen la comunicació escrita entre els diferents dialectes. A aquests set principis hi afegeix encara d'altres principis que modifiquen la grafia a causa de la influència de "les formes escrites comunes": el neofonèmic, el de la diferenciació màxima i el de la màxima regularitat. Aquesta sistematització tot i ésser extremament precisa i oferir alguna terminologia interessant no sembla, però, que pugui ésser més apta per a l'estudi de la grafització que els criteris que hem exposat més amunt.

Des d'un altre punt de vista, Lamuela (1987:161) assenyala també que *"L'objectiu de la codificació lingüística és reduir la variació a fi d'obtenir les condicions de comunicació òptima dins l'espai d'ús de la llengua codificada"*.

Aquesta funció comunicadora és posada de manifest per l'exemple de la llengua *hausa* parlada a Nigèria i al Níger: Furniss (1991:101-105) exposa les diferències en la grafia utilitzada en cadascun d'aquests dos països: de manera general podem dir que la grafia utilitzada al Níger, representa la longitud de les vocals (per mitjà d'una vocal doble) i els tons (per mitjà d'accents gràfics), mentre que a Nigèria en la majoria de textos aquestes marques són menystingudes ja que no comporten cap dificultat de lectura per als parlants nadius. Furniss reproduïx les argumentacions de Jean-Guy Malka (1974), a la nostra manera de veure prou contundents: *"El sistema utilitzat al Níger sembla que és el que convé més als lingüistes, investigadors i no-parlants pel fet que els permet de llegir una llengua que no coneixen. La pregunta que es planteja és, però, per a qui es fa l'ortografia d'una llengua. L'exemple del francès i de l'anglès és un cas clar que ens demostra que l'ortografia es fa abans de tot per als parlants i els altres l'han d'aprendre..."*.

La funció comunicadora és, doncs, fonamental. Tenint en compte, però a més, la *funció identificadora* que té tota representació gràfica, és evident que hi haurà una *tensió entre la funció comunicativa i la funció identificadora* esmentades.

Comentant el cas occità, Lamuela (1987:161) ens recorda que aquesta tensió es manifesta tràgicament pel fet que les grafies de tipus diasistemàtic han portat en una situació d'hipertròfia de la funció identificadora a causa de la reculada progressiva del valor comunicatiu de la llengua. Més endavant (p.170) ens assenyala també les crítiques fetes a la codificació d'Alibèrt per a l'occità a causa de l'abús de grafies etimològiques.

Des d'aquesta perspectiva podem concloure, doncs, que les diferents incidències que es poden

assenyalar en una grafia des del punt de vista de la seva estandardització (arcaisme, dialectalització, subordinació etc.) no són, més que aplicacions abusives o distorsionades dels principis exposats a l'inici del present apartat tot prenent en consideració de l'equilibri necessari en aquesta tensió entre les funcions identificadora i comunicativa de la forma gràfica.

El procés d'estandardització de la grafia és objecte periòdicament de reformes per tal de millorar la funció comunicadora o, el que és sensiblement el mateix criteri, la comprensivitat interdialectal. Les crítiques incideixen també en aquest aspecte, com és el cas de les propostes de Colomina (1995:20-29) per al català en què proposa una sola grafia i dues pronunciacions per a l'accentuació de les vocals (en mots com "cinquè", "cafè", "aliè", "què" etc.) i una grafia més adequada a la pronúncia occidental i a l'etimologia per a un bon nombre de vocals postòniques (en mots com "bàlsem", "estòmec", "pèleg", "nàufreg" etc.).

8.2. La selecció morfosintàctica

Tal com ho hem assenyalat al l'apartat 7.1 la morfosintaxi és l'aspecte de l'estandardització que planteja una complexitat més gran ja que la diversitat existent entre els diferents parlars és difícilment reduïble sense que els dialectes menys afavorits no percebin un allunyament de les formes de l'estàndard envers les pròpies.

En el cas d'aplicació d'una codificació composicional (que és evidentment més recomanable que la unitarista en una estandardització, pel fet d'ésser més comprensiva) caldrà, doncs, procedir amb una gran circumspecció. Entre els criteris de codificació exposats a l'apartat 8.0.3 caldrà aplicar amb una atenció especial els de **Diasistematicitat, Regularitat , Coherència i Funcionalitat** a l'hora de fer la tria de les formes estandarditzables. Centrem l'observació en aquests criteris perquè les característiques de *genuïtat* i d'*especificitat*, per exemple, ja són pròpies en general de les morfologies dels parlars que entren en la composició

pel fet que els paradigmes morfològics són menys afectats per les interferències de les llengües dominants; i la característica d'*historicitat* és en general rebutjada per a la morfologia en els processos nous d'estandardització. En el cas català, per citar un exemple pròxim, l'elaboració fabriana del català literari va tenir com a fonament la morfologia moderna de la llengua tot distingint-la clarament de la de la llengua antiga.

La dificultat d'asolir una comprensió en les propostes estandarditzables en morfologia fa que, d'una banda, l'estudi del procés composicional hagi de ser més afinat i així és imprescindible, per exemple, la consideració de la noció d'*àrea gravilectal* (v. pp. 59 i 113) per a una aplicació el màxim de precisa de la *funcionalitat*. I d'altra banda, aquesta gravitació forçosa de les tries morfològiques que situa en una condició marginal algun dialecte excèntric, és compensada per una més gran diversitat en la composició del lèxic.

Aquest fenomen és destacable en el procés d'estandardització de la *llengua basca (euskara batua)* en el qual, tal com ja ho hem assenyalat, la preferència conferida a l'àrea guipuscoano-labortana en morfologia és compensada per la introducció de variants lexicals d'altres dialectes, concretament del biscaí.

La llengua *kanuri* (afroasiàtica, parlada a Nigèria i al Niger) és analitzada per Hutchinson (1991) tot escollint els grups dialectals Manga-Dagara i Yerwa-Mabar-Bilma (1991:113) com a elements bàsics de la codificació, és a dir, com a àmbit de l'àrea gravilectal Afegix (p.134), tot aplicant els criteris de funcionalitat, diasistematicitat i regularitat evolutiva que "*en molts de casos sembla que la tria d'una forma més antiga i completa ens pot portar al desenvolupament d'una ortografia més regular i econòmica*".

Finalment cal assenyalar que, semblantment al que hem assenyalat per a la grafia, el procés d'estandardització de la morfologia és objecte periòdicament de reformes per tal de millorar la seva comprensió interdialectal. Les propostes de Colomina (1995:20-29) per al català van en aquest sentit quan per exemple proposa una sola forma i dues pronúncies per a

l'escriptura de la terminació verbal en "-eix" i per a les formes del possessiu femení "meva", "meves", "teva", "teves", "seva", "seves".

En la tria de la sintaxi (aspecte en general més sotmès a la interferència de les llengües dominants) els criteris a aplicar tenen en compte més directament la historicitat i l'autonomia de la nova llengua estàndard i desemboquen en desenvolupaments de tipus estilístic.

8.3. El lèxic. Selecció, depuració, desenvolupament i modernització

Una primera consideració dels criteris d'estandardització del lèxic ha de tenir en compte els aspectes enumerats més amunt. Alguns punts entorn de la selecció adequada del lèxic dialectal i entorn de la modernització de la terminologia ja han estat tractats a l'apartat 7.1. El camp de l'estandardització lexical és, però, més ampli:

Bruguera (1984:39-56) assenyala per a la llengua catalana diferents àrees d'anàlisi del lèxic i diferents mitjans d'aportació al bagatge lexical de la llengua: "reviscolament de mots poc usats o en regressió", "incorporació de dialectalismes", "castellanismes", "mots nous, particularment de procedència anglosaxona". Kintana (1994:XV-XXIV) fa una llarga explicació al pròleg del seu diccionari euskara-espanyol on distingeix entre els "mots d'origen dialectal" (d'una "mateixa arrel" i d'"arrel diferent"), "paraules antigues" i "neologismes". I hi afegeix diferents consideracions sobre els "termes de cultura internacionals" i els "noms propis" (històrics, mitològics i de pila).

Marquet (1984:51-56) assenyala com a aspectes dignes d'estudi en la terminologia catalana: "la terminologia tradicional", "els neologismes", "el calc" i "l'ús dels sufixos". Jernudd (1977:216-222) en el seu estudi entorn de les fonts de creació neològica, considera principalment els processos desenvolupats a Indonèsia i a Israel. Les fonts lingüístiques per a la innovació terminològica són variables i pròpies de cada llengua. En el cas de la llengua

indonèsia les fonts principals reconegudes pels especialistes com a preferibles eren les que tenien un "reconeixement internacional". Per al cas de la llengua hebrea les preferències es decantaven per les fonts de la llengua hebrea mateixa (ibid:215-217). És evident que en aquest cas l'existència d'una llarguíssima tradició literària i el reconeixement d'un fons lexical important en la tradició pròpia havien decantat aquesta preferència. Més endavant (pp.218-219) aquest mateix autor assenyala que la preferència envers una font o una altra ve marcada també per l'àrea terminològica en qüestió. La preferència per les fonts grecolatines en termes de química era reconeguda de manera general per tots els especialistes israelians (ibid:219).

Fellman&Fishman (1977) assenyalen els següents aspectes a remarcar en el procés d'innovació terminològica en hebreu modern: "el manlleu", "l'adaptació", "la preferència pels mots o per les frases", "la necessitat de desambiguació i de claredat envers els parlants".

Per la seva banda Serban (1984:230-237), referint-se al romanès, distingeix dues línies de desenvolupament del vocabulari, per "mitjans interns" i per "mitjans externs". Al seu torn els mitjans interns es fonamenten en la "derivació", la "composició", el "canvi gramatical"; i els mitjans externs es fonamenten en el "calc", els "manlleus" i "la construcció per aposició".

Jernudd (1977:235) assenyala, encara, que hi ha dos objectius fonamentals en l'agrupació de les dades terminològiques: facilitar la comunicació al si de la nació i fora de la nació; i que la política lingüística en qüestions terminològiques consisteix en la resolució adequada d'aquest conflicte.

A la nostra manera de veure aquest enfocament no sembla adequat per a l'anàlisi dels diferents tipus de problemes que es plantegen en el camp de l'estandardització del lèxic.

Partint de la consideració de les diferents fonts d'aportació del lèxic i de les operacions lingüístiques que cal aplicar amb objectiu estandarditzador, segons el nostre parer convé distingir principalment entre:

1. **Selecció i estructuració del lèxic tradicional** (selecció interdialectal).
2. **Depuració i desenvolupament del lèxic tradicional** recurrent als dialectes, als recursos derivatius i a la llengua antiga.
3. **Regularització de les denominacions històriques i geogràfiques** (antropònims i topònims)
nacionals i universals.
4. **Desenvolupament de les terminologies neològiques** (relacionades amb les innovacions tecnològiques, científiques i culturals).

Els punts "1, 2" per una banda i "3, 4" per una altra banda tenen relació amb dades internes i dades externes, però entre cadascun d'aquests grups existeixen diferències importants de metodologia.

1. En la selecció i l'estructuració del lèxic tradicional s'apliquen els criteris de diastemicitat i de funcionalitat tenint en compte - tal com ho hem assenyalat al repetidament- que el lèxic és l'aspecte de l'estandardització que permet un grau més elevat de comprensivitat interdialectal.

L'estructuració del lèxic permet, d'altra banda, elaborar aspectes importants de l'estil literari. Kintana distingeix referint-se a la llengua basca, tal com ho hem comentat més amunt, entre els mots de la mateixa arrel i els d'arrel diferent. Entre els noms d'una mateixa arrel a part d'utilitzar el criteri de funcionalitat oral i escrita per a la tria (el nombre de parlants i l'ús literari, concretament), explica que ha escollit els mots que segueixen les lleis fonètiques tradicionals (criteri de regularitat). Finalment dona exemples concrets d'especialització semàntica de variants dialectals com *handi* (*gran*) / *haundi* (*gran, amb matis emfàtic*); *ageri*

(palès, evident) / agiri (publicació); ontzi (vas, recipient) / untzi (vaixell, nau).

2. La depuració i el desenvolupament demana una aplicació adequada i equilibrada dels criteris d'autonomia, d'historicitat i de funcionalitat (concretament cal saber distingir entre els calcs i els manlleus acceptables, els que han d'ésser sotmesos a modificacions i els que han d'ésser abandonats); i demana també regularitzar i desenvolupar els recursos derivatius. Aquesta àrea del tractament del lèxic és la que cal tractar amb més gran cura ja que incideix en el lèxic comú i més habitual en el qual els canvis han d'ésser fàcilment acceptables per tal d'adquirir un ús real.

La selecció que Kintana fa de mots de la llengua basca antiga es redueix als vocables amb més tradició literària i especialment amb l'objectiu d'enriquiment dels recursos.

3. Pel que fa a la regulació dels antropònims i topònims universals, cal sobretot combinar els criteris d'historicitat (ja que cal mantenir en la mesura del possible les designacions que compten amb una certa tradició) amb la coherència amb la fonètica de la llengua en els casos en què les designacions són adaptacions directes de designacions d'altres llengües. L'adaptació de llengües escrites amb sistemes gràfics diferents al propi permet una transcripció prioritzant la fidelitat envers l'escriptura original (trasnliteració) o una transcripció segons el sistema fonètic de la llengua d'arribada (transgrafiació). La tria d'un o altre procediment depèn de l'objectiu recercat en cada cas: la trasnliteració en textos erudits; la transgrafiació en els textos de divulgació.

4. El desenvolupament de les terminologies neològiques és el que planteja més problemes. ja que demana la creació de recursos nous inexistents en general prèviament en la llengua i exigeix també la superació d'una situació de conflicte envers el terme corresponent de la llengua dominant. El primer dilema a resoldre és la tria entre el manlleu o la creació pròpia.

El manlleu, per tal d'ésser acceptable per a la llengua exigeix l'adaptació morfològica i gràfica

com és el cas dels exemples exposats per Kintana (1994:XXIV) per al basc: Biologia, Fisika, energia, interferentzia, proiektu, kontzepto, automobil etc. Aquest autor assenyala que l'adaptació s'ha fet de la llengua originària i no pas de l'espanyol, és a dir conservant en la grafia grafemes que en espanyol han desaparegut o han estat modificats, com en els exemples següents: orkestra, adjektibo, estatistika, ekstasi etc.

La creació pròpia és un procediment més difícil però pot ésser seguit per llengües que compten amb un sistema derivatiu poderós, com el finès, o amb recursos lexicals especialment abundosos com és el cas de la llengua hebrea. Tot i així en algunes àrees (com el que hem comentat referent a la química) l'adaptació de la terminologia grecollatina difícilment es pot evitar. En euskara algunes creacions pròpies com "urrutizkia" (de "urruti"=lluny) han tingut un cert èxit. La llengua estàndard utilitza, però, com a forma preferent el manlleu de formació de base grega "telefono".

Les dificultats del llenguatge científic han estat assenyalades per Golopençia-Eretescu (1974:550-551) que remarca que el llenguatge científic se centra en la funció metalingüística del llenguatge tot combinant termes compostos explícits amb definicions abreujades. No insistirem ací més en la neologia, aspecte que reprendrem a l'apartat 11.3.2.

Farem tan sols algunes consideracions finals. Des d'un punt de vista sociolingüístic cal assenyalar la importància de l'acceptació de les innovacions lexicals perquè puguin representar avanços reals en l'estandardització. Fernandez (1983:19-22) comenta referint-se als problemes de l'acceptació de les innovacions lexicals en la llengua lapona que "*els lapòfons més autèntics, els més antics, són també els més refractaris a les depuracions en massa*" però que "*l'energia desplegada actualment (amb l'ajut dels mitjans de comunicació) pels joves radicals pan-lapons hauria de triomfar sobre aquestes reticències*". L'autora afegeix, però, un advertiment de prudència per als reformadors davant el perill de rebuig de les propostes o de crear divisions entre la població.

Des d'un punt de vista geogràfic cal remarcar que existeixen també diferències en el grau d'acceptació dels termes neològics. Phu Phong (1984:13) assenyala, referint-se als neologismes sino-vietnamites proposats com a neologismes que *"l'home del carrer del Sud ha utilitzat menys els termes sino-vietnamites que el seu homòleg del Nord"*.

A l'apartat 7.1 (p.106 i ss.) hem exposat la interferència exercida per les condicions de subordinació en els processos de creació neològica.

Cal puntualitzar finalment que des d'un enfocament intern de la llengua que aspira a la seva normalització social, la manca d'un desenvolupament adequat de la terminologia neològica pot ésser un obstacle important per al manteniment i l'extensió del seu ús social. Així ho assenyala O' Murchu (1991:98 i ss.) referint-se a la llengua irlandesa, per a la qual la manca de sistematització en la terminologia és una de les causes d'abandó de l'ús d'aquesta llengua en les àrees no estandarditzades.

8.4. L'elaboració estilística

Ja hem tractat aquest aspecte de l'elaboració estilística a l'apartat 7.1 (p.109 i ss.). Els criteris estandaritzadors adreçats a l'elaboració estilística afecten diverses àrees del llenguatge amb l'objectiu d'obtenir l'optimització expressiva i l'autocentrament, concepte que hem definit a la part A del nostre treball i que hem comentat amb profusió en la part B.

Havránek defineix l'estil com "una organització singular del text en la seva totalitat" (Kraus, 1987:83-93); i a partir d'aquesta definició considera diferents llenguatges funcionals: el conversacional, el pràctic (o professional), el científic i el poètic.

Des del nostre punt de vista la variació estilística té un abast més ampli i comprèn les varietats formals i no-formals de la llengua. Segons aquesta concepció, totes les varietats estilístiques

podrien ésser objecte d'una certa elaboració; en aquest sentit, és convenient de distingir entre tres diferents àrees de la llengua on pot incidir l'elaboració estilística:

1. Les estructures fonològiques i morfològiques (és a dir, els paradigmes gramaticals).
2. Els recursos lexicals i terminològics.
3. Els recursos sintàctics.

Aquesta tasca en les tres diferents àrees esmentades ha d'abastar, com hem comentat, tot el ventall de la variació estilística, és a dir, que ha de proveir formes aptes per a les diferents varietats formals i informals de la llengua.

Normalment es desenvolupa en primer lloc la varietat estàndard o llengua comuna i supradialectal per a proveir-la d'unes primeres funcions de comunicació social general. Tot seguit es desenvolupen els lèxics i els llenguatges especialitzats adreçats a àrees tecnològiques, científiques i culturals diferenciades. Aquesta tasca és molt complexa i extensa tal com apuntem en tractar el tema de la neologia en les pàgines precedents i també més endavant a l'apartat 11.3.2, i no es limita tan sols a la creació de terminologia específica sinó que en algunes àrees ha de proveir al desenvolupament d'un llenguatge especialitzat amb l'elaboració de sistemes de tractaments, de connectors específics etc.

En aquesta evolució cal també elaborar, com hem assenyalat, tota la gamma de formalitat en els diferents estils, des dels més cultes als més pròxims a l'oralitat més informal. Pot semblar una contradicció que el llenguatge oral pugui ésser objecte d'una elaboració quan una observació precipitada ha portat alguns escriptors a postular que no hauria d'ésser altra cosa que la simple reproducció del llenguatge espontani. Però en totes les llengües i molt més encara en les llengües subordinades, els estils familiars i populars no poden ésser la simple reproducció del llenguatge quotidià, justament perquè aquest tipus de varietat social de la llengua és la més sotmesa a la inestabilitat i concretament a la interferència de la llengua dominant.

L'elaboració estilística demana, doncs, també un esforç de selecció i d'optimització en les varietats menys formals. En aquest cas la tasca pot ser molt més delicada ja que la vinculació amb la llengua quotidiana ha d'ésser molt més estreta que no pas en les varietats més formals. És important recordar, però, que l'elaboració estilística no es pot reduir a l'àmbit únic de la formalitat, ja que el ple establiment d'una llengua exigeix la seva versatilitat estilística (v. pp. 23 i 24).

Part C. Aplicació a la llengua amazigha

Capítol 9. Objectiu i àmbit d'anàlisi

En aquesta part C abordarem l'aplicació de diferents aspectes de l'estandardització lingüística a la llengua amazigha, segons l'esquema següent:

En aquest capítol introductori (Objectiu i àmbit d'anàlisi) exposarem quin és l'objectiu recercat en aquesta part del treball i les raons per les quals hem escollit els tres parlars *tarifit*, *taqbaylit* i *tacelhit* com a fonament del nostre estudi.

Al capítol 10 següent descrivim diferents aspectes dels parlars presos com a referència, exposant, per a la morfosintaxi, en primer lloc les característiques del parlar rifeny, a les quals afegirem comentaris referents als altres dos parlars, amb una extensió suficient per a poder extreure'n més endavant elements de tipus global i unitari.

Aquesta disposició respon únicament a criteris de tipus pràctic orientats a la tasca d'aplega de dades.

Els apartats descriptius dels diferents parlars són els següents:

10.1. Descripció del sistema fonètic

10.2. Descripció d'aspectes morfosintàctics

10.3. Descripció d'aspectes lexicals (apartat publicat en annex)

L'estudi de les característiques d'un possible procés d'estandardització de la llengua amazigha demana d'altra banda, el coneixement de la realitat sociolingüística. A aquest objecte hem desenvolupat l'apartat 10.4: Consideracions sociopolítiques i ideològiques

En aquest apartat 10.4 tractarem diferents aspectes sociopolítics i ideològics, com la consciència de la identitat lingüística amazigha, els usos lingüístics i les ideologies envers la

normalització segons les diferents zones geogràfiques; i acabarem amb una visió prospectiva per a un procés d'establiment sociolingüístic de la llengua amazigha.

El darrer capítol (capítol 11) d'aquesta part és central i tracta dels diferents elements concrets que hem elaborat adreçats a l'estandardització de la llengua amazigha en diferents camps d'estudi. Aquesta descripció és precedida de l'estudi de la variació interna de la llengua amazigha i de les consideracions exposades per a la seva estandardització. El títol general del capítol és:

Elements per a l'elaboració de l'Amazigh Comú

I el dels diferents apartats són els següents:

11.0. Varietat i estandardització en la llengua amazigha.

11.1. L'estandardització de la grafia.

11.2. L'estandardització de la morfosintaxi.

11.3. L'estandardització del lèxic.

11.4. Funció social de l'Amazigh Comú.

L'objectiu d'aquesta part del nostre estudi és considerar les possibilitats de construcció d'una varietat estàndard panamazigha.

Per a fer-ho partirem de l'anàlisi de tres dialectes (*tarifit*, *taqbaylit*, *tacelhit*). La tria d'aquests dialectes ha estat deguda a dos factors principals i a una valoració de conjunt final:

En primer lloc, calia partir dels parlars més implantats, tant des del punt de vista de la pròpia realitat sociolingüística dins cadascun dels territoris particulars, com des del punt de vista de la seva projecció social en el conjunt de l'àrea amazigha.

I en segon lloc, calia tenir en compte la importància de la informació disponible.

D'acord amb el primer aspecte de l'anàlisi, és possible de destacar els parlars principals següents (d'est a oest i de nord a sud): el *taqbaylit*, el *tarifit*, el *tamazigt* de l'Atlas Mitjà, el *tacelhit* i el *tamaceyt*, parlars que compten, tots amb una important implantació i projecció (molt especialment el *taqbaylit* i el *tacelhit* que han estat vehicles d'una important dinàmica cultural especialment d'uns decennis ençà i que compten amb una certa producció escrita).

Raons referents a la seva situació geogràfica (entre el *taqbaylit*, el *tarifit*, i el *tacelhit*) i a la manca de fonts disponibles per a una explotació suficient del seu lèxic, ens han fet aconsellable d'excloure el parlar tamazight de l'Atlas Mitjà com a element fonamental del nostre treball. A mesura que hem anat aprofundint en el nostre estudi hem pogut comprovar, realment, l'encert d'aquesta opció ja que les dades provinents del parlar tamazight de l'Atlas Mitjà han tingut sempre una funció complementària respecte de les dades que havíem ja extret dels parlars esmentats que l'emmarquen.

L'anàlisi de conjunt ens ha portat també a excloure el *tamaceyt* com a element fonamental per a la creació de l'estàndard comú. Tot i que el *tamaceyt* (i els parlars tuàreg en general) és un parlar d'una gran puresa lingüística en comparació amb els tres parlars fonamentals esmentats, les seves divergències lingüístiques respecte a aquests fan desaconsellable l'intent d'elaboració d'una llengua estàndard comuna. El conjunt de parlars tuàreg haurien de cercar una estandardització pròpia, però que fos evidentment congruent amb la que estudiarem aquí. En aquest sentit, els models d'estandardització congruent seguits pels conjunts Catalano-Occità per exemple, o pel conjunt escandinau (Suec-Danès-Noruec fonamentalment), poden servir parcialment de model.

Delimitarem, doncs, el nostre objecte d'estudi en l'objectiu més precís següent: "estandardització de la llengua amazigha a partir dels parlars nord-occidentals", entenent per parlars nord-occidentals tots els parlars compresos en un triangle delimitat per les àrees

lingüístiques del *taqbaylit*, el *tarifit* i el *tacelêit*. Aquesta gran àrea constituirà, doncs, la nostra "àrea gravilectal" (v. explicacions entorn d'aquesta noció a les pp. 59 i 113) en l'estandardització de la llengua amazigha.

L'amazigh comú que proposem pot ésser considerat excèntric des del punt de vista geogràfic respecte el conjunt dels parlars amazighs, però aquesta posició geogràfica és deguda a raons sociolingüístiques que ja hem exposat en explicar diferents exemples d'estandardització. Si observem bé per exemple alguns fenòmens complexos d'estandardització, com el de la llengua basca podrem comprovar que l'"àrea gravilectal" no ocupa pas una situació estrictament central des del punt de vista geogràfic. Els parlars que serveixen més directament de fonament a l'estandardització d'aquesta llengua són en aquest cas el labortà i el guipuscoà, i ho són per raons de tradició literària i de pes social respectivament.

Semblantment són raons de tipus sociolingüístic (tradició literària en alguns casos, dinàmica sociolingüística i pes demogràfic en els altres) les que ens han fet escollir l'"àrea gravilectal" descrita per a la llengua amazigha.

Aquest centrament en una àrea determinada no s'ha d'interpretar pas com un relegament de la resta de parlars fora del procés d'estandardització. Com ens ho mostren també diferents exemples (el cas basc, el cas occità etc) la resta de parlars més fortament diferenciats de les característiques de l'Amazigh Comú, poden seguir un procés d'estandardització - tal com ho hem apuntat adés - també convergent guiant-se pels criteris generals d'aquest amazigh comú, de tal manera que per als parlants d'aquestes varietats més allunyades els sigui possible alhora la utilització d'un estàndard propi i l'accés fàcil a l'amazigh comú.

No postulem pas un sol amazigh estàndard sinó la "carcassa" d'un amazigh comú que afavoreixi una grafització i una selecció formal intercomprensibles de manera immediata en una àrea amb formes estàndards molt aproximades; i uns criteris generals per a posar en circulació subestàndards locals coherents i progressivament convergents.

La nostra aportació no ha d'ésser pas entesa, doncs, com una proposta que apunti a una solució definitiva de l'estandardització de la llengua amzigha sinó tan sols com uns primers elements que puguin ésser útils per al desplegament posterior d'un procés d'estandardització que es pogués fer ja efectiu.

Capítol 10. Descripció dels parlars amazighs de referència

10.0. Sigles i abreviatures

<i>Abreviatures generals</i>	
S/Sing	singular
P/Pl	plural
m/masc	masculi
f/fem	femeni
N	neutre
int	forma verbal intensiva o d'habitud
F.P.	forma preferent
F.S.	forma secundària
Rfp	realització fonètica principal
SFP	sistema fonètic panamazigh
=	igual (forma igual a la forma exposada prèviament- generalment la forma rifenya)
≈	semblant (forma semblant a l'exposada prèviament- generalment la forma rifenya)
<i>Abreviatures referents a les fonts</i>	
D	Dallet (1982)
De	Destaing, E. (1920)
I	Ibáñez(1944)
ML	Lanzoudi, M.(1988)
MM	Mammeri, M. (1976)
O	Ouakrim: Cursos de Berber (nivell 1 i nivell 2) donats per Omar Ouakrim a la UAB (1993-95)
Rf	La llengua rifenya (1995)
Sa	Sarrionandia, P. (1905)

10.1. Descripció del sistema fonètic

10.1.1. Breu descripció del sistema consonàntic

Per a la descripció del sistema consonàntic general amazigh ens hem basat en els treballs de Chaker (1996), Boukous (1993) i Galand (1988). En la representació dels fonemes utilitzem

un sistema de notació panamazigh servint-nos dels signes que descrivim tot seguit.

Pel que fa a la presentació del quadre dels fonemes ens ha semblat més adequada per raons expositives una disposició lineal que no pas una disposició bidimensional (en funció, per exemple, de l'encreuament del punt d'articulació i del mode d'articulació). L'existència de diferents dimensions de correlació en amazigh fa difícil, a més, una disposició simple i que pugui mostrar alhora amb claredat les diferents correlacions en un sol quadre. Només incloem en el quadre general les correlacions de sonoritat i de faringalització.

L'inventari general del sistema consonàntic amazigh és el següent:

1. Consonants labials		Exemples:
Bilabial sonora:	/b/	baba (<i>pare/père</i>)
Bilabial sorda:	/p/	apaki (<i>paquet</i>) *
2. Consonants dentals (no nasals)		Exemples:
Dental sonora:	/d/	da (<i>aquifici</i>)
Dental sorda:	/t/	ta (<i>aquesta/celle-ci</i>)
2.1. faringalitzades:		Exemples:
Dental sonora faringalitzada:	/d̠/	id̠ (<i>nit/nuît</i>)
Dental sorda faringalitzada:	/t̠/	tumactic (<i>tomàquet/tomate</i>)
3. Consonant labiodental:		Exemples:
Labiodental fricativa sorda:	/f/	afus (<i>mà/main</i>)
4. Consonants sibilants		Exemples:
Sibilant sonora:	/z/	izi (<i>mosca/mouche</i>)
Sibilant sorda:	/s/	aserdun (<i>mul/mulet</i>)
4.1. faringalitzades		Exemples:
Sibilant sonora faringalitzada:	/z̠/	izi (<i>bilis/bile</i>)
Sibilant sorda faringalitzada:	/s̠/	taɟsa (<i>riure-nom-/rire-nom-</i>)
5. Consonants nasals		Exemples:
Nasal bilabial:	/m/	imi (<i>boca/bouche</i>)
Nasal apicodental:	/n/	ini (<i>dir/dire</i>)
6. Consonants prepalatals fricatives		Exemples:
Prepalatal fricativa sonora:	/j/	batenjal (<i>alberginia/aubergine</i>)
Prepalatal fricativa sorda:	/ç/	ameic (<i>gat/chat</i>)
7. Consonants prepalatals africades		Exemples:
Prepalatal africada sonora:	/g/	awig (<i>poltre/poulet</i>)
Prepalatal africada sorda:	/k/	aniçi (<i>pastor/berger</i>)
8. Consonants líquides		Exemples:
Líquida lateral:	/l/	ili (<i>ésser/être</i>)
Líquida vibrant:	/r/	tarwa (<i>fills/enfants</i>)
8.1. faringalitzades		Exemples:

Líquida vibrant faringalitzada:	/ɣ/	rebbi (<i>déu/dieu</i>)
9. Consonants velars oclusives		Exemples:
Velar oclusiva sonora:	/g/	zgu (<i>boira/brouillard</i>)
Velar oclusiva sorda:	/k/	akal (<i>terra/terre</i>)
10. Consonants velars fricatives		Exemples:
Velar fricativa sonora:	/ɣ/	ɣɣi (<i>xerigot/petit lait</i>)
Velar fricativa sorda:	/x/	tuxsi (<i>ovella/brebis</i>)
11. Consonants faringals		Exemples:
Faringal sonora:	/ɕ/	aɕzi (<i>solter/célibataire</i>)
Faringal sorda:	/ħ/	hɕeb (<i>comptar/compter</i>)
11. Consonants laringals		Exemples:
Laringal fricativa:	/h/	yeh (<i>sí/oui</i>)
Laringal oclusiva:	/q/	aqzi (<i>gasset/petit chren</i>)
13. Semiconsonants		Exemples:
Semiconsonant palatal:	/j/	atay (<i>te/thé</i>)
Semiconsonant velar:	/w/	ibawen (<i>aves/foves</i>)

(*) El so /p/, que es troba en mots manllevats, té una funció marginal en el sistema fonètic amazigh

Correlacions consonàntiques

Les correlacions de sonoritat (que contraposen les consonants sordes a les corresponents sonores) i de faringalització (que contraposen les consonants sense faringalització amb les faringalitzades corresponents) ja les hem incloses en el paradigma bàsic precedent.

Pel que fa a la faringalització cal afegir que algunes realitzacions són d'abast regional (com la de /j/, i de /ħ/ atestades en l'àmbit taixelhit) i per aquesta raó no transcendeixen en una síntesi interdialectal com la que establím ara.

D'altres correlacions que tenen importància en el sistema consonàntic amazigh són la correlació de labiovelarització i la correlació de tensió que comentem tot seguit.

Correlació de labiovelarització

La correlació de labiovelarització contraposa diferents consonants labials i velars amb les corresponents labiovelaritzades. Si representem la labiovelarització (articulació simultània de la consonant corresponent i d'una semiconsonant /w/ molt breu - o de l'arrodoniment bilabial) amb un cercle volat, tenim les consonants labiovelars següents:

/b^o/, /g^o/, /k^o/, /x^o/, /q^o/, /ɟ^o/... corresponents a les consonants /b/, /g/, /k/, /x/, /q/, /g/...

Tal com assenyala Chaker (1996:15) la labiovelarització en amazigh no és distintiva fonològicament o ho és molt feblement. L'hem descrita, doncs, des d'una perspectiva fonètica general. Pel que fa a les realitzacions dialectals cal assenyalar que en rifeny existeix la labiovelarització de la nasal velar /ŋ/ -> /ŋ^o/.

Correlació de tensió

És la correlació més generalitzada i s'estableix per mitjà del reforçament de l'articulació de les consonants corresponents. Fonèticament les representem amb una lletra majúscula. La majoria de les consonants poden ésser pronunciades tenses:

1. Consonant labial tensa	
Bilabial sonora, tensa:	/b/ -> /B/
2. Consonants dentals (no nasals) tenses	
Dental sonora, tensa:	/d/ -> /D/
Dental sorda, tensa:	/t/ -> /T/
2.1. faringalitzades:	
Dental sonora faringalitzada, tensa:	/d/ -> /D/
Dental sorda faringalitzada, tensa:	/t/ -> /T/
3. Consonant labiodentals tensa	
Labiodental fricativa sorda, tensa:	/f/ -> /F/
4. Consonants sibilants tenses	
Sibilant sonora, tensa:	/z/ -> /Z/
Sibilant sorda, tensa:	/s/ -> /S/
4.1 faringalitzades	
Sibilant sonora faringalitzada, tensa:	/z/ -> /Z/
Sibilant sorda faringalitzada, tensa:	/s/ -> /S/

5. Consonants nasals tenses	
Nasal bilabial, tensa:	/m/ → /N/
Nasal apical, tensa:	/n/ → /M/
6. Consonants prepalatals fricatives	
Prepalatal fricativa sonora, tensa:	/j/ → /J/
Prepalatal fricativa sorda, tensa:	/ç/ → /C/
8. Consonants líquides	
Líquida lateral, tensa:	/l/ → /L/
Líquida vibrant, tensa:	/r/ → /R/
8.1. faringalititzades	
Líquida vibrant faringalititzada, tensa:	/r/ → /R̥/
9. Consonants velars oclusives	
Velar oclusiva sonora, tensa:	/g/ → /G/
Velar oclusiva sorda, tensa:	/k/ → /K/
10. Consonants velars fricatives	
Velar fricativa sonora; tenses corresponents:	/ɣ/ → /Q/ o bé /T/
Velar fricativa sorda, tensa:	/x/ → /X/
11. Consonants faringals	
Faringal sonora, tensa:	/ʕ/ → /ʕ̥/
Faringal sorda, tensa:	/ħ/ → /H/
11. Consonants laringals	
Laringal fricativa, tensa:	/h/ → /H/
Laringal oclusiva, tensa:	/q/ → /Q/
13. Semiconsonants	
Semiconsonant palatal; tenses corresponents:	/ɣ/ → /Y/ o bé /G/
Semiconsonant velar; tenses corresponents:	/w/ → /W/ o bé /Gʷ/

NOTA. Les consonants africades /tʃ/, /dʒ/ (també les d'abast dialectal /ts/, /dz/) pel fet d'ésser tenses elles mateixes, no apareixen en el paradigma anterior de correlació de tensió. Una anàlisi interdialectal ens mostra, però algunes relacions significatives com:

/L/ ⇔ /ʕ/ ..... (lluz ⇔ ʕuz)

/T/ ⇔ /ts/ ..... (yettawi ⇔ yetsawi)

/Z/ ⇔ /dz/ ..... (igezzem ⇔ igcdzcm)

Pel que fa a les consonants labiovelaritzades, cal advertir que la seva articulació va acompanyada sovint de la tensió, com a variant dialectal. Així l'articulació de:

/kʷ/, /gʷ/, /xʷ/, /qʷ/, /ɣʷ/

apareix sovint en diferents dialectes com a:

/K^o/, /G^o/, /X^o/, /Q^o/, /r^o/

10.1.2. Observacions entorn de la variació dialectal

El sistema consonàntic bàsic de la llengua amazigha és el que hem descrit breument més amunt però existeixen variacions en els dialectes estudiats.

El rifeny (*tarifit*, que distingim amb una R) (Cadi, 1987:18-29); Ibáñez, 1944:XXVII-XXIX); Sarrionandia, 1905:1-14); Rif, 1995:17-21) posseeix algunes característiques pròpies. Les que influeixen més globalment en el sistema consonàntic general són les següents:

R1.

a. El *rotacisme* (fenomen fonètic qualificat d'idiosincràtic del Rif per Cadi (1987:23)). El fonema /r/ és articulat en la majoria dels casos i en diferents posicions com a [r]: [ur] -> [ur], [taslit] -> [tasrit]

b. Aquest fenomen va acompanyat de l'esvaïment del fonema /r/ originari acompanyat de l'allargament compensatori de la vocal: [aryaz] -> [a:yaz]

Alguns autors (com Ibáñez) consideren que l'articulació de la /r/ provinent de /r/ és diferent de la pròpia de la /r/ etimològica. Nosaltres no hem recollit aquesta possible distinció en la notació estàndard.

R2. En rifeny té valor fonològic la nasal labiovelar: /ŋ^o/ (ex: seq^o= cuire/cuire)

R3. Les consonants africades prepalatals /tʃ/, /dʒ/ són més freqüents en rifeny pel fet que

corresponen a fonemes tensos o a combinacions d'altres fonemes:

/L/ > /ʁ/, /t/ > /tʰ/ (ex: /tameɣač/ < /tameLalt/)

El **cabilenc** (*taɣbaylit*, que distingim amb una Q) (Dallet,1982; Mammeri, 1976) posseeix alguns fonemes distintius propis:

Q1. Les consonants africades dentals: /ts/, /dz/, /Tʰs/, /Dz/. Aquests fonemes corresponen a consonants tenses en d'altres parlars:

/ts/ i /Tʰs/ corresponen a /T/ (ex: /yeTawi/) o bé a /S/ (ex: /ifeSi/) en d'altres parlars

/dz/ i /Dz/ corresponen a /Z/ (ex: /igeZem/) en d'altres parlars

Q2. En cabilenc la faringalització té una extensió més gran que en rifeny. En aquest parlar existeixen, a més, els fonemes faringalitzats següents:

/l/ → /l̠/, /j/ → /j̠/, /c/ → /c̠/

En cabilenc existeix també el fenomen de l'atracció faringalitzant que afecta d'altres consonants per raó de proximitat de consonants faringalitzades.

RQ. El rifeny i el cabilenc posseeixen el fenomen característic de l'aspirantització de les consonants oclusives (que representem per mitjà d'un subratllament: b, t, d, g, k, g). Aquest fenomen influeix en el sistema d'oposicions consonàtiques (desplaçant parcialment l'oposició de tensió a una oposició aspirant/oclusiva)

El **taixelhit** (*tacelhit*, que distingim amb una C) posseeix com a trets globals a remarcar els següents:

C1. Alguns fonemes faringalitzats pertinents propis (no inclosos en el quadre consonàntic general):

/j/ → /j1/

/ʎ/ → /ʎ1/

C2. L'espitantització (subdialectal) d'alguns fonemes oclusius: /k/ → /k̟/ (ex: akal, realitzat [ak̟al])

D'altres consideracions dialectals

Per bé que no posseïxen un caràcter tan global com les variants anteriors ni influeixen en el repertori general de fonemes del sistema fonètic amazigh, cal assenyalar les següents característiques pròpies en general del rifeny i d'altres dialectes septentrionals:

/k/ > /k̟/	(ex: [rafukt] > [r̟(a)fuct])
/sk/ > /sk̟/	(ex: [nskert] > [n̟kart])
/g/ > /g̟/	(ex: [argaz] > [ar̟gaz])
/yʎ/ > /yʎ̟/	(ex: [taqelcayɪ] > [taq̟erc̟act])
/d/ > /d̟/	(ex: [udɪ] > [ud̟ɪ])

La comparació dels tres parlars estudiats porta a una sèrie de **paral·lelismes** que poden ajudar a estandarditzar la grafia (v. apartat 12.1):

	Rifeny	Cabilenc	Taixelhit
1.	t,d,b,g,k (Sons espitantitzats)		t̟,d̟,b̟,g̟,k̟(k̟)
2.	/c/	/k/, /sk/	/k̟/ (/k̟/), /sk̟/
3.	/y/	/g/	/g̟/
4.	/r/	/ʎ/	/ʎ̟/
5.	/v/	/v/	/v̟/
6.	/g/	/ʎ/	/ʎ̟/
7.	/cʎ/	/yʎ/	/yʎ̟/
8.	/t/ /T/	/ts/	/T̟/
9.	/S/	/ts/	/S̟/
10.	/Z/	/dz/	/Z̟/

A tall de síntesi, i recollint, a més, alguns trets d'altres parlars de l'àrea gravilectal d'estudi, la variació fonètica dialectal pot ésser resumida en tres fenòmens generals que anomenem de lenició, de rotacisme i d'africació.

La lenició consonàntica es manifesta per mitjà de:

- l'espírantització de les consonants oclusives (v. més amunt sobretot: RQ)
- l'assibilació de les dentals (Boukous, 1993:26):
/t/ > /s/ (ex: [talat] > [salas])
/d/ > /z/ (ex: [udi] > [uzi])
- l'aproximantització de les velars:
/g/ > /j/ > /y/ (ex: [tamegra] > [tamejra] > [tímejra])
/k/ > /k/ > /c/ (ex: [akal] > [akal] > [acal])
/g°/ > /w/ (ex: [tag°mat] > [tawmat])

Aquest fenomen de lenició troba un exemple accentuat en la variació /t/ > /h/ d'alguns dialectes septentrionals. (ex: [tafunast] > [hafunast]). O pot tenir un sentit invers: /Y/ > /G/ : [ayyur] > [aggur].

El rotacisme afecta les consonants líquides (/l/ > /r/). L'hem assenyalat més amunt, a R1. La variació de la /l/ es pot presentar sota la forma d'assibilació o d'aproximantització en alguns parlars: /l/ > /z/ (ex: [alim] > [azim]); /l/ > /j/ (ex: [alim] > [ajim])

L'africació és un fenomen d'un altre signe, relacionat com hem observat, amb la tensió. És evident que l'africació pot jugar un paper compensatori en un sistema consonàntic influït per fenòmens de lenició. Les manifestacions de l'africació principals són:

- /L/ > /ʎ/ (v. R3, més amunt en aquest mateix capítol)
- /t/ > /tʃ/ (v. R3, més amunt en aquest mateix capítol)
- /T/ > /ts/ (v. Q1, més amunt en aquest mateix capítol)

/S/ > /ts/ (v. Q1, més amunt en aquest mateix capítol)

/Z/ > /dz/ (v. Q1, més amunt en aquest mateix capítol)

Farem el tractament d'altres fenòmens de variació dialectal que hem assenyalat en la nostra exposició (com la faringalització, la labiovelarització etc.), a l'hora de plantejar la grafia estàndard, al apartat 11.1.

10.1.3. Breu descripció del sistema vocàlic

El sistema vocàlic amazigh en els parlars estudiats es redueix generalment a tres vocals bàsiques diferenciades: "a" (màxima obertura); "i" (tancament anterior); "u" (tancament posterior).

Existeix també un so vocàlic mínim, grafat com a "e". Aquest so és anomenat "vocal neutra" i acompanya dues o tres consonants consecutives per tal de facilitar-ne l'articulació.

Cal observar que segons les consonants veïnes o les variants dialectals l'articulació d'aquestes vocals pot variar i ens podem trobar amb sons vocàlics de tipus enfàtic, velar etc. i amb pronunciacions de la "i" pròximes al so de [e] o de la "u" pròximes al so de [o] etc.

Observacions entorn de la variació dialectal

En **rifeny** existeix el so /a:/ resultat de l'allargament compensatori /ar/->[a:] (v. més amunt R1.b)

Aquest allargament també el pot produir el grup /er/->/ar/->/a:/

(ex: [aserdun]->[asardun]->[asa:dun])

10.2. Descripció d'aspectes morfosintàctics

En aquest capítol farem un estudi general dels trets essencials de la gramàtica dels tres parlars considerats, amb l'objectiu de esbossar (a l'apartat 11.2) les línies d'estandardització possible en el camp de la morfosintaxi.

Començarem per l'exposició per apartats de les formes rifenyes que compararem en cada cas amb les dels altres parlars.

(Per a les sigles i abreviatures v. inici de la Part C)

10.2.1. La flexió del nom

El gènere i el nombre del nom es marquen, en rifeny, de la següent manera:

<i>masculí singular</i>	<i>a</i> funas (<i>hou</i>)
<i>femení singular</i>	tafunast (<i>vaca</i>)
<i>masculí plural</i>	ifunasen (<i>bous</i>)
<i>femení plural</i>	tifunasin (<i>vaques</i>)

És a dir que les *marques de gènere i nombre* són generalment:

masc. sing. **a**.....

fem. sing. **ta**.....**t**

masc. pl: **i**.....**n**

fem. pl: **ti**.....**in**

Molts noms masculins singulars no comencen amb "a" sinó amb "u" o amb "i": "ur" (*cor*), "itri" (*estel*). Hi ha també mots femenins singulars que no tenen "t" final: "tira" (*escriptura*); d'altres noms femenins que no tenen cap "t": "yelli" (*filla*), "yemma" (*mare*), "večma" (*germana*).

D'altra banda cal assenyalar que alguns parlars (entre els quals el rifeny) perden la "a" inicial d'alguns mots al masculí singular. Ex.: "afus" (*mà*) > "fus"; "amaziy" (*gentilici*) > "maziy"

Diferents variants en la formació dels plurals

a) Plurals en "i.....an" i "ti.....awin"

itri (*estel*) ...plural -----> itran (*estels*)

aniči (*pastor*)...plural -----> iničan (*pastors*)

taničit (*pastora*)...plural -----> tiničawin (*pastores*)

b) Plurals sense "n" final:

tiymest (*dent*) ; plural----->tiymas (*dents*)

c) Plurals amb alternança vocàlica:

ayyur (*ase*) .....plural -----> iyhyar (*ases*)

agadir (*graner*)...plural -----> igudar (*graners*)

d) Plurals amb canvi de la tensió consonàntica:

(a)fus (*mà*) ; plural.....ifassen (*mans*)

taddart (*casa*); plural.....tudrin (*cases*)

Observació: El diminutiu d'un nom es fa amb la forma femenina: fus (*mà*) -->tfust (*maneta*);

azçgíf (*cap*) --->tazegift (*caparró*); aqcmum (*boca*)--->taqemraunt (*boqueta*)

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

(segons Ouakrim)

El paradigma general és igual que el que hem exposat per al rifeny. Pel que fa a les variacions menys generals (irregularitats), podem observar en el tacelhit:

Per a la formació del *plural masculí*, el tacelhit fa, a part del paradigma regular, també:

i...an: azru --> izran; izi--> izan; itri--> itran; aydi--> iđan; affru--> iferxan

i...aw(e)n: imi--> imawn; isem--> ismawn; awal--> iwaliwn; ameksa--> imeksawen

Sense "i" inicial:

a...n: aqqa--> aqqayen; arra--> arraten; anaw--> anawen; iggig--> aggagen

a...iwen: isk--> askiwen; ils--> alsíwen

Amb alternança vocàlica:

agđed--> igđad

Per a la formació del *plural femení*, el tacelhit fa:

ti.....n: taffruxt--> tiferxen;

ti....win: tameyra--> timyrewin; tasmí--> tismiwin;

ta.....win: tayawsa--> tayawsiwin; tasa--> tasawin

Sense "n" final:

talluđt--> tilwah'; tazwit--> tizwa;

Amb alternança vocàlica:

tamazirt--> timizar; tasarut--> tisura; taserdunt--> tiserdan; tameddakult--> timeddukul

Taqbaylit

(segons MM)

Plurals amb "-an":

izi--> izan; aslem--> iselman; ilef--> ilfan

Plural femení en "-tin":

tileft--> tilfatin (MM: 27)

Plural irregular: aserdun--> isredyan (MM: 28)

Plural amb "u" (o "tu") inicial (és a dir, que té "u" en lloc de "i"):

ul--> ulawen; tuymest--> tuymas

as--> ussan;

Plural començat amb "a" (o "ta"):

iccer--> accaren; tinzert--> tanzarin

ayaw--> ayawen; tayawt--> tayawin

Plural sense "n" final:

tifirest--> tifiras

Inciats amb "tu-":

tazzert--> tuzzar; taddart --> tuddar

Plural amb alternança vocàlica:

afrux--> ifrax; amcic--> imcac

(Possible explicació: quan hi ha una sola vocal interna, el plural es marca amb "a")

tasarut--> tisura

(Explicació de MM: 28 per al cas de dues vocals internes: apareix "u-a" quan la 2a i la 3a vocal són: a-u, a-i, a-a, a-e, i-u, i-e, e-a)

10.2.2. El pronom personal

El pronom personal subjecte és en rifeny:

<i>Singular</i>		
S1.	necc (o neccə)	jo
S2m.	cek	tu - masculí
S2f.	cem	tu - femení
S3m.	netta	ell
S3f.	nettət	ella
<i>Plural</i>		
P1.	neccin	nosaltres
P2m.	kenniw	vosaltres - masculí
P2f.	kennint	vosaltres - dones
P3m.	nitni (o nihni)	ells
P3f.	nitenti (o nihenti)	elles

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

(segons Ouakrim i ML)

S1: nekki

S2m: keyyi [kYi, kYi]

S2f: kimmī [kiM, i_kiMi] (kemmi:ML)

S3m: =netta [nTa]

S3f: =nettət [nTət]

P1m: nekk^oni (nekni:ML,De;nk^oni:De)

P1f: nekk^onint (nekkenti:ML;nk^oenti:De)

P2m: k^onni (kunni:ML,De)

P2f: k^onnint (kunnimti:ML,De)

P3m: netni (netni:ML)

P3f: netnint (nittenti:ML)

Taqbaylit

S1: =nek (nekkini)

S2m: keč (keččini)

S2f: =kem (kemmuni)

S3m: =netta [nəTsa]

S3f: =nettət [nəTsat]

P1m: nek^oni

P1f: nekk^oenti

P2m: k^oenwi (kunwi:D)

P2f: k^oenneṃti (kunnemti:D)

P3m: =nitni (nutni:D)

P3f: =nitenti (nutenti:D)

10.2.3. Pronoms afixats al verb

Les formes afixades al verb són en rífeny:

Singular				
Complement acusatiu		Complement datiu		
1.	-(a)yi		-(a)yi	(em/me)
2m.	-(i)e/k		-(a)e/k	(et/te - masculí)
2f.	-(i)cem		-(a)ro	(et/te - femení) (et/te - femení)
3m.	-(i)t *	(el/lo)	-(a)s	(li - masculí i femení) (li - masculí i femení)
3f.	-(i)tt **	(la)	-(a)s	(li - masculí i femení)
Plural				
1.	-(a)ney		-(a)ney	(ens/nos)
2m.	-(i)kenniw/ken/kum		-(a)wem/cum/kum	(us/vos - masculí)
2f.	-(i)kenniwt/kenf		-(a)cent/kenf	(us/vos - femení)
3m.	-(i)ten	(els/los)	-(a)sen	(els/los - masculí)
3f.	-(i)tent	(les)	-(a)sent	(els/los - femení)

Exemples de pronoms afixats de *complement datiu*, al verb "uc" (donar) a partir de la forma "yuca" (va donar, ell):

em va donar-----yuca-yi
ens va donar -----yuca-ney
et va donar (a tu-home)-----yuca-e
et va donar (a tu-dona) -----yuca-m
us va donar (a vosaltres-homes)-----yuca-wem
us va donar (a vos.-dones)-----yuca-cent
els va donar (a elles)-----yuca-sent
li va donar (a ell o a ella) -----yuca-s
els va donar (a ells) -----yuca-sen

Alguns casos de pronoms afixats de *complement acusatiu*, al verb "zenz" (vendre) a partir de la forma "izenz" (va vendre, ell):

el va vendre----- izenz-(j)t (*)
la va vendre ----- izenz-(i)tt (**)
els va vendre ----- izenz-(j)ten
les va vendre ----- izenz-(i)tent

Pronoms afixats al verb "zra" (veure) a partir de la forma "izra" (va veure, ell):

el va veure ----- izra-t (*)
us va veure (a vosaltres-homes)----- izra-kenniw
et va veure (a tu - dona) ----- izra-cem
la va veure----- izra-tt (**)
us va veure (a vosaltres-dones) ----- izra-kennint
em va veure----- izra-yi
ens va veure ----- izra-hey
els va veure----- izra-ten

Alguns casos de *combinació de dos pronoms* a partir de les formes "ina" (digué, ell) i "zenzent" (van vendre, elles):

digues-m'ho----- inna-yi-t (*)
ens les van vendre ----- zenzsent-ancy-tent

(*) Aquesta "t" final és pronunciada en rífeny:[t], és a dir, fricativa.

(**) Aquesta "t" final és pronunciada en rífeny [t], és a dir amb el so oclusiu no tens de "t".

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

(segons Ouakrim i De)

Complement acusatiu

Complement Datiu

S1: ≈ -yyi

≈ -(y)yi

S2m: ≈ -(e)k

≈ -ak

S2f: ≈ -kem

= -am

S3m: ≈ -(e)t

= -as

S3f: ≈ -(e)tt (st:De)

= -as

P1: ≈ -aγ (aney:De)

≈ -aγ (aney:De)

P2m: -k^oen (De)

≈ -aun

P2f: -k^oent (De)

-aunt

P3m: = -ten

= -asen

P3f: = -tent

= -asent

Les diferències més marcades amb les formes rifenyes es troben en les segones persones del plural del complement acusatiu.

Taqbaylit

(segons MM i D)

Complement acusatiu

Complement datiu

S1: = -(i)yi

= yi

S2m: ≈ -(i)k	≈ -ak
S2f: ≈ -(i)k ^o em	= -am
S3m: = (i)t	= -as
S3f: ≈ (i)tt (*)	= -as
P1: ≈ -aγ / -aneγ	≈ -aγ / -aneγ / -anaγ (D)
(P1f: -antaγ / -anteγ	-antaγ / -anteγ) (únicament segons D:1026)
P2m: (i)k ^o en	≈ -awen
P2f: (i)k ^o ent	-ak ^o ent
P3m: = (i)ten	= asen
P3f: =(i)tent	= asent

(*) La grafia actual d'aquest so "tt" és en cabilenc: [Ts].

Les diferències més marcades respecte al rifeny són a les segones persones del plural; i també l'existència de formes diferenciades per a la primera persona del plural femenina, segons Dallet.

10.2.4. Pronoms sufixats al nom, a les proposicions i als adverbis

Expressen la idea de pertinença i serveixen per a formar el possessius en alguns casos

<i>Singular</i>		
1.	-i	(de mi)
2m	-k/c	(de tu-masculí)
2f.	-m	(de tu-femení)
3m.	-s	(d'ell/d'ella)
<i>Plural</i>		
1.	-neγ	(de nosaltres)

2m.	-wem/cum/kum	(de vosaltres-masculi)
2f.	-kent/cent	(de vosaltres-femeni)
3m.	-sen	(d'ells)
3f.	-sent	(d'elles)

Exemples:

ton pare (de tu-dona) ----- baba-m

sa mare----- imma-s

el seu germà (d'ells) ----- umat-sen

les seves germanes (d'elles)----- yesmat-sent

Aquests sufixos es poden annexar a preposicions, i així tenim per exemple amb les preposicions "xaf" (sobre, damunt) i "akid" (amb, companyia de):

damunt meu-----xaf-i

amb mi-----akid-i

damunt seu (d'ell/d'ella) -----xaf-s

amb vosaltres (dones)-----akid-kent

damunt teu (de tu, home) -----xaf-k

amb nosaltres-----akid-neɣ

De manera semblant, la noció de "tenir" en català s'expressa en amazigh per mitjà d'aquests sufixos, afixats a mots amb significat adverbial (dins, a l'interior...):

ɣa(r) ("tenir"-amb el sentit de "posseir")

day ("tenir"-amb el sentit de "patir")

tinc ----- ɣa(r)-i ----- day-i

tens (masc.) ----- ɣa(r)-k/c ----- day-k/c

tens (fem.) ----- ɣa(r)-m ----- day-m

té----- ɣa(r)-s ----- day-s

tenim ----- ɣa(r)-neɣ----- day-neɣ

teniu (masc.) ----- γa(r)- wem/cum/kum ----- day- wem/cum/kum
teniu (fem.) ----- γa(r)-kent/cent ----- day-kent/cent
tenen (masc.)----- γa(r)-sen ----- day-sen
tenen (fem.)----- γa(r)-sent ----- day-sent

Exemples:

tinc un ase...γar-i ijjen uyyur; que tens son?.....day-k ides

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelbit

S1: = -i

S2m: ≈ -k

S2f: = -m

S3: = -s

P1: = -ney

P2m: ≈ - (t)un ("t" eufònica en mots acabats en vocal. Ex: "babatun"=*el vostre (m) pare*)

P2f: -(t)unt ("t" ídem en ídem: "babatunt". Ex "babatunt"=*el vostre (f) pare*)

P3m: = sen

P3f: = sent

El concepte "tenir" és expressat per mitjà de "dar": dar-i, dar-k, dar-s etc.

Taqbaylit

S1: = -i

S2m: ≈ -k

S2f: = m

S3: = -s

P1: = -ney

(P1f: -ntey / -ntay) (a D:1026)

P2m : = -wen

P2f: ≈ -k^oent

P3m: = sen

P3f: = sent

El concepte "tenir" és expressat per mitjà de "γur"(D:620): γur-i, γur-k, γur-s etc.

10.2.5. La possessió

La possessió s'expressa en rifeny per una forma afegida darrera al nom i derivada, de manera general, del pronom sufix que hem descrit:

<i>meu</i>	<i>inu</i>
<i>teu (masc.)</i>	<i>nec</i>
<i>teu (fem.)</i>	<i>nem</i>
<i>seu</i>	<i>nes</i>
<i>nostre</i>	<i>nney</i>
<i>vostre (masc.)</i>	<i>nwem/ncum/nkum</i>
<i>vostre (fem.)</i>	<i>ncen/nkent</i>
<i>llur (d'ell)</i>	<i>nsem</i>
<i>llur (d'ella)</i>	<i>nsent</i>

Exemples:

<i>el meu ase</i> -----	ayyur inu
<i>el teu llavi (dona)</i> -----	ayencic nem
<i>la seva casa</i> -----	taddart nes
<i>la teva cara (home)</i> -----	ayembub nee
<i>el nostre amic</i> -----	amedduker nney

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

S1: ≈ nu / inu (*"inu" és utilitzat després d'un mot acabat en consonat com és el cas de la majoria de mots femenins acabats en "r" (ML:48). I en general, "inu" es pot utilitzar en qualsevol posició.*)

S2m: ≈ nek

S2f: = nem

S3: = nes

P1: ≈ ney

P2m: ≈ nnun

P2f: ≈ nnunt

P3m: = nnsen

P3f: = nnsent

Taqbaylit

S1: = **inu**

S2m: ≈ **inek**

S2f: ≈ **inem**

S3: ≈ **ines**

P1: = **nney** (enney:D)

(P1f: enntey :D1026)

P2m: ≈ **nuwen** (nwen:D)

P2f: ≈ **nk^oent** (nk^oent:D)

P3m: = **nusen:MM** (nusen:D)

P3f: = **nusent:MM** (nusent:D)

A part de les diferències a les segones persones del plural i a part de les formes diferenciades exposades per Dallet, les diferències amb el rífeny són petites i es limiten a la tensió de la "n" i a l'afegiment d'una "i" a la segona i tercera persona del singular.

10.2.6. El sistema verbal

Les formes verbals són definides en llengua amazigh pels elements següents:

- l'arrel, és constituïda normalment per tres o dues lletres i forneix el valor lexical, és a dir, el

sentit general del verb en totes les persones i temes.

- els **afixos** que marquen les persones de l'acció verbal.
- les **marques de l'aspecte verbal** que varien segons el tema (aorist, pretèrit etc.).

Així per exemple la forma rifeña "tecrez" (ha llaurat, ella) consta de:

- l'arrel formada per tres consonants: "c-r-z", que dóna el significat general de "llaurar".
- l'afix "t", prefixat a l'arrel, que marca la "tercera persona femenina del singular".
- el tema és marcat per la disposició de les consonants de l'arrel i les vocals internes. En aquest cas es tracta d'una forma de tema de pretèrit.

En la llengua amazigha hi ha dos temes verbals fonamentals:

- El **Pretèrit**, tema que expressa una acció passada i acabada.
- I l'**Aorist**, tema sense indicació de temps (o acció inacabada). És utilitzat sobretot en les construccions de subordinació.

A més d'aquests dos temes fonamentals existeixen també dos altres temes que es poden considerar derivats respectivament dels anteriors:

- El **Pretèrit negatiu** utilitzat en les construccions negatives
- I l'**Aorist intensiu** que expressa una acció habitual, intensiva, duradora o no acabada.

Pel que fa a la conjugació d'aquests diferents temes, tornant a l'exemple del verb rifeñy "crz" (llaurar), observem que:

10.2.6.1. El pretèrit

El pretèrit de "cerz" es conjuga en rifeny de la manera següent:

<i>Singular</i>		
1.	cerzey	(he llaurat)
2.	tcerzed	(has llaurat)
3.m	icrez	(ha llaurat, ell)
3.f	tecrez	(ha llaurat, ella)
<i>Plural</i>		
1.	necrez	(hem llaurat)
2.m.	tcerzem	(heu llaurat) (masculi)
2.f.	tcerzent	(heu llaurat) (femeni)
3.m.	cerzen	(han llaurat) (masculi)
3.f.	cerzent	(han llaurat) (femeni)

Observem concretament els afixos de persona:

Per a cada persona del singular:

.....y
t.....d
y/i(*).....
t.....

(*) l'ús de "y" o de "i" depèn de la seqüència de consonants)

I per a cada persona del plural:

n.....
t.....m
t.....nt
.....n
.....nt

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

Les úniques marques de persona diferenciades del rífeny són:

S2: ≈ t.....t

P2f: ≈ t....mt

(Per a la primera persona del singular, existeix en *tacelhit* la variant “-x” al costat de la terminació “-γ”)

Taqbaylit

Les úniques marques de persona diferenciades del rífeny són les mateixes:

S2 ≈ t.....ǧ

P2f: ≈ t....mt

10.2.6.2. El pretèrit negatiu

El pretèrit negatiu utilitza els mateixos afixos que hem exposat però afegeix al davant la forma de negació “wa(r)” i introdueix una “i” dins l'arrel. Així en resulta:

wa(r)	crizɛy ca	(no he llaurat)
wa(r)	tcerizɛd ca	(no has llaurat)
wa(r)	icriz ca	(no ha llaurat, ell)

(La “r” de la partícula negativa “war” sovint no es pronuncia (v. § 1.b.3). Cal observar també la posposició de la partícula “ca” que acompanya sempre la negació del verb).

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

La negació en tacelhit es fa avantposant al verb la partícula "ur"

Taqbaylit

La negació es fa amb "ur" o "wer". El cabilenc té també un segon element de la negació verbal "ara" (Chaker95:143, MM:103,104). Les formes recollides per Dallet (871,872) són: "ur", "u", "wer", "war". Segons aquest autor la forma "wer" corespon a les frases optatives negatives: "a wer d-yuryal!" = *que (ell) no torni !* i a algunes construccions com "wer-ead"=*encara no* i "wer-jjin" = *mai, mai de la vida*. I la forma "war" en composicions amb un substantiu (amb el sentit del prefix "des-" o de la preposició "sense"): "laž d war imezzayen" = *la fam és sense orelles (o desorellada)*; "war isem" = *el sense nom (designació del dit anul.lar)*.

D'altres parlars: La forma pròpia dels *ibuquyen* (I:Bq) és "ur". La forma pròpia dels Beni Snous (DeS) és principalment "u"/"ur"; i "c" com a segon element de la negació. (Amb les variants "ul" i "ud" per al primer element de la negació i amb les variants "ec" i "ek" per al segon element).

Per als tuàreg tenim "ur" (D871:F) (parlar de l'Ahaggar). Per al parlar del Taitoq, Masqueray (Ta) assenyala "wor"/"wo" i "ur"; i "u" per a les formes de futur. Taifi (Tf) recull "ur" (o "ul" com a variant) i la forma "wer".

10.2.6.3. L'aorist

L'aorist es forma, en rifeny, afegint "a(d)" a les formes del pretèrit:

a(d)	cerzer	(que llauri, jo)
a(d)	tcerzed	(que llauris)
ad	icrez	(que llauri, ell)

a(d)	tecrez	(que llauri, ella)
a(d)	necrez	(que llaurem)
a(d)	tcerzem	(que llaureru)(masculí)
a(d)	tcerzent	(que llaureru)(femení)
ad	cerzen	(que llaurin, ells)
ad	cerzent	(que llaurin, elles)

(la pèrdua de la "d" davant algunes formes verbals que comencen amb "t" o "n" és deguda a un fenomen d'assimilació habitual i general en la llengua amazigha)

L'ús de l'aorist correspon, en alguns casos, al nostre *subjuntiu*. Exemples:

Vull que llauris.....xsey a tcerzed. Em dius que te'n vas.....tinida-yi a trabed

En rifeny l'aorist serveix també per expressar el *futur*. Exemples:

ell parlarà.....netta ad isiwer; tu aniràs allà.....cek a trabed yar din

No pas tots els verbs tenen per a l'aorist les mateixes formes de conjugació que per al pretèrit. Alguns verbs tenen una estructuració diferent del radical per a l'aorist, si més no, en algunes persones de la conjugació Exemple: El verb "(e)cc" (menjar) conjuga per exemple el pretèrit:

sing. 1: ccij 2: teccid 3m: icca 3f: tecca
 pl. 1: necca 2: teccim 2f: teccint 3m: (e)ccin 3f: (e)ccint

I conjuga l'aorist amb unes formes diferents posades darrere a(d)..., de la manera següent:

sing. 1: ad ccey 2: a tecced 3m: ad yecc 3f: a tecc
 pl. 1: a necc 2m: a teccem 2f: a teccent 3m: as ccen 3f: ad ccent

(Cal observar particularment els canvis vocàlics entre les formes del pretèrit i les de l'aorist)

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

L'aurist amb "ad" s'utilitza per a construccions de subordinació (paral·leles al nostre subjuntiu)

El futur s'expressa per mitjà "rad" prefixat a les formes d'aurist.

El *icelhit* posseïx encara un present (continu) amb "ar".

Ex: ar-sawaly tamaziyt (*parlo amazigh*)

Taqbaylit

Les formes de futur es construeixen amb la prefixació d'"ad" que comporta la tensió (representada per mitjà d'una reduplicació) dels morfemes verbals "t" i "n" inicials (MM:§158).

És a dir que tenim:

"att..." < "ad" + "t..." en lloc de: "a t..."

"ann" < "ad" + "n..." en lloc de: "a n..."

10.2.6.4. L'imperatiu

L'imperatiu es conjuga en rífeny de la següent manera:

Singular

2a Persona: (c)cc (*menja!*)

(forma sense afix; és a dir, afixació "zero")

(Per aquesta raó aquesta persona de l'imperatiu és la forma enunciativa del verb)

Plural

2a Pers.masc: (e)ccem / (e)ccet (*mengeu!-homes-*)

(només el sufix "-m" o "-t")

2a Pers.fem: (e)ccent (*mengeu!-dones-*) (només sufix "-nt")

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

P2m: ≈ "-at" (aquesta és l'única forma, diferentment del rifeny)

P2f: ≈ "-amt"

Taqbaylit

P2m: "-t" (aquesta és l'única forma, diferentment del rifeny)

P2f: ≈ "-mt"

10.2.6.5. L'aorist intensiu, el participi, el pretèrit anterior

Pel que fa a l'aorist intensiu, afegirem tan sols que es forma a partir de l'aorist per mitjà d'un reforçament de l'estructura del radical, per mitjà de l'augment de la tensió consonàntica, l'afegiment de consonants etc. Exemple: el verb "(e)cc" (menjar) conjuga en rifeny l'aorist intensiu de la manera següent:

Singular: tettey; tetted; ittet, tett

Plural: nttet; tettem, tettent; tetten, tettent

Té el sentit de: *Acostumo de menjar... Sempre menjo...*

En aquest cas, com ho podem observar, hi ha un reforçament de l'arrel per a l'aorist intensiu

(Existència de "tt" o "t...tt" en lloc de "cc").

El verb amazigh posseeix també una forma de *participi invariable* d'estructura "i.....en".

Exemple: amɣar isnen, tamɣart isnen, imɣaren isnen, timɣarin isnen

(*l'ancià que sap o sabedor, l'anciana que sap o sabedora, els ancians...les ancianes que saben*)

El *pretèrit* que és anomenat *anterior* expressa una acció anterior a l'expressada pel pretèrit simple i es forma en rífeny posant "tuya" davant la forma verbal.

Exemples: (jo) ja sabia (coneixia) el camí.....tuya sneɣ abrid

No teníem res.....war tuya ɣar-ney ca

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Les formes de l'aorist intensiu posseeixen una certa varietat dialectal. Així, per exemple, la tercera persona singular del verb menjar és en *tacelhit* "icetta"(De) i en *taɣbaylit* (estandarditzat) "itett" (D)

La forma de passat "tuya" només és utilitzada en rífeny oriental (dels *iqelcayen*).

Entre els parlars *tacelhit* i *taɣbaylit* (i també els *ibuɣuyen* del Rif) la forma "tuya" no és utilitzada.

10.2.7. L'adjectiu

Podem considerar que la funció adjectival en llengua amazigha té tres formes diferents:

a) L'adjectiu qualificatiu que té la una flexió paral·lela a la del nom i hi concorda:

masculi singular: amezyan (petit)

masculi plural: imezyanen (petits)

femeni singular: tamezyant (petita)

femeni plural: timezyanin (petites)

Exemples: el gos petit.....aydi amezyan.

els gossos petits.....iṭan imzianen

b) L'adjectivació verbal que es fa amb formes verbals principalment dels "verbs de qualitat" i segueix la conjugació.

Entre els verbs de qualitat tenim:

"**meyer**" (*ésser gran*); "**mezi**" (*ésser petit*); ....

Exemples:

Una ciutat gran (que s'ha fet gran).....ijjen temdint temyer

Normalment l'adjectivació verbal sol designar qualitats que han fet una evolució.

c) El participi que és invariable i designa una qualitat ja adquirida.

L'home fort (que és fort, que té fortalesa).....argaz iṣeḃhen

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Chaker(1995:21-30) assenyala que l'adjectiu és una categoria existent en tot el territori amazigh i que pot ésser considerat una subclasse sintàctica del nom. Comparteix les marques

de gènere, de nombre (tal com ho hem exposat) i també la marca d'estat del nom (Ex: "umlal" forma d'annexió de "amlal").

Pel que fa als parlars que ens afecten, cal assenyalar que la funció de predicat en una frase nominal és realitzada de diferent manera, segons el que exposem a l'apartat 10.2.16 referent a a partícula "d" presentativa.

Des del punt de vista morfològic existeixen diferents esquemes possibles per als adjectius, les formes dels quals no es corresponen exactament entre els diferents dialectes:

Així a les formes dels adjectius que signifiquen "blanc", "llarg" i "vermell" són en *taqbaylit*: "amlal", "ay^oezzfān" i "azegg^oay" i en *tacelhit*: "umlil", "uryzif" i "uzwiγ" (CH95:27).

10.2.8. El demostratiu

Hí ha, en rifeny, dos graus principals de proximitat en els adjectius demostratius:

Exemples

"a" <i>aquest(a,s,es)</i>	aryaz a (<i>aquest home</i>), tamγart a (<i>aquesta dona</i>)
"in" <i>aquell(a,s,es)</i>	afunas in (<i>aquell bou</i>)

Els pronoms demostratius són els següents:

"wa, ta; ina, tina" - <i>aquest, a, s, es</i>	"aya" - <i>açò, això</i>
"win, tin; inin, tinin" - <i>aquell, a, s, es</i>	"ayin" - <i>allò</i>

Exemples:

aquestes són les filles del rei - tinin d yessis ujeġid
aquella és la nostra casa - tin d taddart nney
això és bo - aya isbeħ

De manera semblant es formen els **relatius demostratius "wenni"** (*aquell qui, el qui; el de*) i **"tenni"** (*aquella qui, la qui; la de*).

Exemples:

- *la qui ha vingut - tenni yefyan*
- *el qui ha vingut - wenni yefyan*

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Pel que fa als adjectius i pronomes demostratius tenim:

Tacelħit

Postposat

1: ad

2: nna

3: ann

Pronom

	<i>mascul i</i>	<i>femeni</i>	<i>neutre</i>
S1:	ywad	xtad	yayad (yaya)
S2:	ywanna	xtaonna	yayonna
S3:	ywann	xtaann	yayann (yaylli)
P1:	ywid	xtid	
P2:	ywionna	xtionna	
P3:	ywið	xtio	

ANÀLISI:

Les formes precedents poden ésser analitzades segons la composició:

"*γ*" + "Demostratiu" + "-d" ("-nna", "-nn", "-n").

La forma "x" es pot interpretar com un simple ensordiment de "*γ*" davant "t".

La forma del demostratiu que integra en aquestes composicions (Sm: "wa"; Sf: "ta", N: "ay(a)"; Pm: "wi", Pf: "ti")

s'acosta a la forma rifenya

Taqbaylit

Postposat

1: a (agi, agikana:D246,D-1)

2: nni

3: inna (ibin, ibinna, ahin, ahinna:D292)

Pronom

	<i>mascul i</i>	<i>femeni</i>	<i>neutre</i>
S1:	= wa	= ta	= aya
S2:	= win	= tin	= aytn
S3:	= wabin	= tabin	= ayahin
P1:	wi	ti	
P2:	widen	tiden	
P3:	wihin	tihin	

Tan sols les formes de singular del demostratiu en taqbaylit presenten unes semblances remarcables amb les del rifyn

De manera semblant es formen els **relatius demostratius** (*aquell qui, el qui; el de*) i (*aquella qui, la qui; la de*):

Tacelhit

(De)

<i>Singular</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
<i>aquell-a qui, el-la de:</i>	wanna	tanna
<i>Plural</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
<i>aquells-es qui, els-les de:</i>	winni	tinni

Taqbaylit

(D866,867)

<i>Singular</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
<i>aquell-a qui, el-la de:</i>	win, winna	tin, tinna
<i>Plural</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
<i>aquells-es qui, els-les de:</i>	wid, widen (*)	tid, tiden (**)

(*) També: wud, wudak

(**) També: tidak

10.2.9. Adverbis de lloc i partícules verbals de direcció

Els adverbis de lloc, en rifeny, són:

"da" - *ací (aquí mateix)*

"diba" - *aquí, allà (a la vista)*

"dín" - *allà (lluny, fora de la vista)*

Exemples:

els vaig deixar aquí - jjiy-iten **da**

camina cap allà - uyar **din**

camina cap aquí - uyar **diba**

Les partícules verbals de direcció en rifeny són:

"-d" (*cap aquí*)

Exemple:

Porta el pa (cap aquí)- awi-d ayrum

"-n" (*cap allà*)

Exemple:

Qui se n'ha anat ? (cap allà -masculi-) - Ma nwen yuyar-n?

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelbit

(ML,De)

1: **γid**: aquí, aci (punt més pròxim)

γi: aquí

2: **γinna**: allà

3: **γinn**: allà lluny

ANÀLISI:

Les formes precedents poden ésser analitzades segons la composició:

"γ" + "i" + "d" (o "n").

Taqbaylit

(CH95:37,MM89)

Formes en situació de repòs(R):

R1: **da** - aci,aquí

R2: **din** - allà

R3: **dibin** - allà lluny

Formes en situació de moviment(M):

M1: **ssya** - per aquí

M2: **ssyin** - d'allà, per allà

M3: **ssibin** (MM: 89:"ssyihin") - d'allà lluny, per allà lluny

ANÀLISI. Tant en aquest cas, com en el rifeny, podem destriar la composició de les formes de l'adverbi de lloc: ("d" o "s") + ("ih") + ("a" o "in").

D'altres formes recollides per MM(90) són:

R1: **dagi, dagini, dagikana**

R2: **dinna**

R3: **dibinna, dahin, dabinna**

M1: **ssyagi, ssyagini, ssyagikana**

M2: **ssyinna**

M3: **ssyihinna, ssyahin, ssyahinna, ssyabi, ssyahikana**

També podem considerar les formes corresponents del parlar tuareg (Ahaggar) (CH95:37):

R1: **dîrey**

R2: **deydey**

R3: **dîñ, dîndeý**

M1: **sîrey**

M2: **seydey**

M3: **sîn, sîndeý**

Les **partícules verbals de direcció** existeixen en tots els parlars amb les mateixes formes "d" i "n" assenyalades per al rifeny

10.2.10. Partícules interrogatives

Les partícules d'interrogació principals són en rifeny:

1. Què?.....**min?/mayn?** (*Min tegged?*.....Què fas?)
2. Qui?.....**manwen?, manten?** (*Manwen ittarin temaziɣ?*.....Qui escriu amazigh?)
wi? (I,S), u? (I,S) (*Wi din yudfen?*.....Qui ha entrat aquí?)
3. Quin?.....**manwen?, manten?** (*Manten illan ines?*.....Quina és la seva?)
4. Com?..... **mamec?** (*Mamec ad as-ggeɣ?* .....Com ho arreglaré?)
5. Quan?..... **mermi?** (*Mermi tusid?*.....Quan has vingut)
6. Quant?.....**meɧar** (*Meɧar texsed?*.....Quant en vols?)
7. On?.....**mani?** (*Mani tzeddyed?*..... .....On vius?)

10. Per què?(Amb quina intenció?).... **minɣar?** (*Menɣar tusid?*...Per què has vingut?)
11. Per què? (Per quina raó?)..... **mayar?** (*Mayar tuyard?*.....Per què te n'has anat?)

12. Per (a) què? (Amb quin fi?)... **mayemmi?**(*Mayemmi tirard deg tmurt?....Per què jugues per terra?*)

13. Amb què? De què?.....**minzi?/maynzi?** (*Mainzi i d-yusa?...Amb què -quin vehicle- ha vingut? Mainzi therced? .....De què estàs malalt?*)

15. Per a qui?, a qui?.....**wimi?(I), omi?(I), immi?(I)**

17. Amb qui?.....**wiked?(Sa96)**

18. A casa de qui?.....**wiyer?(Sa96)**

Nota : Les formes assenyalades per (I) per a la interrogació "quin -a -s -es?" són:

<u>Sing masculí</u>	<u>femení</u>
manwen(KI), maawen(Bq)	manten(KI), manaten(Bq)
<u>Pl masculí</u>	<u>femení</u>
maniin(KI), wanainen(Bq)	mantiin(KI), manatinen(Bq)

Les formes donades per (I) corresponents són:

Per a la interrogació "per què?"	maynxef(KI), mixef (Bq)
Per a la interrogació "a què?(amb quina intenció)":	maynyer(KI), miyer(Bq)
Per a la interrogació "en què?":	mayndi(KI), mideg(Bq)
Per a la interrogació "per a què?":	mimmi(Bq), immi(Bq)
Per a la interrogació "amb què?":	maynzi(KI), miyes(Bq), mizeg(Bq)

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

1. Què?..... **ma?**

2. Qui?..... **ma?, uman?(De)**

3. Quin?Quina?..... **man?, maowa? matta?(ML), manta?(De)**
Quins?,Quines?.. **manwi? manti?**

4.Com?..... **mamenk?(ML), manik?(De,O,ML68)?**

5. Quan?.... **manag, managu, man luqt?(ML), manak°?(De)**

6.Quant-a?...**mennau?, mennaut? / Quant.?.....menck?yanck(ML68), mneck?(De)**

7. On?..... **mani? maniy? / manza-? (manza-k ? on ets tu?)**

8. Que...?...**is...? (is tellit y tgenimi? ....que ets a casa?)**

11.Pcr què? (Per quina raó?)..... **max?, maf?**

12.Per a què? (Amb quin fi?)..... **mami?**

14. Dins què, en què?..... **may?**

15. Per a qui?..... **mamu?(De), mammu?(De)**

17. Amb qui?..... **mad?**(ML56)

18. A casa de qui?..... **madar?**(ML56)

20. Vers on?..... **manis?**

Taqbaylit

1. Què?..... **acu?** (MM49,D68)

2. Qui?..... **wi?**(MM49,D849)

3. Quin?Quina?..... **awwa?** **anta?**
Quins?,Quines?.. **anwi?** **anti?** (v. Nota)

4.Com?..... **amck?**(D494,Gl.15,MM107)

5. Quan?..... **melmi?**(D477,MM107), **alleman?**(MM107)

6.Quant-s?..... **açal?**(D83,M107,Gl.15),**geddac?**(D250)
/Quant?(quina quantitat).....**annef?**(D541)

7. On?..... **ani?** (D535,MM107) / On? (sense moviment).....**anida?** (D535)

8. Que?..... **ma?** (D475) (*ma a d-yas azekka?*....que vindrà demà?)

11.Per què?(Per quina raó?)....**acuyef?**/**ayyef?**, **acuyer?**/**ayyer?**, **yef acu?**/**yef ay?**
(D68, D354, D620,D604,MM107)

12. Per a què? (Amb quin s?)..... **acimi?**(D93,D68,MM107)
13. Amb què?..... **s wayes?, s wacu?** (Gl.15,MM49)
14. Dins què, en què?..... **deg way? / deg wacu?**(GL15)
15. Per a qui?, a qui?.....**i wimi?, i wumi?, i mi?, umi?, umu?, i mu?, mumu?, i mimi?**
(MM,49) - (D849) -
17. Amb qui?..... **wid?, wukud?** (MM49,D849)
18. A casa de qui?..... **wuyur?** (MM49,Gl.15,D849)
19. Fins quan?..... **si melmi?**(MM107)
20. On (vers on?)..... **s ani?, yer wani?, ani yer? yer wanida?**(D535)

Nota:

D'altres formes recollides per MM(106) equivalents a "*anida?* (on?)", són: **anda, anga**

D'altres formes per a "quin -a -ns -es", recollides per MM49 i D(584), són:

anwa wa ?	anta ta ?
anwi wi ?	anti ti ?

i també les realitzacions fonètiques labiovelars construïdes amb la forma "**amb°a**".

Algunes construccions de la sintaxi amazigha:

10.2.11. L'estat d'annexió i el genitiu

L'estat d'annexió és una variació que experimenta el nom en algunes funcions dependents. Les formes de l'estat d'annexió s'obtenen segons l'esquema següent:

Estat d'annexió

masculí singular: afunas---->ufunas ; també... aryaz----->waryaz

femení singular: tafunast---->tfunast

femení plural: tifunasin---->tfunasin

És a dir, que al masculí singular apareix el prefix "u/w/wu"; i al femení *desapareixen les vocals "a" i "i"* que segueixen la "t" inicial (vocals que poden ser substituïdes per la vocal neutra "e").

L'estat d'annexió serveix per a formar el *genitiu* dels noms (en general, *amb la preposició "n"*):

Exemples: *muc n temyart* (el gat de la dona); *anu n teddart* (el pou de la casa)

muc n waryaz (el gat de l'home)

(La preposició "n" pot desaparèixer davant els noms masculins: *muc waryaz* = *muc n waryaz*)

L'estat d'annexió també es posa als noms subjectes quan van darrere el verb.

Exemple: *aryaz yawwi-d ayrum* (l'home va portar el pa - Construcció precedint el verb)

yawwi-d waryaz ayrum (l'home va portar el pa - Construcció seguint el verb)

L'estat d'annexió es posa també sempre en tots els noms, darrere de les *preposicions*, i

darrere dels *noms de nombres* i d'altres determinatius.

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Aquestes construccions es troben en tots els parlars.

Remarquem les assimilacions que tenen lloc en taqbaylit en la realització de les construccions de genitiu (n+t=tt, n+w=ww/bb^o, n+y=yy/gg, n+f=ff, n+r=rr, n+l=ll; v. apartat 11.1)

10.2.12. El predicat nominal. La partícula presentativa "d"

(CH95:14,23)

La partícula "d" es posa davant de l'adjectiu o un nom i fa una funció de tipus predicatiu que pot ser traduïda en català pel verb "ésser".

Exemples:

timyarín a d tiwessura (*).……………(aquestes dones són velles)

cem d weltmas……………(variants dialectals tu ets la seva germana)

aidi d amezyan……………(el gos és petit)

(*)(davant "t", la "d" s'assimila: "t"+"d"= "tt" i per aquesta raó algunes grafies escriuen aquesta construcció sense "d" i començant amb "tt": "timyarín a ttiwessura")

Aquesta partícula pot establir també el lligam de l'epítet amb un nom indeterminat.

Exemple: yufa ijjen wayyaz d abercan" = ha trobat un home negre(que és negre).

Observacions referents a les altres variants dialectals:

La partícula presentativa existeix tan sols en forma residual en els parlars del sud (*tacelhit* i *tamaceyt*)

10.2.13. La partícula conjuntiva "d"

La partícula "d" serveix també per a enllaçar dos noms (o dos pronoms) i en aquesta cas es tradueix per la conjunció catalana "i".

Exemples:

zriy aryaz d temyart (**) (*he vist el marit i la muller*)

(**) (*recordem altre cop que davant "t", la "d" s'assimila: "t"+"d"= "tt" i per aquesta raó algunes grafies escriuen aquesta construcció sense "d" i començant el mot següent amb "tt": "aryaz ttemyart"*)

yar-i ijjen umuc d ijjen waydi (*tinc un gat i un gos*)

L'enllaç entre verbs es fa en rifeny per simple juxtaposició:

baba iqqar, ittari (*el pare llegeix i escriu*)

cek hacca tatted, tressed (*tu només menges i beus*)

Quan es vol expressar *simultaneïtat o conseqüència* entre dues accions, els verbs es poden enllaçar per mitjà d'"uca":

ettf-it uca tawi-t-ed (*agafa-ho i porta-ho*) (*cap aquí*)

ruh yar-s uca tinid-as... (*vés cap a ell i digues-li...*)

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tots els tres parlars posseeixen aquesta partícula conjuntiva amb el valor assenyalat.
Les construccions exposades són generals en els tres parlars estudiats.

10.2.14. El superlatiu i el comparatiu

En rifeny el superlatiu es forma amb la partícula "qaε" ("la més"...)

Exemple: *Aquesta és la més grossa* - ta qqa` (d) tamaqrant

El comparatiu de superioritat es fa amb "qaε x(εf)" (... "més que"...)

Exemple: *Aquesta és més grossa que aquelles* - ta (d) tamaqrant qaε x tinin

Observacions referents a les altres variants dialectals:

En taixelhit el superlatiu es marca amb "bahra" o "bezzaf".

Exemple: *La casa és molt gran* - tigemmi temqqr bahra

El comparatiu de superioritat es fa amb la partícula (preposició) "f".

Exemples: *El germà és més gran que la germana* - g^oma imqqr f ultma-s

La carn és més bona que el pa - tifiyi terwa f uꝥum

(en aquest cas s'ha utilitzat el verb de qualitat: "rwu" = éser bo entre el primer terme de la comparació i el segon terme que és precedit per la preposició "f" = per sobre de)

En cabilenc el comparatiu de superioritat es construeix amb la preposició "af".

Exemple: *El germà és més gros que la germana* - gm-as muqq°ar af weltm-as

10.2.15. Formes derivades

Algunes formes verbals i nominals derivades de verbs.

1.- Prefix verbal causatiu "s-" (fer fer, una acció)

Exemples:	emyer (créixer)	semyer (fer créixer)
	ʔar (llegir, estudiar)	syar (fer llegir, ensenyar)
	adef (entrar)	sídef (fer entrar)
	ekk (passar, anar)	sekk (fer anar, enviar)
	ǧǧar (baixar)	seǧǧar (fer baixar, abaixar)
	ecc (menjar)	secc (fer menjar)

2.- Prefix verbal de passiva "t-/tw-" (ésser feta, una acció)

Exemples:	qqen (tancar, agafar, detenir)	twaggen (ésser tancat, agafat, detingut)
	(e)gg (fer)	twagg (ésser fet)
	wwet (picar, pegar)	twawwet (ésser picat, pegat)
	enef (rostitir)	twacnef (ésser rostitit)

3.- Prefix nominal "b(u)" (el qui té...) / "m(u)" (la qui té...)

Exemples:	bu aeddís (el de la panxa, el panxut)	mu teddis (la panxuda)
	bu ixarriqen (el mentider)	m ixarriqen (la mentidera)

Al plural s'utilitzen els prefixos "at" (els fills de, els de...) / "sut" (les filles de, les de...)

Exemples:	at ieddísen (els panxuts)	sut ieddísen (les panxudes)
	at ixarriqen (els mentiders)	sut ixarriqen (les mentideres)

4.- Substantivació

La formació dels noms abstractes derivats dels verbs es fa posant davant l'arrel verbal el prefix "t(im)":

Exemples:

Verb ARI (*escriure*). Forma derivada:

- tira (*escriptura*) .....Tira n tmaziyt (*l'escriptura de l'amazigh*)

Verb (E)GG (*fer*). Forma derivada:

- timegga (*acció*).....Asam s aṭṭas n timegga (*un film amb molta acció*)

Verb INI (*dir*). Forma derivada:

- timenna (*coses dites, paraules*).....Timenna n Aḥmed d ixarriqen (*les paraules d'Ahmed són mentides*)

Verb NEI (*matar*). Forma derivada:

- timanyi (*mortaldat, baralla*) .....Timanyi imuccwen (*una baralla de gats*)

10.2.16. Preposicions

Les preposicions principals en tarifit són:

1. deg.....a (*de lloc*), dins

Exemples:

- deg wur (*al cor*)

- deg wanu (*al peu*)

- aqqa-t deg Ajdar (*és a Ajdar*) (*vila del Rif*)
- yessars tumeatic deg ayrum (*ha posat un tomàquet dins el pa*)

La forma "deg" apareix sobretot davant els noms que comencen amb vocal o "w".

Existeixen *dues altres variants abreujades* d'aquesta preposició:

=> La forma "di" (utilitzada davant consonant):

Exemple: aqqa-t di Tittawin (*és a Tetuan*)

=> I la forma "g":

Exemples:

- yehwa g wanu (*ha baixat dins el pou*)
- yehwa g ifri (*ha baixat a la cova*)

2. yar.....a casa de, a can, a (*una localitat*), vers (*cap a*).

Exemples:

- tasrit tarza yar baba-s (*la nívvia va visitar el seu pare*)
- dinni nundef yar Tanja (*aleshores vam entrar a Tànger*)
- iruh yar temmurt nes (*se'n va anar cap a la seva terra*)

Aquesta preposició pot tenir sufixat un pronom:

- nundef yar-neç (*hem entrat a casa -nostra-*)

(Aquesta mateixa construcció serveix per a expressar la noció catalana corresponent al verb "tenir" v.§ 10.2..3. Una altra forma recollida per (I) és "ar"(Bq), que sufixada esdevé: "areyr-"

3. xaf/x.....sobre, damunt. Variant: xef (I). (A remarcar: a cavall= x uyis)

Exemples:

- taqmijet tusa-d xaf-i (*la camisa ve sobre meu = m'escau*)
- yettes x tzeqqa (*dorm damunt del sostre*)

4. sennej.....a dalt de, per damunt de

Exemples:

- sennej-ney ajenna d aziza *(al damunt nostre el cel és blau)*
- sennej yewdan war dinni rad ijjen *(al damunt de les persones no hi ha ningú)*

5. swadday (saadu:I).....sota, al dessota de

Exemples:

- yudef swadday n iunubin *(ha entrat sota el cotxe)*
- swadday nwem usin-d tarwa n Hammu *(sota vosaltres vénen els fills de Hammu)*

6. zzat (zedat:I:Bq).....davant

Exemples:

- zzat-i tuya dinni mmi-s n Hammu *(davant meu hi havia el fill d'Ahmed)*
- zzat n watmun ufy temenyat *(davant el paller he trobat diners)*

7. awarni.....darrere

Exemple:

- yusa-d awarni n ihramen *(s'ha posat darrere dels infants)*

D'altres variants recollides per (I): "aweren" (forma sufixada: "awerna-"), "setcermin"(Bq), "ar tecermin"(Bq).

8. jar (ajar:I:Bq).....entre, conjuntament

Exemples:

- a negg marra jar-aney *(ho farem tot entre nosaltres)*
- iwdan ad raħan ad zadyan jar izzar d adrar *(els homes aniran a viure entre el riu i la muntanya)*
- ittiri jar aytma-s *(ell és entre els seus germans)*
- ttacaren jar-asen *(roben habitualment entre ells= són còmplices)*

9. akid (aked, ak)(ag: Bq)..... amb , en companyia de

Exemples:

- ecc akid-i (*menja amb mi*)
- iruê akid-ec (*ha anat amb tu*)
- irar akid uma-c (*juga amb el teu germà*)
- eccin ayrum ak tamnant (*mengen pa amb mel*)

10. zay .....amb, amb l'ajut de

Exemples:

- zay-s êarcen -d maħend ad menyen (*amb ell, han vingut enrabiats cap aquí per combatre*)
- zay-k niy bra zay-k ad nas yar Naður (*amb tu o sense tu vindrem a Nador*)

11. n.....de (*genitiu*) (v § 10.2.15)

Exemples:

- netta mmi-s n Haj (*és fill de Haj*)
- yicca afar n yazid (*ha menjat l'ala del pollastre*)
- aclal n dcar yahrec (*el perruquer del poble està malalt*)

12. zi (zeg, zug).....de (*d'origen o procedència*)

Exemples:

- necc zi Naður (*jo de Nador = sóc de Nador*)

La preposició "zi" es canvia en "zeg" quan enllaça amb un mot començat amb vocal:

- necc zeg iqereayen (*jo sóc de Ketaia*)
- zeg wanu (*des del pou*)

13. s.....amb, mitjançant (*instrumental*)

Exemples:

- ittet s ufus azermad (*ell menja amb la mà esquerra*)

- tarien s wuṣyun (*pugen amb - mitjançant - una corda*)
- wwet-it s ukeccud (*pica'l amb el bastó*)

14. *ī*/y.....a (*complement datiu*)

Exemples:

- Ṣabdkrim yewi-yas-d iy Arrif tīrelli (*Abdelkrim va portar al Rif la llibertat*)
- nniṣ i wečma mečar i-tt-xeseṣ (*he dit a la meva germana com l'estimo*)

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

(De,ML33)

Les preposicions en *tacelhit* no corresponen exactament a les que hem exposat del tarifit. El nombre de preposicions simples (monoliteres) és més reduït tot cobrint un camp semàntic semblant.

A) Les preposicions monoliteres en *tacelhit* són:

γ: Té les aplicacions següents:

= a (*de lloc*) (10.2.16.1). La forma sufixada corresponent és "gig-", "gi-".

= de (*origen*) (10.2.16.12). En relació amb aquesta preposició hi ha "zey" = des de.

f: = sobre, en relació a (10.2.16.3). L'ús propi de "sobre" correspon a "iggi" (10.2.16.4).

ḡ: = amb, en companyia de (10.2.16.9).

La forma sufixada corresponent és "did-"

ḡ: = de (*genitiu*) (10.2.16.11).

ḡ: Té les següents aplicacions:

= amb, mitjançant (*instrumental*) (10.2.16.13). Forma sufixada: "ser-"(ser-i, ser-s...)
= vers, a (10.2.16.2).

i: = a (*complement datiu*) (10.2.16.14).

B) D'altres preposicions en *tacelêit*, corresponents a les rifenyes que hem exposat, són:

dar: = a casa, en possessió de (10.2.16.2).

iggi: = damunt de, sobre (10.2.16.4). Variants : figgi, yiggi.

ddu: = sota, al dessota de (10.2.16.5). Variant: yeddu. Forma sufixada: **ddaw-**.(sobre mi= ddawa, sobre ell= ddaw-as...).

lguddam: = davant (10.2.16.6). Variant: selguddam.

darat, tiyira: = darrere (10.2.16.7).

ger: = entre (10.2.16.8).

ilkem, tmi: = d'ençà de, des de (10.2.16.15) (*tmi udrar* des de la muntanya; *ilkem igd'am* des d'ahir)

bla: = sense (ML67)

Taqbaylit

(D,MM92-94:ixf 20. Tanzegt)

El sistema preposicional en taqbaylit és més pròxim al rifeny que no pas el tacelèit.

Resseguint les preposicions exposades, tindrem en aquest parlar:

deg: a, dins (V33),(10.2.16.1). Variants: di, g.

Nota: En alguns parlars existeix una confusió semàntica amb "seg"(10.2.16.11).

yeô: vers (D620,MM92). (10.2.16.2).Forma sufixada "γur"(MM94). Variants: "er", "ar", "er".

yeŋ: sobre, a causa de, a (a peu ...)(D604,MM94) (10.2.16.3).

Variants: "f", "af"(V86). Forma sufixada: "fell-"(fell-as...)(D204).

nnig, sufella: damunt de (D553),(MM93,94),(v.ufella:D204;F:afella) (10.2.16.4). Variant: "sennig".

ddaw: sota, al dessota de (MM93,D-161) (10.2.16.5). Variants: "ddew", "ddu". Formes derivades:

"s eddaw", "s eddu". Forma sufixada plural "ddawat-" (ddawat-ney).

zdat: davant (MM93,D930) (10.2.16.6). Variant: "zzat"(D930). (D930:F:dât).

deffir: darrere (MM93,D-132) (10.2.16.7). Variants: "zdeffir"(MM93), "s-deffir", "si-deffir"(D132).

ger: entre (MM94,D266) (10.2.16.8). Forma sufixada: "gar-".

d, ak^od: amb, en companyia de (MM94,D-115) (10.2.16.9). Variants sufixades: "yid-", "id-".

n: de (genitiu) (MM92,D533) (10.2.16.11). Variants sufixades: "in-", "nn-" (MM94).

Nota: A la Gran Cabília aquesta preposició sofreix les assimilacions velaritzadores següents:

nw > ww > bb°. Ex: *yelli-s bb°eltma* = la filla de ma germana.

ny > yy > gg . Ex: *talo ggilef*= la font del porc senglar.

seg: de (d'origen o procedència)(MM93,D761)(10.2.16.12).

Variants: "si", "s".(D761: "g", "gg", "si s").

s: amb, mitjançant (*instrumental*) (MM94,D749) (10.2.16.13). Forma sufixada: "yess-", "yiss-".

i: a, per a (*complement datiu*). (MM92,D354) (10.2.16.14).

10.2.17. Conjuncions copulatives, il·latives i disjuntives

1. d.....i (v. § 2.17)

2. niy.....o/ni

Exemples:

- *as-d niy ad asγ* (vine tu o vinc jo)

- *awi-d mmi-c niy ayaw nneç maḥend ad yawcen ijjen tfust* (porta el teu fill o el teu nét
per a donar una maneta - per a ajudar -)

- *war yexs tamγart nnes niy tarwa nes* (no estima ni la seva dona ni els seus fills)

- *war jjin tamurt niy ajenna maḥend ad tfen Sabakrim* (no han deixat tranquils ni la terra
ni el cel per tal de capturar Abdelkrim)

Observacions referents a les altres variants dialectals:

Tacelhit

(De,MM65)

1. d.....i
2. ny(nh).....o
3. kudna.....i després, i tot seguit

Taqbaylit

(D,MM96-99:ixf 21.Taşunt)

1. **d, ak°d**: És, de fet, una preposició que es pot traduir per la conjunció "i" catalana quan enllaça dos pronoms o dos noms. La forma "d" és poc usual en taqbaylit(V15):

"tebb°i-d ayefki d-yiŋ" (*ella ha portat llet i xerigot*), "nekk d netta" (*jo i tu*).

Però aquesta darrera frase es pot construir també: "ak°d netta".

2. **ney**: Conjunció disjuntiva: "o". Posseeix la variant abreujada "ny" i la forma interrogativa "niŋ" (oi?/ n'est-ce pas?).

wala: Conjunció disjuntiva: "ni"

3. **dya**: Conjunció il·lativa; "i després", "i en acabat" (et puis,ensuite). (v. "deyya" (R) (10.2.18.21, 10.2.18.25; "deya" (Q) (10.2.18.20, 10.2.18.23)

10.2.18. Partícules adverbials i indefinides

En aquest apartat recollim, dels tres parlars estudiats, un conjunt de partícules adverbials i de determinatius indefinits que no havíem inclòs en el resum gramatical precedent. L'agrupació conjunta en aquest mateix apartat respon tan sols a les necessitats comparatives del nostre treball.

Els mots recollits corresponen d'esquerra a dreta als parlars: Tarifit / Tacelhit / Taqbaylit.
Quan no hi figura cap font, són respectivament (Rf), (ML) i (D).

Les abreviatures i sigles de les fonts les trobareu al començament de la present part C.

D'afirmació i de negació

1. sí / oui   **wah,waxxa / yah / ih**(D285), **aneam**(D595)
[I:wah,yeh][De:yah,iyy][Ah! oui?=**heqqa heqqa!**(D330)]
[prou, oi, pot ser:a tiri][oui,d'accord=**yirbeḥ**(D701)]
2. no / non   **lla / ubu / aba**(D285)
[I:clla][De:uhu,lalal,lala,ihl][non (...que no):**ala**]

De quantitat

3. molt / beaucoup
aṭṭas(+I),bezzaf(I:Bq),**qebara**(I:Bq) /**babra** (+De), **gigan**(ML69) /**aṭas** (D844,MM)
[D592,MM=**nezzeh**]
4. prou/assez   **cfa,xarrebi,xirrebi**(I) / **iuda**(De)/**ddeqs**(D51,MM),**berka**(D46)
[I:bastante,suficientemente][De:suffire]
5. poc/peu   **drus, cwayt(+I) /imik**(De)/ **drus** (MM,158), **cwiṭ**(MM,D-118)
[I:derus,cway,cwayt] [ML69: un peu=**idruss**][D411:un peu=**kra**]

De comparació

6. més/plus   qbara, xet, ktar /ugg^par(De)/akter, kter(D428)
7. menys/moins   swadday, qel /simik/qell(D660)
8. massa/trop   aṭṭas(I)/iggut(ML69), gigan(HA)/ṭṭaqqqa(D841), bezzaf(D62)
9. quasi/presque   ɛrayn(SA) / elayn(ML67) / nniqal, unnaqal(D573)
[De:zafain]
10. tant/autant   anect(I)/ yanck(ML68) / annect(D541,MM)

De Hoc

11. prop/près   awrud, yudes, zzat / yimi(De) / (proche:aqrib D674)
[I:ettarf n, ag n, zdat, ztat, ar, yer]
11. lluny (de)/loin (de)   yegwej x / iaggug f(être loin:De) / elbeed(D65)
[I:iuggwej zeg]
13. darrere
/derrière   dafer, awarni, tckarmin(I) / tiyira, tiy^prdin (ML,HA) / deffir, zdeffir(MM)
[I:aweren, yer defer, setcermin(Bq), ar tecermin(Bq)]
[la forma darat és donada per (De) i HA la considera pròpia d'Ifni]
14. davant/devant   yar ztat(I) / lguddam (De) / zdat(MM)

15. a dalt/en haut   sennej(I) / gezzif(ML88) / sufella(MM)
[Bq:ar dara`][De:ø]
16. a baix/en bas   swadday, yer wadday / sizdar(De) / swadda(MM)
wadday(I:Kl) [I:Bq:ar waddai]
17. dins/dedans   dixer(I:Kl),dixer(I:Bq)/γ ag°ns(HA)/ daxel(D-164,MM)
18. fora/dehors   barra(I)/berra(De)/berra(D38,MM)

De temps

19. ara/maintenant   ruxa / yikkad / tura(D649)
[I:rextu(Kl),ruxa(Bq)][d'ara endavant:zi ruxa]
[De: yil, yikk, yila, yilad]
20. aleshores/alors,à ce moment
ruxen(Bq),ruxent(Bq),erxeddeni(Kl),erkenni(Kl)/ya kud an,(ML65)/ dya(D-148)
[ML65: ya kud lli; -ci:γ luqt ad;-là:γ luqt an][D388:akkamira=en aquest moment del dia]
[De:γ akudann][D388:akkavani = en aquella època]
21. aviat, prest/bientôt, tôt   deyya, zic / zik(De,ML66)/ eela-hal(D318)
[I:deyya,dayya][ML67= elayn]

22. tard/tard   **yutel, iæʔʔar(+I) / maʔl** (verb: endarrerir-se)/(s'utilitzen verbs. v. sota)
 [De: il est t.=tezri lwuqt; iay uzal; iay yid]
 [D977: tarder=ædɛl, æ ʔʔel]
23. després/puis, ensuite   **zugg°ami(I) / ilemma(ML66)/zæema(D967), dya(D-148)**
 [De: imil, ailliy][D:sakin(408), imir(510), ar d marani(535)]
24. abans, antigament/jadis   **zic / γ zman, yaʔ lli(ML65) / si tteqdim(D649)**
 [I: antiguamente=ezzeman]
25. de pressa/vite   **deyya(+I) / serbi, s tazla (HA) / (s'utilitzen verbs o expressions. v. sota)**
 [I: rapidamente=se tazzer] [De: s zzerb][D: aller vite: zzirez(958)]
 [Rif: rapidement=s tazra] [D773: msellek=rapidement, en hâte]
26. a poc a poc/doucement   **cway-cway(+I) / s imik(ML84) / s læqel(D996)**
 [De: imik s imik]
27. sempre/toujours   **rebda(I) / bedda(+De)/dima, dayem, daymen(D-143)**
 [I: lebda, bit, nenhar(Bq)][D9: pour toujours=i bda]
28. mai/jamais   **aemmers(I), hit(Bq) / abadan(ML) / abaden(D-10), wer jjin(D872)**
 [De: ur junn][D: jamais, jamais de la vie=leamer]
29. encara/encore   **ead(+I) / day(ML67) / baqi(D33), mazal(D530)**
 [De: sul]   [D972: et encore=ead]

Indefinits i quantitatus

30. tot

/tout **marra,qæ/kul** ci(De,ML72,87),**kullu,akk°**(De) / **ak°,akk°,yak°,lak°**(D388)

[I:qæ=todo-a-os-as;marra=todo(neutre);iekmer=tot,sencer] [D400:kul=t.,chaque]

[D513:meṛra=tout,tous]

31. res/rien

walu(I) / amya (HA) / acemma(D93),ulac(D443),tiqit(D689)

[I:gens=ca,ci][De:ḥatta][D93:acemmek][D270:gens=tigert][D439:ula]

[ML81,De:yat;ML68:walu,ḥetta][D689:tiqqit,timeqqit,tiweqqit][D694:ara]

32. altre/autre **enniden / iadnin (De) / iden, idnin, enniden, enidnin(D-178,919)**

[I:enniden(Kl);ennedni,ennednit(Bq)][D919: wayed...wayednin...]

[ML:wayyad...,yadni...]

33. ningú/personne

ra d ijj / ḥetta yan (HA) / ḥedd(D305)

[I:ḥad, ura dijen, ca(Kl), ci(Bq)][HA:Atlas:awd yan]

De manera

34. així, d'aquesta manera /ainsi, de cette façon

ammu(+I:Kl), amenni/ yika,yemka(De) /akka(MM,D388)

[I:Bq:amya][I:amenni=de ese modo] [akken,akkahi,akenni]

[Rif:amya=així mateix][ML:aiwa,yikad]

35. certament/certainement s tidat / s ʃʃaht, s nnit(De) / meelum(D986)

[I:s tiidet, s rħtaqq, u Allah]

36. discretament, d'amagat

/discrètement s tnufra / s turregsa(De) / (D215:cacheette=tuffra)

[I:a escondidas=s tufra, s tenufra][De:en cacheette]

37. com/comme

acnaw,am,anect / zund(+De),zud(ML67,De) / amzun(D530),am (D478)

[I:am(Bq),amecenaw(Kl);como,del modo>> [D478:imi,ggimi;D530:amzunik]

>>que=mammecma(Kl),mucma(Bq)]

10.4. Consideracions sociopolítiques i ideològiques

10.4.1. Situació geogràfica i política general

El poble amazigh actual és el descendent de la població que habitava el Nord d'Àfrica abans de la invasió àrab del segle VII, en un territori que va des de les Illes Canàries i l'Oceà Atlàntic fins als límits occidentals d'Egipte; i des del Mediterrani al Nord fins als rius Senegal i Níger i el massís del Tibesti al Sud.

Les zones costaneres d'aquesta àrea geogràfica foren dominades des d'antic per diferents colonitzacions, especialment la fenícia i la cartaginesa i més tard foren sotmeses a l'imperi romà.

El precedent polític més antic conegut d'unitat dels amazighs té lloc el segle II aC sota el rei de Númídia i de Mauritània, Masinissa. Sota la dominació romana la zona del Marroc constituí una província, la Mauritània Tingitana, amb capital a Tànger. D'aquesta època de romanització en queden restes arqueològiques i alguns manlleus en el lèxic amazigh.

A partir de finals del segle VII té lloc la invasió àrab de l'Àfrica nord-occidental que representarà una islamització lenta i progressiva a partir del segle VIII i una arabització paral·lela. Aquest procés no és exempt, però, d'enfrontaments ni de contradiccions com ho testimonien diverses fonts entre les quals el famós pròleg de la Història d'Ibn Khaldun, el qual assenyala que la islamització fou imposada per la força de les armes. En aquest procés la llengua àrab s'estendrà sobretot per les terres planes i més tard a les ciutats tal com ho mostra el fet que l'amazigh hagi mantingut una implantació sòlida només en algunes ciutats importants com Melilla, Agadir o Tizi Wezzu i hagi conservat els seus reductes més sòlids a les zones muntanyoses. La llengua àrab deixarà també una empremta important en la majoria dels parlars amazighs.

En èpoques més recents, sobretot a partir de la meitat del segle passat la colonització europea (fonamentalment francesa i espanyola) ha fet sentir la seva influència també en la llengua amazigha.

L'extensa zona geogràfica que hem descrit com a hàbitat originari de la població amazigha és avui habitada - amb l'excepció de les illes Canàries - fonamentalment per població de llengua amazigha i de llengua àrab (que en bona part pot ser considerada població amazigha arabitzada, sobretot lingüísticament).

La presència de la llengua amazigha avui dia en l'àrea esmentada encara és important però és difícil d'avaluar amb exactitud a causa de la manca de dades fiables procedents dels països on és parlada. Segons les estimacions més fiables (Chaker 1989:10,11) la llengua amazigha és parlada al Marroc per un 40-50% de la població i a Algèria per un 20-30 %, i és en aquests dos territoris on existeixen les zones de poblament de llengua amazigha més compacte.

Segons aquests càlculs el nombre total de parlants d'amazigh sobrepasa segurament els 20 milions de parlants.

La llengua amazigha - denominada pels parlants mateixos, en femení: "tamazight" - és una llengua camito-semítica (o afroasiàtica) amb característiques pròximes a les llengües semítiques (com l'àrab i l'hebreu) en alguns aspectes fonètics i d'estructura morfològica, però força allunyada d'aquestes llengües en el lèxic i en les funcions morfosintàctiques.

Al llarg dels segles la influència de l'àrab en la llengua amazigha hi ha estat important (desigual segons els parlars, més intensa al nord i menys al sud) i ha afectat una gran part del lèxic particularment el que fa referència als conceptes de la religió musulmana, de la civilització islàmica i de la vida urbana. També s'hi pot percebre fàcilment la influència de la llengua llatina en el lèxic com a reflex del període de romanització que hem comentat més amunt.

Els principals parlars amazighs són: a la zona del nord, el *rifeny* (*tarifit*) al nord del Marroc i el *cabilenc* (*taqbaylit*) al nord d'Algèria. Més al sud, fonamentalment el parlar anomenat *tamaziyt* parlat al nord de l'Atlas marroquí i el parlar *taixelhit* (*tacelhit*, conegut també pel noms àrabs i afrancesats "*chelha*" i "*chleuh*") del sud del Marroc. Finalment el *tuàreg* (*tamaceyt*), parlat al desert del Sàhara entre Algèria, Mali i Níger.

El *tamaceyt* és l'únic parlar que ha conservat fins avui l'antiga escriptura amazigha (anomenada *tifinay* i relacionada molt possiblement amb l'antiga escriptura líbica). D'altra

banda, el *tacelhit* és el parlar amb més tradició literària escrita: se'n conserven escrits del segle XVIII en grafia àrab. El *cabilenc* és el parlar que ha rebut un impuls modern principal en l'edició de revistes i llibres, reivindicació de l'ús social etc. Pel que fa al rifeny és principalment la llengua de la pagesia d'una zona muntanyosa (les muntanyes del Rif i contrades veïnes) una àrea que ha donat una gran part de la població nord-africana emigrada a Europa i especialment a l'Estat espanyol i a Catalunya en les darreres dècades.

És per aquesta raó principal que el parlar recollit en primer lloc en el nostre estudi, és l'amazigh rifeny de la zona pròxima a les muntanyes del Rif la regió de Nador-Melilla (regió dels *Iqelaxyen*, en amazigh - o de Qel'aya, en àrab -) que constitueix el gros de la població de llengua amazigha immigrada als Països Catalans.

Actualment la llengua amazigha s'escriu principalment amb alfabet llatí. Existeix també una utilització creixent, per a usos principalment simbòlics, de l'alfabet *tifinay* (en la versió actualitzada anomenada *neo-tifinagh*, ja que aquest antic alfabet ha estat enriquit amb alguns signes complementaris per a adaptar-lo als usos actuals).

Malgrat la independència política dels països africans on l'amazigh és parlat, aquesta llengua tan sols és oficial als estats de Níger i de Mali (on habiten els tuàreg que parlen com ho hem advertit el parlar amazigh anomenat *tamaceyt*). Al Marroc, Algèria, Tunís, Líbia, Mauritània i el Txad, la llengua amazigha no té cap mena d'estatus polític oficial. A Algèria i al Marroc, aquesta llengua compta amb alguns espais d'ús públic (revistes, ràdio, cançó) i amb un moviment cultural important. A Algèria l'ètnia amazigha posseeix una representació política indirecta en algunes forces polítiques de caràcter democràtic i laic. I al Marroc hi ha un moviment organitzat que reivindica per a l'amazigh l'ensenyament oficial i l'ús públic als mitjans de comunicació. L'any 1991, s'ha fet públic en aquest darrer país un important document col·lectiu el "Manifest de la Llengua i la Cultura Berbers" on s'exposen els drets lingüístics i culturals més urgents.

10.4.2. Consideracions sociolingüístiques

A causa de les característiques geogràfiques i culturals descrites, la llengua amazigha al nord d'Àfrica ha posseït fins a èpoques recents, en moltes de les regions on era parlada, la consideració de conjunt de parlars dispersos i relegats a àmbits rurals.

La manca de tradició escrita de molts dels parlars amazighs i la separació geogràfica entre les zones on la llengua amazigha és parlada, ha dificultat fins avui el procés d'estandardització, malgrat la gran proximitat lingüística existent entre els diferents parlars a causa de les dificultats afegides pel fet que les escriptures utilitzades en algunes zones han estat fins fa poc diferents: l'escriptura tifnagh principalment al Sàhara, l'escriptura àrab al sud del Marroc i l'escriptura llatina aplicada actualment a la majoria de parlars.

Les condicions sociolingüístiques generals han portat, doncs, cap a una progressiva arabització que s'ha accentuat encara al segle XX amb la constitució dels nous Estats independents. En èpoques anteriors es tractava d'una presència dominant de l'àrab en les zones urbanes i una influència cultural que incidia en el lèxic de la llengua amazigha, però existien extenses zones monolingües en llengua amazigha. Actualment encara existeixen zones urbanes amb un pes important de la llengua amazigha (com Nador i Agadir al Marroc) però la pressió de l'àrab és creixent.

En les darreres dècades, en uns Estats proclamats com a "àrabs", la manca de cap mena de reconeixement oficial per a la llengua amazigha ha anat acompanyada de l'exclusió gairebé total dels mitjans de comunicació (que a Tunís, Algèria i el Marroc funcionen gairebé exclusivament en àrab i en francès) i aquest fet juntament amb l'escolarització de la població feta en àrab, ha accelerat el procés d'arabització. El domini de l'àrab en la majoria de ciutats i el procés d'emigració d'origen rural contribueixen també a afavorir encara aquesta tendència.

Cadi (1987) assenyala referint-se a la situació al Marroc que respecte a les altres llengües en contacte, àrab i francès "*la llengua Tamazight (amb els seus tres dialectes) és el codi més desfavorit car els parlants de Tamazight es troben obligats a passar pel multilingüisme*".

Aquesta anàlisi és compartida per Boukous (1979) a l'hora d'establir una tipologia sociolingüística al Marroc, el qual classifica el tipus corresponent a l'estatus social de la llengua amazigha en relació amb les llengües en conflicte (àrab parlat, àrab literari i francès) com el de "llengua vernacle" en el sentit que posseeix identitat autònoma i vitalitat però que és mancada d'estandardització. Aquest mateix autor tot citant E.Haugen defineix la situació desfavorable del parlant de la llengua amazigha al Marroc amb el terme sociolingüístic d'"esquizoglòssia". Un altre autor, Ouakrim (1993), no dubta de referir-se a l'amenaça real de desaparició que pesa damunt la llengua i la cultura amazighes.

En un treball més recent, Boukous (1995) analitza les diferents varietats lingüístiques en presència al Marroc. Després d'exposar la implantació de les tres varietats amazighes principals del Marroc situa la presència de l'àrab en diverses etapes: introducció el segle VII, implantació el segle IX, reforçament el segle XII i consolidació el segle XV. Pel que fa a l'àrab l'autor distingeix en aquesta darrera etapa entre l'àrab clàssic (utilitzat en els ritus religiosos i per la *intelligència* de l'època, els poetes de la Cort i l'administració) i els diferents parlars (el ciutadà, amb trets andalusins, incloent-hi també els parlars jueus; el muntanyenc dels Jbala del nord del Marroc; i els parlars anomenats beduïns de la resta de zones arabitzades). Assenyala finalment el fenomen recent de la presència de la llengua amazigha en les grans aglomeracions urbanes actuals on es troba en contacte directe amb l'àrab, presència que és, en general, el resultat de les emigracions provinents de les àrees rurals.

Pel que fa a la presència de les llengües d'origen europeu l'autor esmentat recorda que la presència de l'espanyol es consolida a partir de finals del segle XIX i sobretot a partir de 1911 després de l'ocupació militar de la zona nord del Marroc i Sidi Ifni sota Protectorat d'aquest

Estat. Amb la pèrdua ulterrior d'aquestes colònies la llengua espanyola perd el seu estatus de llengua dominant i manté tan sols una posició feble en aquestes zones esmentades. El francès és present institucionalment al Marroc des de 1911 i les institucions escolars de motlle francès formaren fins al moment de la independència l'essencial dels quadres del país.

Seguint les pautes traçades per Stewart i Fishman, Boukous aplica les nocions d'*estandardització* (entesa com l'explicitació de les normes lingüístiques i socials), *historicitat*, *autonomia* i *vitalitat* a les diferents varietats lingüístiques en presència i assenyala les següents consideracions: l'estandardització és un concepte aplicable per excel·lència a l'àrab clàssic o estàndard. Tant l'àrab dialectal com els diferents parlars amazighs tot i tenir unes normes implícites no es beneficien d'una estandardització institucional que els reconeixeria *de jure* el dret de ciutadania en el mercat lingüístic. Pel que fa a la noció d'historicitat és aplicable positivament a l'àrab estàndard, a l'àrab dialectal i a l'amazigh. La noció d'autonomia, en canvi, és aplicable tan sols a la llengua amazigha ja que l'àrab dialectal posseeix una relació d'heteronomia respecte a l'àrab estàndard. Finalment, la noció de vitalitat (manifestada per l'existència d'una comunitat lingüística nativa) s'aplica a l'àrab dialectal i a l'amazigh.

Les diferències d'estatus lingüístic i d'ús de les diferents varietats lingüístiques utilitzades al Marroc estableixen unes relacions de tipus jeràrquic que poden ésser sintetitzades de la manera següent: l'àrab estàndard és l'única varietat lingüística que té l'estatus jurídic de llengua nacional tot i que és una varietat que posseeix un nombre reduït d'usuaris reals (avaluat entre un 10 i un 15 % de la població). Amb un nombre d'usuaris més reduït encara, la llengua francesa posseeix "un paper privilegiat" en el sistema educatiu. L'àrab dialectal és la llengua materna dels marroquins no-amazighòfons i funciona *de facto* com la llengua vehicular dels marroquins, i també com a llengua franca ja que és utilitzada entre els arabòfons i entre aquells amazighòfons que utilitzen parlars allunyats. Pel que fa a l'amazigh, Boukous la qualifica com a "històricament llengua primera del Marroc i llengua vehicular al si de les diferents comunitats amazighòfones"; a les zones urbanes predominantment arabòfones la seva funció és simplement de llengua vernacle limitada a l'àmbit de la llar.

El mercat lingüístic marroquí és estructurat de tal manera que les llengües no-maternes, l'àrab estàndard i el francès, ocupen posicions privilegiades en la jerarquia dels usos lingüístics mentre que hi són menystingudes les llengües maternes, l'amazigh i l'àrab dialectal.

La confrontació fonamental s'estableix però en els usos pràctics entre l'àrab dialectal (progressivament reforçat per l'emergència de l'anomenat *àrab mitjà* utilitzat en els usos públics de masses i no tan allunyat de l'àrab dialectal com les formes clàssiques) i l'amazigh, llengua que es troba sotmesa a un procés de substitució a partir d'una situació creixent de bilingüisme unilateral de la comunitat amazighòfona.

D'altra banda, cal constatar també que en els darrers vint anys la persistència d'aquesta situació de discriminació i també la forta emigració a Europa, han portat a desenvolupar en totes les zones de llengua amazigha u-na consciència de la pròpia identitat quò s'ha traduït principalment en l'eclosió d'un important moviment cultural de masses (cançó, revistes etc.) i en un moviment d'estudis i recerques remarcable. Tot plegat ha fet que la reivindicació de la identitat amazigha es comenci també a plantejar en termes polítics especialment a Algèria i al Marroc i que s'estengui la consciència global de la unitat bàsica de tots els *imaziyen*.

Les tendències més marcades del moviment amazighista assenyalades entre d'altres autors per Chaker (1989) són la seva oposició a la ideologia arabo-islàmica i tradicionalista oficials i la tendència a definir unes referències culturals específicament nord-africanes i amb una orientació modernista. Una orientació modernista que Boukous en la darrera obra citada no dubta de qualificar d'"inconfortable" en la conjuntura actual.

10.4.3. Estats àrabo-islàmics i identitat amazigha

Els estudiosos de l'antropologia nord-africana més solvents segons descriuen Camps (1984,

1994) i Chaker (1989), afirmen clarament que la població actual de la regió és bàsicament d'origen amazigh i que des del punt de vista estrictament històric i antropològic es pot parlar, doncs, d'una manera general, d'una població amazigha que ha mantingut la llengua i d'una població també d'origen amazigh arabitzada. Aquesta observació mostra que la identitat bàsica del nord d'Àfrica no és presa en consideració pels Estats ja que mantenen en les seves definicions constitucionals un únic reconeixement d'una identitat àrabo-islàmica.

Chaker (1994: 14,15) exposa aquesta realitat de tota l'àrea i insistint especialment en la negació de la diversitat a Algèria pel radicalisme polític "populista" de l'FLN. Les petites diferències entre les posicions arabistes del Marroc i d'Algèria reposen en el fet que al Marroc el tabú suprem és la monarquia (arabo-musulmana) i a Algèria l'arabo-islamisme i el partit únic. És per aquesta raó que l'amazighisme és més immediatament subversiu a Algèria que al Marroc.

Aquest integrisme algerià és documentat àmpliament per aquest autor (pp. 93-108): nombrosos textos legals ratifiquen el caràcter "àrabo-islàmic", el lligam amb la "Pàtria àrab", el marc universal i nacional de l'"Islam i la cultura àrab" i el caràcter "nacional i oficial" de la llengua àrab. Tots els dirigents han insistit en aquesta línia. Ben Bella havia afirmat obsessivament en el seu discurs de Tunis: "Som àrabs, àrabs, deu milions d'àrabs!". En el mateix sentit s'havien pronunciat els ulemes algerians ja abans de la independència, segons ho recull Tilmatine (1997).

Després de l'ascens del Moviment Cultural Amazigh dels anys 70 i 80 (culminat amb la Primavera Amazigha de 1980) es produeix un cert canvi en aquestes afirmacions. A l'allocució final del president algerià Chadli Bendjedid al Vè Congrés de l'FLN (desembre 1983) recorda la influència dels amazighs en la història passada d'Algèria tot assenyalant que "van adoptar la llengua àrab com a llengua de religió, vehicle de civilització i de ciència" i que per aquest fet "la llengua àrab ha adquirit un contingut cultural desproveït de tota opressió de naturalesa racial".

Per la seva banda el rei Hassan V del Marroc ha esmentat en el seu discurs del 20 d'agost de 1994 els "dialectes" parlats al Marroc, com a components de la "cultura nacional"

Totes aquestes referències vagues mostren la necessitat del poder de reconèixer una realitat socialment activa però no mostren cap modificació de la política real. Tal com conclou Chaker (1989:105) en l'estudi esmentat, l'amazigh "*tindrà el seu lloc als museus i eventualment a les festes folklòriques i en els estudis acadèmics erudits*".

Tilmatine (1996b) esmenta l'enfocament oficial actual de la qüestió amazigha "*l'art de nomenar les coses o de mantenir l'ambigüitat*". L'afirmació del govern algerià d'anomenar l'amazigh "llengua de tots els algerians" no vol dir altra cosa que "allò que pertany a tothom no pertany de fet a ningú".

Aquestes ambigüitats no són més que el reflex d'una manca de voluntat d'avançar mínimament en una política lingüística que tingui en compte la realitat existent. La confrontació és plantejada, doncs, entre uns poders elitistes i àraboislàmics i un moviment amazigh que parteix de les forces democràtiques i populars. L'orientació rupturista amb l'islamisme queda plantejada pel paper que juga la dona no sols en el manteniment de la llengua i la cultura amazighes sinó també en la voluntat de democratització en profunditat i de modernització.

10.4.4. Les ideologies sociolingüístiques confrontades

Centrarem la nostra anàlisi als territoris d'Algèria i el Marroc que afecten més directament el nostre estudi. A l'apartat 10.4.1 precedent, ja hem exposat de manera general la situació política de la població amazigha la llengua de la qual només és reconeguda a Mali i al Níger tot i que en aquests casos tampoc no és respectada la seva sobirania del poble que la parla, en

el territori que li és propi. A Tunís, Mauritània, Burkina Fasso i Egipte ni tan sols existeix el reconeixement de l'existència de la llengua amazigha; i a Líbia existeix una veritable repressió i persecució.

Perl que fa a Algèria i al Marroc podem dir, en síntesi, que la política lingüística d'aquests Estats és marcada, tal com ja ho hem assenyalat més amunt, per uns poders definits de manera inequívoca i totalitària com a àrabo-islàmics. El tractament de la realitat amazigha per aquests poders és, com hem dit, de folklorització, ja que en cap dels casos s'ha volgut vehicular una política lingüística de promoció real (i particularment social) de la llengua amazigha. La política de genocidi cultural i lingüístic continua del tot vigent.

D'altra banda, Moviment Cultural Amazigh a Algèria i també al Marroc ha anat reforçant, al llarg de les darreres dècades, les seves posicions. A Algèria es tracta d'un moviment més fort sobretot a la Cabília on existeix un moviment continu de conscienciació des de la fi del segle passat. L'evolució del moviment al Marroc ha estat més tardà i sobretot ha experimentat una acceleració al llarg de les dues darreres dècades amb el desplegament d'un moviment cultural dinàmic (cançó, associacions culturals, recerca, revistes) amb un abast creixent de masses. Una dada significativa que assenyala Boukous (1995:204) fa referència al fet que "el lloc de producció de la cultura amazigha ja no és exclusivament la societat rural"; la cultura es produeix cada dia més "a les aglomeracions urbanes, especialment Casablanca, Rabat, Agadir, Nador, Marràqueix, la qual cosa no deixa de tenir repercussions considerables sobre l'evolució d'aquesta cultura".

Una característica fonamental del Moviment Cultural Amazigh és la perspectiva d'un doble enfocament: d'una banda l'establiment d'una política lingüística adequada a l'ús social de la llengua amazigha a les zones amazighòfones. I d'altra banda, el plantejament de la identitat de les àrees generals dels Estats d'una manera global partint del concepte de considerar el conjunt del Nord d'Àfrica com una àrea de tradició i d'arrels culturals amazighes amb diferents graus d'arabització lingüística segons les zones. Des del punt de vista polític es tracta de dos plans

que no s'han de confondre ni manipular tal com ho hem assenyalat més amunt quan hem recordat que el fet de considerar l'amazigh - com ho afirma el poder algerià - una llengua "de tots els algerians" esdevé un subterfugi perquè no sigui la llengua "de ningú". La política lingüística adequada ha d'ésser fixada en funció de les zones amazighòfones i en la perspectiva de garantir en aquestes àrees l'ús social de la llengua amazigha. I el marc polític general del nord d'Àfrica - partint del respecte als drets democràtics i a la diversitat cultural i lingüística - hauria de servir també a aquest objectiu.

10.4.5. Marc polític i ideològic per a un procés d'establiment social de la llengua amazigha

Compartim la consideració general de Tilmatine (1996b:33,34) segons la qual tota política lingüística necessita un poder cultural i per tant polític. Només un poder polític propi (o autònom) pot fer possible l'aplicació d'unes pràctiques de política lingüística adequades.

Caldrà, doncs, com a element de tipus global que la reivindicació identitària amazigha prengui més cos i es reflecteixi d'una manera directa en els diferents plans de la intervenció pública i, de manera molt especial, en les zones amazighòfones. A partir d'aquesta premissa, des d'un punt de vista més concret és possible d'apuntar de manera esquemàtica els eixos essencials d'una política lingüística adreçada a l'establiment social de la llengua amazigha:

- Nomenar oficialment la llengua, tot definint clarament la seva funció i el seu estatut jurídic. (Aquesta definició del marc general correspon al poder superior de l'Estat, tant si es tracta dels Estats actuals o de qualsevol possible configuració futura del poder).
- Fonamentar la política lingüística en el principi de territorialitat, segons la qual als territoris amazighòfons caldria garantir l'ús social de la llengua pròpia.
- Aplicar també el principi de personalitat que garanteixi el dret a l'ensenyament de la llengua

pròpia de població al·lòglota en les zones amb una altra llengua social.

A la nostra manera de veure, si partim de la hipòtesi del manteniment dels marcs estatals existents (El Marroc i Algèria) una política lingüística adequada hauria de garantir simultàniament:

- L'oficialitat social única o preferent de la llengua amazigha en les zones amazighòfones.
- La capacitat de les administracions dels Estats d'atendre els seus súbdits també en llengua amazigha.
- La possibilitat de l'ensenyament i del conreu de la llengua amazigha a les zones arabòfones.

Com a comentari addicional caldria tenir en compte també els elements ideològics. En aquest sentit considerem encertades les valoracions de Boukous quan assenyala a les conclusions del seu estudi (1995:204-205) les condicions per a la pervivència de la cultura i de la llengua amazighes en la seva articulació en els valors de la cultura del temps present que resumeix en la racionalitat, la llibertat, la creativitat i la tècnica. Les mesures d'ordre polític podrien ésser insuficients, segons aquest autor, si la llengua i la cultura amazighes no aconsegueixen inserir-se en la democràcia i la modernitat.

Capítol 11. Elements per a l'elaboració de l'Amazigh Comú

11.0. Varietat i estandardització en la llengua amazigha

L'estudi de les variants descrites de l'amazigh ens dona fonament per a postular la construcció d'un amazigh comú com a forma elaborada i supradialectal de la llengua.

L'amazigh comú és un diasistema amb les següents característiques:

- Un sistema fonològic i de grafització d'abast panamazigh (en escriptura llatina i en tifinagh)
- Un sistema morfosintàctic estandarditzat polimòrfic (amb una variació formal reduïda).
- Un lèxic unificat en dues àrees fonamentals: llenguatge bàsic (de composició plural, amb sinònims dialectals); i llenguatge neològic (amb una sola forma en la majoria dels casos).

Pel que fa a les diferents consideracions entorn del tema cal que recordem en primer lloc algunes de les posicions de tipus general, en relació a l'existència d'una sola llengua o de diverses llengües amazighes.

Convindrà descartar, d'antrada aquelles anàlisis poc aprofundides com les exposades per Vycichl (1993:77) en les quals aquest autor arriba molt ràpidament a la conclusió que hi ha més d'una llengua amazigha després d'exposar les diferències lexicals entre les designacions de tres nocions bàsiques (casa, dona i gos) en *tacelhit*, en *taqbaylit* i en *tasiwit* i argumentant també que: "Els berbers que viuen lluny els uns dels altres no es comprenen i parlen entre ells àrab o francès". "Hi ha, doncs, diverses llengües berbers com hi ha a Europa diverses llengües romàniques, germàniques o eslaves", conclou molt ràpidament Vycichl.

A les parts A i B del nostre treball ja hem exposat la fragilitat dels criteris d'intel·ligibilitat mútua pel que fa a la individuació, concepte que hem definit i estudiat a la llum de la comparació de diferents fenòmens lingüístics i sociolingüístics. Considerem, doncs, que les valoracions han d'ésser més afinades. Continuarem observant què en diuen d'altres autors en un i altre sentit.

Alguns autors, des de posicions sòlides, postulen amb tota claredat l'existència de diferents llengües amazighes. Aquesta és la posició de Galand (1989:335-336) que encapçala el seu treball amb el títol *"Les langues berbères"* i que afirma més endavant: *"L'expansió de l'àrab ha provocat enormes esquinços en el teixit berber, que recobreix regions tan allunyades les unes de les altres i tan diferents que la llengua tenia poques possibilitats d'evitar la dispersió: hauria calgut que jugués a favor seu una força unificadora - política, religiosa o literària - que sempre li ha mancat. És cert que ha conservat la seva unitat profunda, fàcilment perceptible però ja massa erosionada per a permetre una bona comunicació entre tots els grups. De fet, l'única realitat immediata és el parlar local"*.

La descripció de Galand és certa a grans trets però a la nostra manera de veure no justifica pas la designació rotunda de "llengües berbers" ni la negació de les seves possibilitats d'unificació.

A aquest respecte compartim les posicions més matisades de Salem Chaker (1989:132) segons les quals *"la unitat estructural i lexical - si deixem de banda el cas del tuàreg - és prou marcada perquè es pugui concebre una llengua estàndard única"*. Aquest autor afegeix, però, tot seguit: *"Però la diversitat de les realitzacions locals és tal que les determinacions geopolítiques podrien, no menys fàcilment fer emergir estàndards locals clarament divergents, i doncs, al capdavall diverses "llengües berbers"*.

Limitant-nos a una part de l'anàlisi podem recordar també que Boukous (1993:15-31), per la seva banda, postula després d'una descripció detallada de les diferents varietats, la possibilitat d'inferir un sistema fonològic central amazigh que hauria de repercutir en l'homogeneïtzació de

la grafia.

Des d'un punt de vista més global i amb un caire més significatiu és interessant de recordar una de les resolucions del *Col·loqui Internacional de Ghardaia (abril 1991)* entorn de la "*Unitat i Diversitat de l'Amazigh*" (v. [GH] a la Bibliografia). A les pp.154-156 d'aquest recull s'exposa el report de la Comissió Lingüística que assenyala textualment:

"En tant que lingüistes [els participants] reafirmen tots la unitat profunda de l'amazigh. Consideren que les variacions locals consignades poden ésser considerades de manera general com realitzacions particulars d'unes mateixes estructures lingüístiques fonamentals. Insisteixen, tanmateix, que la variació lingüística inherent a tota llengua no ha d'ésser percebuda necessàriament com un handicap o una tara de l'amazigh sinó que ha de ser compresa sovint com una riquesa, especialment pel que fa al lèxic.

En conseqüència la tasca de regulació no tan sols s'ha de mantenir dins els límits d'un cert realisme sinó que ha d'admetre dins les normes a construir un marge de diversitat que permeti a tot amazighòfon de reconèixer-s'hi".

La nostra posició parteix d'anàlisis del fet lingüístic com les exposades en darrer lloc, i tenint en compte d'una manera especial les consideracions d'ordre sociolingüístic que hem fet a la Part B i a l'apartat 10.4 del nostre treball.

En aquestes parts del nostre estudi constàvem que en un procés d'estandardització i a partir de dades lingüístiques com les que ara tractem, més que l'observació genèrica de la variació lingüística existent, el que pot determinar les posicions davant la qüestió són dades de tipus sociolingüístic. A la nostra manera de veure les dades sociolingüístiques aplicades als camps d'estandardització que hem configurat en el nostre treball postulen a favor de la possibilitat de construcció d'elements sòlids d'una llengua amazigha comuna.

L'enfocament adequat de la qüestió no és pas tant (seguint les consideracions que feiem en tractar de la individuació normalitzadora) si la unitat d'una llengua amazigha existeix des d'un punt de vista estrictament lingüístic, sinó si hi ha condicions per a fer-la possible en una varietat estàndard. I més concretament, si el fet de contribuir a afavorir-la ha de repercutir de manera favorable en el procés de normalització social de la llengua amazigha, en el manteniment i l'expansió del seu ús.

En aquest sentit no considerem adequat el raonament que es limita a ajornar la tasca d'estandardització per a aquells dies millors en els quals la llengua amazigha tindrà un ús social adequat. És cert que no hi haurà veritable estandardització mentre no hi hagi un poder lingüístic amazigh, és a dir, mentre no hi hagi la possibilitat de decidir en política lingüística de manera autocentrada (amb un o diferents centres propis de poder i de decisió), però aquesta necessitat no invalida pas la conveniència d'avançar en l'estandardització.

El nostre raonament parteix de la constatació de l'existència de dos fenòmens socials d'abast important que postulen a favor de l'inici del procés d'estandardització des del moment present: d'una banda l'existència d'un Moviment Cultural Amazigh, un moviment que posseeix una vocació i una pràctica d'abast general (pan-amazigh). I en segon lloc, la realitat de base lingüística i cultural que no s'oposa, ans afavoreix, aquesta tendència a la confluència.

El nostre raonament central parteix, doncs, d'un plantejament de base lingüística, es fonamenta en una realitat sociocultural i s'orienta vers una necessitat estratègica. En aquest sentit estem d'acord amb Kaddour Cadi (1993:67) quan assenyala amb lucidesa que *"la problemàtica no és pas ben bé terminològica (llengua, dialecte, parlar) ans realment i fonamentalment estratègica"*.

La comunitat amazighòfona que és indubtablement una comunitat lingüístico-cultural necessita posseir un amazigh comú com a llengua supradialectal per a la intercomunicació i per a la recerca superior (usos que si no és així restaran per sempre ocupats per altres llengües.

fonamentalment el francès i l'àrab). Per aquestes raons considerem que l'afirmació que s'ha fet en el sentit de considerar que no hi pot haver una norma berber és excessiva. Compartim les reticències de Chaker (1989:119-136) davant l'hiperpurisme que podria portar a la "*creació d'un monstre normatiu completament separat dels usos reals*" i les seves recomanacions de "*prudència*". Però, a la nostra manera de veure, això no s'ha de traduir en la impossibilitat d'elaborar un amazigh comú.

A favor de les nostres posicions podem dir que la distància lingüística entre els diferents parlars estudiats (*tarifit, tacelhit, taqbaylit*) és comparable a la d'altres casos d'estandardització en funcionament actualment (com l'occità o el basc) o més ben instal·lats encara, com l'alemany.

La metodologia a seguir, segons la nostra manera de veure, no ha de consistir en el simple fet d'escollir un dialecte concret (com recomana Racid Raħa a l'article "*Tamazight commune? Elle existe déjà!*" in *Tamazight* núm.7 setembre 1995). Les seves observacions referents a la possibilitats d'intercomprensió dels parlants de la varietat de l'Atlas Mitjà poden ésser certes, i és probable que l'Amazigh Comú un cop elaborat s'aproximi a alguna varietat dialectal concreta, però rebutgem l'elecció d'un sol dialecte com a mètode adequat per al cas de la llengua amazigha.

L'Amazigh Comú ha d'ésser una elaboració a partir dels parlars més sòlids socialment i amb més parlants (com són el *tacelhit*, el *tamziyt*, el *tarifit* i el *taqbaylit*) i cobrint una àrea geogràfica que pugui exercir funcions de centralitat (en el nostre cas pluricentralitat), tot recorrent també en alguns casos a propostes d'altres dialectes allunyats d'aquesta àrea (v. les referències al concepte d'autocentrament aplicats a l'alemany, l'occità, el basc, el polonès etc. a la part B).

En l'època actual i en el pròxim futur, l'Amazigh Comú es podria estructurar, segons les nostres consideracions i d'acord amb les tendències existents, en dos nivells: un estàndard "A", més homogeni depurat i formal; i un estàndard "B", més pròxim a les varietats de la llengua parlada, i per tant menys depurat i amb una certa (encara que mínima) variació regional. Segons les

nostres elaboracions l'Amazigh Comú no hauria d'ésser concebut una norma fixa i rígida sinó com una àrea de comunicació interdialectal.

La distribució en dos nivells d'estàndard pretén d'harmonitzar diferents objectius recercables per la via de l'estandardització:

D'una banda, garantir l'ús quotidià i de masses que es portaria a terme per mitjà de les formes de l'estàndard "B" (estàndard lingüístic que permetria una aproximació important als parlars regionals realment utilitzats en la comunicació oral quotidiana).

D'altra banda, fer possible la intercomunicació entre els diferents parlants d'àrees diverses, la qual cosa es portaria a terme a través tant de la pluralitat de formes de l'estàndard "B" (que haurien de ser conegudes per tots els parlants alfabetitzats), com també a través de l'estàndard "A" més uniforme (encara que menys àmpliament conegut i menys utilitzat socialment).

Aquesta proposta permetria també desenvolupar la tendència a la depuració i a la dignificació de la pròpia llengua, element necessari perquè la llengua del grup lingüístic pugui acomplir amb plenitud la seva funció referencial. Aquest objectiu es podria desenvolupar a través de l'elaboració de l'estàndard "A" sense perjudicar els usos socials quotidians de la llengua, que serien suportats com hem assenyalat per l'estàndard "B". (Per a més precisions en aquest sentit v. l'apartat 11.4 "Funció social de l'Amazigh Comú").

Amb aquesta orientació aportem els materials d'estandardització dels apartats següents.

11.1. Estandardització de la grafia

Una primera observació que podem fer en relació a la codificació la podem recollir de

Cardona (1994:29), en referir-se a la inexistència d'una correspondència biunívoca entre la llengua i l'escriptura: malgrat el mite de les ortografies regulars, no existeix l'"escriptura perfecta". En paraules de Cardona: *"El criteri que considera escriptura allò que està en correspondència biunívoca amb la llengua és un disbarat en termes semiològics: si l'escriptura i la llengua són dos sistemes semiòtics, sempre serà possible codificar completament el primer en el segon, perquè la llengua és el més vigorós dels sistemes semiòtics, mentre que l'invers no és pas possible: la llengua no pot ésser mai completament codificada en un altre sistema, i l'escriptura no n'és pas una excepció"*.

Aquest mateix autor ens recorda (1994:110-117) que l'escriptura no sempre respon a criteris de funcionalitat. Afegeix, a més que és molt estrany que fins i tot un sistema històric alfabètic sigui coherentment fonètic; persisteixen nombrosos logogrames (ibid:44); aquest fet ve avalat pel fenomen que, un cop apresada la lectura, la percepció de les paraules no es fa recorrent a la seqüència de fonemes sinó com a *Gestalten* o formes visuals. És per aquesta raó que en cas d'un canvi qualsevol de grafia que es pogués fer, per molt fonètica que sigui, apareixen dificultats de lectura perquè provoca una desfiguració de la forma que obligarà a confegir la paraula a partir de les combinacions simples de signes per tal de pronunciar la paraula i identificar-la sonorament (ibid: 98).

En aquest mateix sentit es pronuncia Chaker(1996:11) argumentant la necessitat de defugir una rigidesa fonètica excessiva en les representacions gràfiques.

Des d'un altre punt de vista important cal parar atenció també en els criteris tècnics com els símbols existents als teclats disponibles (Coulmas,1989: 235-238) i des del punt de vista social en les condicions d'estabilitat i representativitat que ha de tenir l'escriptura Chaker (1996:11).

Tenint en compte aquestes consideracions fem per a l'Amazigh Comú (AC) les propostes següents:

- Tria de la grafia llatina i tfinagh (Chaker 1989:63-66 i 119 i ss), (Chaker, 1996:13), (Tilmatine,1996:31) (Tilmatine&Suleiman,1996:173). Segons aquesta autors la grafia llatina és la més adequada per a l'estandardització de la llengua amazigha; i la grafia tfinagh s'acostuma a reservar per a funcions emblemàtiques. Al Col.loqui Internacional de Ghardaia (abril 1991) entorn de la "Unitat i diversitat de l'Amazigh" es prenen unes decisions col·lectives importants. El report de la Comissió Lingüística assenyalava en aquesta qüestió de l'alfabet que els seus membres *"consideren unànimement que els caràcters llatins, a causa de la seva antiguitat i densitat d'ús per a la representació gràfica de l'amzigh, a causa de la seva adequació científica ben establerta i pels seus avantatges pràctics innegables, constitueixen l'opció més adequada per a assegurar el desenvolupament ràpid de l'amazigh"*.

Pel que fa als usos específics de la grafia llatina i de les lletres tfinagh, a l'apartat 11.4 donem una explicació més detallada de les propostes adequades a les varietats estàndard proposades (Amazigh Comú Emblemàtic i Amazigh Comú Vehicular) tot assenyalant la conveniència, en el moment actual de l'estandardització de la llengua, de reservar l'ús de les tfinagh per a la transcripció de l'Amazigh Comú Emblemàtic.

- Establiment d'un sistema gràfic llatí comú. Pel que fa a les possibilitats d'estandardització els estudis fonològics mostren que hi ha fonament per a l'establiment d'una grafia comuna, si més no en l'àmbit configurat pels tres parlars que hem pres com a referència [v. en aquest mateix sentit les consideracions de Boukous (1993), Chaker (1996)]. Tal com explicarem més endavant l'existència d'un únic repertori de signes no vol pas dir que calgui utilitzar un únic sistema d'escriptura. La nostra proposta preveu l'establiment d'un sistema general al costat d'un sistema d'àmbit reduït (que hem disposat concretament per al parlar rifeny a causa de l'especificitat de les seves realitzacions fonètiques).

Per tal d'avançar en aquesta direcció establirem, en primer lloc, la selecció dels grafemes bàsics de l'Amazigh Comú i tot seguit en comentarem les aplicacions.

Les sigles i abreviatures utilitzades apareixen a l'inici de la Part C.

Selecció dels **Grafemes Bàsics** de l'Amazigh Comú:

11.1.1. Grafemes consonàntics

Seguint les consideracions de Chaker (1996) en què l'autor es manifesta partidari d'una notació de tendència fonològica i considerant els fenòmens fonètics que hem estudiat a l'apartat 10.1, caldria adoptar les propostes prèvies següents:

1.Reducció de l'espírantització

Seguint Chaker (1996:13) "*aquest tret fonètic no té pertinència....per a una notació usual és, doncs, inútil de prendre en consideració l'espírantització*"

2.Reducció de les africades

Segons el mateix autor (ibid:14) i pel que fa a les *africades dentals o sibilants*, cal "*negligir la notació de les africades sibilants*" que cal restituir històricament o morfològicament segons les equivalències ja estudiades: /ts/ > /t/ o bé /S/ (escrites, per tant, <tt> i <ss>).

Pel que fa a les a les *africades prepalatals*, les que són d'àmbit dialectal (fonamentalment del Rif i de l'Anti-Atlas) poden ésser o bé reduïdes a les corresponents tenses (en la grafia general) o bé amb l'objectiu sociolingüístic d'afavorir la identificació amb l'estàndard, es poden mantenir en la grafia vehicular en un àmbit restringit. (v. més envant el quadre d'equivalències interdialectals)

3.Reducció de les labiovelars

Reproduïm les conclusions del mateix autor (p.14,15): "Essent la labiovelarització no distintiva o feblement distintiva, no serà representada en la grafia usual, exceptuant alguns rars contextos en què hi pugui haver oposició". En aquests casos serà notada amb un petit cercle volat: <°>

La grafia estàndard de les consonants es basa, doncs, en els signes del quadre següent:

	Grafia	Fonètica (variants)	Exemples
1. Consonants labials	b	[b/ɸ]	baba (<i>pare/père</i>)
	p		apaki (<i>paquet</i>) *
2. Consonants dentals (no nasals)	d	[d/ɗ]	abrid (<i>camí/chemin</i>)
	t	[t/ʈ]	itri (<i>estel/étoile</i>)
2.1. faringalitzades:	ɗ	[ɗ/ɗ̠]	id̠ (<i>nit/nuit</i>)
	ʈ		tumatie (<i>tomàquet/tomate</i>)
3. Consonant labiodental	f		afus (<i>mà/main</i>)
4. Consonants sibilants	z		izi (<i>mosca/mouche</i>)
	s		aserdun (<i>mul/mulet</i>)
4.1 faringalitzades	z̠		azri (<i>bellesa/beauté</i>)
	ʃ̠		ʃ̠abun (<i>sabó/savon</i>)
5. Consonants nasals	m		imi (<i>boca/bouche</i>)
	n		ini (<i>dir/dire</i>)
6. Consonants prepalatals fricatives	j		batenjal (<i>albergínia/aubergine</i>)
	ç		ameic (<i>gat/chat</i>)
7. Consonants prepalatals africades	ǰ		awig (<i>poltre/poulain</i>)
	ʈ̠		aniçi (<i>pastor/berger</i>) (FS)
8. Consonants líquides	l		ili (<i>ésser/être</i>)
	r		tarwa (<i>fills/enfants</i>)
8.1. faringalitzades	ɽ		ɽebbi (<i>déu/dieu</i>)
9. Consonants velars oclusives	g	[g/g²]	agu (<i>boira/brouillard</i>)
	k	[k/k̠]	akal (<i>terra/terre</i>)
10. Consonants velars fricatives	ɣ		ayi (<i>xerigot/petit lait</i>)
	x		axxam (<i>casa, llar/maison, foyer</i>)
11. Consonants faringals	ε		æzri (<i>salter/célibataire</i>)
	ɸ̠		ɸ̠seb (<i>comptar/compter</i>)
11. Consonants laringals	h		yeh (<i>si/oui</i>)
	q		aqzin (<i>gossel/petit chien</i>)
13. Semiconsonants	y		atay (<i>te/thé</i>)
	w		ibawen (<i>faves/fèves</i>)

Tal com podem observar al quadre les consonants faringalitzades són grafades amb un punt sota posat: ɗ, ʈ, z̠, ʃ̠, ɽ. Les consonants tenses s'escriuen amb doble lletra: bb, dd, tt, ɗɗ, ʈʈ, ff, zz, ss.... Les consonants labiovelars s'escriuen amb un cercle volat: b°, g°, k°, x°, q°, g°.

La lletra <p> marcada amb un asterisc (*) al quadre anterior és utilitzada en alguns mots manlevats d'altres llengües. Desestimem la *nasal labiovelar* del rifeny /ŋ^o/ que grafiam en els casos en què calgui representar-la: <ng^o> (exemple: seng^o)

11.1.1.1. Pel que fa a les variants dialectals aplegades a l'apartat 10.1.1, proposem un tipus de grafia general (Forma Preferent: FP) aplicable a tots els parlars i l'única pròpia de l'Amazigh Comú Emblemàtic (ACE); i una grafia d'àmbit restringit, (Forma Secundària: FS) aplicable a l'àrea del parlar rifeny i únicament en la varietat estàndard que denominem Amazigh Comú Vehicular (ACV) (v. apartat 11.4).

Amb aquest objectiu establim el quadre d'equivalències interdialectals següent:

	Rifeny	Cabilenc	Taixelhit	F.P. (exemple)	F.S. (exemple)
1.	t, d, b, g, k	t, d, b, g, k(k)	t, d, b, g, k	t, d, b, g, k	-
2.	/t/	/k/	/k/	k (tafukt)	c (t(a)fuct)
	/C/	/sk/-/C/	/sk/	sk (tiskert)	cc (ticcet)
3.	/y/	/g/	/g/	g (argas)	y (aryas)
4.	/r/	/r/	/r/	l (ul)	r (ur)
5.	/l/	/l/	/l/	l (anilti)	è (aniçi)
6.	/g/	/l/	/l/	ll (tameflalt)	ğ (tamegat)
7.	/ct/	/yt/	/yt/	yt (taqelcayt)	c (taqeract)
8.	/t/,/T/	/ts/	/T/	tt (yewcitt, yettawi)	-
9.	/S/	/ts/	/S/	ss (ifessi)	-
10.	/Z/	/dz/	/Z/	zz (igezzen)	-

Així, doncs, en cap cas no es transcriurien les espirantitzacions de la "t", de la "b" i la "g". Ni tampoc la caiguda de la "r" (ex: aryaz [a:ɣaz], Naður [na'du]). I algunes realitzacions poden ésser objecte d'una transcripció més general (Forma Preferent) o d'un àmbit més restringit (Forma Secundària).

Per tal d'estandarditzar l'escriptura convé tenir en compte també d'altres fenòmens assenyalats també en la proposta de Chaker (1996) que afecten l'escriptura de les consonants:

1.Reducció de les faringalitzades

Les faringalitzades (fonemes no-emfàtics que s'emfatitzen per la proximitat d'una consonant emfàtica) "no han d'ésser transcrites" (ibid:15). Aquest fet redueix concretament moltes <r> que caldrà escriure sense el punt sotaposat de faringalització encara que en alguns parlars es pronunciiïn com a faringalitzades. Així caldrà escriure "ayrum", "ađar", "aqerru" encara que en algunes pronúncies aquests mots siguin realitzats: "ayrum", "ađar", "aqerru".

2. Sistematització de les assimilacions consonàntiques dins la frase

Els nombrosos fenòmens d'assimilació que afecten les partícules en llur annexió al mot següent han d'ésser, en general, desfetes amb l'objectiu de mostrar al lector les formes en contacte. El fet que un bon nombre d'assimilacions no siguin generals en les diversos parlars amazighs fa recomanable de recórrer en l'escriptura de manera sistemàtica a la dissimilació. Recollim uns quants exemples corresponents al parlar *taqbaylit* (v.Chaker:1996:16-17):

Components	Realització	Exemple	Exemple d'escriptura reco-manada	
n + t	tt	(tta)	n ta	(d'aquesta /de celle-ci)
n + w	ww,bb°	(bb°a)	n wa	(d'aquest /de celui-ci)
n + y	yy,gg	(ggergazen)	n yergazen	(dels homes /des hommes)
n + f	ff	(ffařima)	n Fařima	(de Fatima /de Fatima)
n + m	mm	(mmuđend)	n Muđend	(de Muhand /de Mohand)
n + r	rr	(rrebbi)	n Rtebbi	(de Déu /de Dieu)
n + l	ll	(llař)	n lař	(de fam /de faim)
m + w	mm	(amma)	am wa	(com aquest /comme celui-ci)
f + w	ff	(ffaman)	f waman	(damunt l'aigua /sur l'eau)
d + t	tt	(ttameřrut)	d lameřrut	(és una dona /c'est une femme)
"	"	(ttengart)	d tengart	(amb la vella /avec la vieille)
"	"	(attawi)	ad tawi	(ella portarà)

				/elle emmènera)
d + t	tt	(tezitt)	tezitt-t	(l'has vist /tu l'as vu)
d(d) + t	dd	(addawi)	a d(d) tawi	(ella portarà aquí /elle emmènera ici)
i + y	gg	(iggezzan)	ai yezzan	(que ha vist /qui a vu)
g + w	gg ^e	(gg ^e aman)	gg waman	(dins l'aigua /dans l'eau)

11.1.2. Grafemes vocàlics

La grafia estàndard de les vocals en els parlars estudiats es redueix als grafemes següents que representen fonemes de la llengua:

Vocal anterior   **i**

Vocal posterior   **u**

Vocal central   **a**

També és utilitzada en el sistema gràfic estàndard una vocal de suport:

Vocal neutra   **e**

L'escriptura adequada de les vocals demana el tractament de dues qüestions fonamentals:

1. La sistematització de les successions de vocals

Seguint les instruccions de Chaker (1996:18) "sempre es conservarà la vocal en la seva forma normal en el mot aïllat". Així, per exemple, elisions del tipus de: "ur yedd'ara" eran escrites

amb totes les vocals: "ur yeddi ara", encara que alguns parlars no les pronuncien.

2. Sistematització de l'escriptura de la vocal neutra

Chaker (1996:16) precisa algunes regles d'escriptura de la vocal neutra, que aquí recordem:

- No s'ha d'escriure, en general, en posició inicial. Només s'escriu en posició inicial davant mots monolíters o bilíters i sense vocal plena. Exemples: "eg", "ecc" etc.

- La vocal neutra que varia de posició segons la flexió i la sufixació, tindrà sempre una posició estable, la posició que té la vocal neutra quan el mot és aïllat.

La vocal neutra s'escriu <e> i tal com recorda Chaker, és una lletra que té únicament una funció facilitadora de l'articulació consonàntica en els dialectes que hem pres en consideració en el nostre estudi, i aquesta és l'aplicació que n'hem fet, independentment de la seva realització més o menys perceptible en els diferents parlars.

11.1.3. Darreres consideracions entorn de l'estandardització de la grafia

Les raons de l'opció gràfica flexible que hem proposat en el tractament de la variació dialectal deriven de la necessitat d'ordre sociolingüístic d'aconseguir una identificació fàcil dels parlants i usuaris de la llengua amb les formes utilitzades. Aquesta flexibilitat no dificulta pas la intercomprensió (ja que les diferents variants són conegudes i ho poden ésser encara més a mesura que l'ensenyament de la llengua vagi progressant) ni impedeix tampoc que es pugui desenvolupar una grafització més homogènia en un determinat nivell de l'estandardització (en l'estàndard A, construït amb un grau d'homogeneïtat més elevat, tal com és explicat amb més detall a l'apartat 11.4.). Dins aquestes primeres consideracions, cal assenyalar que la grafia

proposada per al rífeny el febrer de 1997 (v. [RIF- CRB] a la secció III de la Bibliografia) no sembla que pugui tenir una acceptació fàcil en l'ús vehicular a causa de l'allunyament excessiu envers les realitzacions rífenyas més usuals i més implantades socialment. Ja hem assenyalat que ha estat justament la preocupació per la identificació dels parlants amb la llengua el que ens ha mogut a proposar una més gran flexibilitat en els casos en què les realitzacions s'allunyaven més ostensiblement de les formes més generals (Ens referim als casos recollits a la columna de Formes Secundàries (F.S.) a l'apartat 11.1.1.1 i molt particularment als punts 4 i 5 de la columna esmentada).

La proposta anterior per a l'estandardització de la grafia de la llengua amazigha no és exhaustiva però aborda les qüestions principals i permet d'afirmar que és possible d'habilitar un sistema gràfic estàndard per a l'Amazigh Comú.

Tal com pensem haver posat de manifest l'estandardització gràfica de l'Amazigh Comú permet una codificació clara, coherent i precisa però no és concebuda com una norma rígida i preveu la utilització d'aplicacions particulars en aquells casos en què raons d'ordre lingüístic o sociolingüístic ho requereixin. Com a conseqüència d'això, l'aplicació de grafies divergents de les més generals porta a reconèixer com a formes estàndards també vàlides (anomenades "formes secundàries") les paraules escrites a partir de petites variacions gràfiques respecte a les formes més esteses (anomenades "formes preferents). (v. també l'apartat 11.3. referent a l'estandardització del lèxic).

D'altra banda, cal remarcar també que l'escriptura de l'Amazigh Comú en els diferents nivells proposats (nivell A i nivell B) hauria de permetre diferents pronunciacions. Una mateixa escriptura pot ésser llegida de manera diferent segons la zona d'aplicació. Un mot com "tamellalt" escrit amb aquesta grafia podrà, doncs, ésser llegit segons una certa varietat de realitzacions sempre intercomprensibles: [tamellalt], [tamellalt], [tamegat]....Un mot com "netta" podrà ser llegit semblantment com [netta] o [netsa]. Un mot com "ul" pot ésser llegit [ul] i [ur] etc. Aquestes diferents pronunciacions no són pas cap obstacle seriós per a la

intercomprensió ni dificulten tampoc el manteniment d'una escriptura coherent.

Segons la nostra proposta, els signes gràfics de l'estàndard de nivell "A" que donen lloc a les "formes preferents" són els únics que podrien ésser utilitzades en la transcripció de l'Amazigh Comú Emblemàtic i serien també per tant les úniques que haurien de tenir una correspondència biunívoca amb la transcripció amb les lletres tfinagh. Per aquesta mena de consideracions sembla aconsellable que els topònims majors dins l'àrea de Tamazgha siguin grafats segons el sistema de transcripció més general i formal. Així un topònim com Melilla tindria una única grafia "Mlilt" que podria rebre també una única transcripció en tfinagh [C||Σ||+]. La realització local [mriç] no hauria de tenir transcendència més enllà de la pronunciació rifenya del mot. Aquestes consideracions recolzen en l'observació que en l'àmbit emblemàtic de la llengua és assumible un grau d'homogeneïtzació més gran que en el cas de les denominacions importants és aconsellable de prendre en consideració.

11.2. Estandardització de la morfosintaxi

En aquest capítol fem algunes propostes generals de sistematització de diferents aspectes de la morfologia i de la sintaxi amazighes a partir de la consideració de la informació que hem aplegat precedentment, referent als parlars estudiats. Abordarem només aspectes molt generals però importants i bàsics, l'estudi dels quals ens permetrà de postular uns primers elements per a una estandardització de la morfosintaxi.

Les sigles i abreviatures utilitzades apareixen a l'inici de la Part C.

11.2.1. La flexió del nom

El gènere i el nombre del nom es marquen, en Amazigh Comú, de la següent manera:

masculí singular: afunas (*bou*)

femení singular: tafunast (*vaca*)

masculí plural: ifunasen (*bous*)

femení plural: tifunasin (*vaques*)

És a dir que les *marques de gènere i nombre* són generalment:

masc. sing. a.....

fem. sing. ta.....t

masc. pl: i.....n

fem. pl: ti.....in

Pel que fa a les altres diferents variants en la flexió morfològica del nom, cal assenyalar que són totes homologables.

Existeix, però, una certa variació geogràfica, especialment en la morfologia del plural. Si analitzem alguns mots en concret podrem comprovar que existeixen petites diferències en l'elecció de les formes de plural segons els diferents parlars. Per exemple:

<i>Nom en Singular</i>	<i>Formes de Plural:</i> Tarifit (R)/ Tacelhit (C)/ Taqbaylit (Q)
- isk (<i>banya</i>) ("icc" en "R" i en "Q")	accawen / askiwn / acciwen
- ils (<i>llengua</i>) ("irs" en "R")	irsawen / alsawn / ilsawen, ilsan
- afrux (<i>noi</i>) ("afrux" en "C")	ibriyen / iferxan / ifrax
- tasa (<i>fetge</i>) ("tsa" en "R")	tisawin / taswin(De),tasawin(ML,O) / taswin

Pel que fa a aquesta variació geogràfica, el nostre criteri és que, no plantejant problemes de comprensió la varietat existent en les formes de la flexió nominal, s'utilitzin en Amazigh Comú les variants de cada parlar: Així caldria admetre igualment el plural amb "-iwen" ("acciwen", "askiwen"*, "alsiwen"*) i el plural amb "-awen" ("accawen", "ilsawen", "irsawen").

(v. unes quantes ratlles més avall, les propostes "-iwen", "-awen", amb "e" per a l'estàndard).

Caldria evitar, però, en Amazigh Comú les irregularitats més marcades com el plural en taqbaylit del nom "aserdun": "isredyan" (segons MM:28), "iserdyan" (segons D791). Aquest plural en els altres parlars té una forma més regular que fóra la utilitzable en A.C.: "iscrdan".

De manera general caldrà, doncs, donar més extensió a la forma més regular i representativa. En el cas del plural d'"afrux" que hem comentat, per exemple, la forma preferent fóra: "iferxan"; en el cas del plural d'"ils" per exemple, sembla preferible l'ús del plural en "ilsawen".

Així, doncs, dins la regla general de permetre les formes pròpies de cada parlar caldria que la funció selectiva de l'Amazigh Comú desenvolupada a través del seu ús, anés prioritzant aquelles formes més generalitzades o generalitzables.

Com a **regles complementàries d'estandardització** de tipus general (a part del paradigma global exposat més amunt a l'inici d'aquest apartat) podem sistematitzar les següents:

Per al masculí singular:

- Cal restituir la "a" inicial. Així caldria escriure sempre en Amazigh Comú: **afus**, **amaziy** etc. encara que en la realització oral algun parlar suprimeixi aquest "a" inicial.

Per al masculí plural:

- Escriure les terminacions que contenen "w" - "n", cal escriure-les amb la vocal neutra entre "w" i "n", així: "-awen", "-iwen" etc. (**ilsawen**, **acciwén**, **askiwen** etc), encara que en tacelhit, per exemple, la realització de la vocal neutra no sigui perceptible.

Per al femení plural:

- Establir formalment l'escriptura dels plurals amb "w" segons les terminacions "-awin", "-iwin", "-win" (**tasawin**, **tismiwin**, **timeghrewin**, **taswin**), evitant grafies aberrants com: **tasuin**, **alsiun** etc.

11.2.2. El pronom personal

L'estudi de la varietat formal existent en aquest cas, ens permet de postular les formes del pronom personal subjecte en Amazigh Comú següents:

<i>Singular</i>		
1.	nekk / nekki / (necc)	(jo)
2m.	keč / keyyi / (cek)	(tu - masculí)
2f.	kem / kemmi / (cem)	(tu - femení)
3m.	netta	(ell)
3f.	nettat	(ella)
<i>Plural</i>		
1m.	nek°ni / (neccin)	(nosaltres-masculí)
1f.	nek°nint / nek°enti / (neccin)	(nosaltres-femení)
2m.	k°enni	(vosaltres - masculí)
2f.	k°ennint / k°ennenti	(vosaltres - femení)
3m.	nitni / netnin	(ells)
3f.	nitenti / netnint	(elles)

Nota: Les formes entre parèntesis (palatalitzades) "necc", "cem", "neccin" foren considerades secundàries i pertanyerien únicament a la varietat vehicular de l'Amazigh Comú. La forma "kenniw" que mostra un trasllat de la labialització al final de mot, pensem que pot ésser representada en Amazigh Comú per la forma "k°enni".

11.2.3. Pronoms afixats al verb

Les formes afixades al verb es poden reduir en amazigh comú:

	<i>Complement acusatiu</i>	<i>Complement datiu</i>	
<i>Singular</i>			
1.	-(i)yi	-yi	(em/me)
2m.	-(i)k / (c)	-(a)k / (c)	(el/te - masculí)
2f.	-(i)kem / (cem)	-(a)m	(el/te - femení)
3m.	-(i)t (el/lo)	-(a)s	(li - masculí i femení)
3f.	-(i)tt (la)		
<i>Plural</i>			
1.	-(a)ney / (a)γ	-(a)ney / (a)γ	(ens/nos)
2m.	-(i)k°en	-(a)wen (wem)	(us/vos - masculí)
2f.	-(i)k°ent	-(a)went/k°ent	(us/vos - femení)
3m.	-(i)ten (els/los)	-(a)sen	(els/los - masculí)
3f.	-(i)tent (les)	-(a)sent	(els/los - femení)

Nota: Les formes entre parèntesis (en general, palatalitzades) "-(i)c", "-(i)cem", "-(a)c",

"wem" haurien d'ésser considerades secundàries i pertanyerien a la varietat vehicular de l'Amazigh Comú. La forma de segona persona del plural masculí amb "m" final correponent al tarífit, és a dir, "-wem" (sorgida possiblement d'una analogia amb la terminació verbal corresponent) l'hem desestimada per a l'Amazigh Comú a causa de la seva discrepància amb el paradigma general del pronom en la majoria dels parlars estudiats. Es tractaria de formes d'abast regional. D'altra banda, a forma "kenniw" que mostra un trasllat de la labialització al final de mot, pensem que pot ésser representada en Amazigh Comú per la forma "k^oenni".

11.2.4. Pronoms sufixats al nom, a les preposicions i als adverbis

Expressen la idea de pertinença i serveixen per a formar el possessius davant de noms de parentiu i per a afixar-se a preposicions:

<i>Singular</i>		
1.	-i	(de mi)
2m	-k'(c)	(de tu-masculí)
2f.	-m	(de tu-femení)
3.	-s	(d'ell/d'ella)
<i>Plural</i>		
1.	-ney	(de nosaltres)
2m.	-wen (-wem, -(t)un)	(de vosaltres-masculí)
2f.	-went (-(t)unt)' k ^o ent	(de vosaltres-femení)
3m.	-sen	(d'ells)
3f.	-sent	(d'elles)

A partir d'aquestes formes, la noció de "*tenir*" es pot expressar en Amazigh Comú per mitjà d'aquests sufixos, afixats a partícules adverbials com "yar"(R), "yur"(Q), "dar"(C) corresponents als diferents parlars:

yar/yur/dar ("*tenir*")

tinc.....*yar/yur/dar-i*

tens (masc.)....*yar/yur/dar-k*

tens (fem.).....ɣar/ɣur/dar-m
té.....ɣar/ɣur/dar-s
tenim.....ɣar/ɣur/dar-neɣ
teniu (masc.)..ɣar/ɣur/dar-wen
teniu (fem.)....ɣar/ɣur/dar-went/k^oent
tenen (masc.)..ɣar/ɣur/dar-sen
tenen (fem.)...ɣar/ɣur/dar-sent

Nota: La forma "-c" (palatalitzada) que posem entre parèntesis fóra secundària i pertanyeria únicament a la varietat vehicular de l'Amazigh Comú.

La forma de segona persona del plural masculí amb "m" final correponent al *tarifit*, és a dir, "-wem" (sorgida possiblement d'una analogia amb la terminació verbal corresponent) l'hem considerada d'abast regional a causa de la seva discrepància amb el paradigma general del pronom en la majoria dels parlars estudiats.

11.2.5. El Possessiu

La possessió s'expressa de manera general en amazigh comú per una forma afegida darrera al nom i derivada del pronom sufix que hem descrit:

Singular	
<i>meu</i>	inu
<i>teu (masc.)</i>	nck / (nec)
<i>teu (fem.)</i>	nem
<i>seu</i>	nes
Plural	
<i>nostre</i>	nney
<i>vostre (masc.)</i>	nnwēn (nnwem)
<i>vostre (fem.)</i>	nnk ^o ent (nnwent)
<i>llur (d'ell)</i>	nnsen
<i>llur (d'ella)</i>	nnsent

Nota: Hem desestimada per a l'estàndard les formes divergents com "nu" per a la primera persona del singular.

La forma "nnee" (palatalitzada) que posem entre parèntesis fora secundària portanyeria únicament a la varietat vehicular de l'Amazigh Comú.

La forma de segona persona del plural masculí amb "m" final corresponent al taríf, és a dir, "nnwem" (sorgida possiblement d'una analogia amb la terminació verbal corresponent) l'hem desestimada per a l'Amazigh Comú a causa de la seva discrepància amb el paradigma general del pronom en la majoria dels parlars estudiats. Es tractaria de formes d'abast regional.

11.2.6.1. Conjugació del Pretèrit

Pel que fa a la conjugació d'un verb model d'arrel "krz" (*llaurar*), les formes del pretèrit foren en Amazigh Comú les següents:

<i>Singular</i>	1.	krzey	(he llaurat)
	2.	tkerzet/d/d	(has llaurat)
	3.m	ikrez	(ha llaurat, ell)
	3.f	tekrez	(ha llaurat, ella)
<i>Plural</i>	1.	nekrez	(hem llaurat)
	2.m.	tkerzem	(heu llaurat - masculí)
	2.f.	tkerzemt	(heu llaurat - femení)
	3.m.	kerzen	(han llaurat - masculí)
	3.f.	kerzent	(han llaurat - femení)

Els afixos de persona són, doncs:

Per a cada persona del *singular*:

.....Y

t.....t/d/d

y/i(*).....

t.....

(*) (L'ús de "y" o de "i" depèn de la seqüència de consonants)

I per a cada persona del plural:

n.....n

t.....nt

t.....nt

.....n

.....nt

Nota: Per a la segona persona del singular hem donat prioritat a l'afixació: "t...d" perquè entenem que és la forma que pot servir de suport supradialectal. Per a la segona persona del plural femení la forma estàndard ha de ser "t...nt" ja que la combinació "nt" no és més que la forma de pronunciar aquesta combinació en tarífet en tots aquells casos en què té lloc aquesta ocurrència. (observeu: "aqemmmum" --> "taqemmmunt" pron unciat en rifeny [taqeMunt]).

11.2.6.2. Conjugació del pretèrit negatiu

El pretèrit negatiu utilitza els mateixos afixos que hem exposat però afegeix al davant la forma de negació "ur" o "wer" i introdueix una "i" dins l'arrel. Així en resulta:

ur (o wer) krizey	(ca)	(no he llaurat)
ur (o wer) tekrizet/d/d	(ca)	(no has llaurat)
ur (o wer) ikriz	(ca)	(no ha llaurat, ell)

Nota: Hem escollit les formes més generalitzades. D'altra banda la forma rifenya "war" pensem que pot ser fàcilment representada per la forma "wer" tenint en compte que la

pronunciació [ar] o [a:] és en tarífit el resultat habitual en aricular la combinació "ar" (cf. "aserdun" pronunciat en rifeny [asardun] o [asa:dun]). La utilització del complement de negació "ca" (usual en rifeny) hauria de ser opcional en llenguatge estàndard. En estàndard-A fóra recomanable la negació simple només amb "ur" o "wer".

11.2.6.3. L'aorist

L'aorist es forma, en rifeny, afegint "a(d)" a les formes del pretèrit:

ad	krzey	(que llauri, jo)
a(d)	tkerzet/d/d	(que llauris)
ad	ikrez	(que llauri, ell)
a(d)	tekrez	(que llauri, ella)
a(d)	nekrez	(que llaurem)
a(d)	tkerzem	(que llaureu)(masculi)
a(d)	tkerzent	(que llaureu)(femeni)
ad	kerzen	(que llaurin, ells)
ad	kerzent	(que llaurin, elles)

(La pèrdua de la "d" en algunes persones que comencen amb "t" és deguda simplement a un fenomen d'assimiliació habitual i conegut en la llengua amzigha. També cal considerar correcta la forma "ad" plena - sense eleisió - , que representaria la realització d'un morfema tens [aT] o [aN]).

L'ús de l'aorist correspon, en alguns casos, al nostre subjuntiu. Exemples:

Vull que llauris.....*riy a tkerzed*. Em dius que te'n vas.....*tinid-ayi a trahed*

En rifeny concretament l'aorist serveix també per expressar el futur. Exemples:

ell parlarà.....*netta ad isiver*; tu aniràs allà.....*cek a trahed yar din*

No pas tots els verbs tenen per a l'aorist les mateixes formes de conjugació que per al pretèrit.

Alguns verbs tenen una *estructuració diferent del radical* per a l'aorist, si més no en algunes persones de la conjugació

Exemple: El verb "(e)cc" (menjar) conjuga per exemple el **pretèrit**:

<i>sing.</i>	1: cciy	2: teccit/d/d		3m: icca	3f: tecca
<i>pl.</i>	1: necca	2: teccim	2f: teccint	3m: (e)ccin	3f: (e)ccint

I conjuga l'**aorist** amb unes formes diferents posades darrere **a(d)**..., de la manera següent:

<i>sing.</i>	1: ad ccy	2: a teccit/d/d		3m: ad yccc	3f: a tecc
<i>pl.</i>	1: a necc	2m: a teccem	2f: a teccint	3m: as ccen	3f: ad ccent

(Cal observar particularment els canvis vocàlics entre les formes del pretèrit i les de l'aorist)

El futur s'expressa en *tacelhit* per mitjà "rad" prefixat a les formes d'aorist.

El *tacelhit* posseïx també un present continu amb "ar": ar-sawaly tamaziyt

Aquestes variants, en la mesura que no representen dificultats de comunicació interdialectal, poden ésser incorporades a l'Amazigh Comú Vehicular (v. apartat 11.4)

11.2.6.4. L'imperatiu

L'**imperatiu** es conjuga de la següent manera, recollint les variants:

Singular.

2a Persona: (e)cc (menja!)

(forma sense afix; és a dir, *afixació "zero"*)

Plural

2a Pers.masc: (e)ccem / (e)ccet (mengeu!-homes-)

(sufix "-m" o "-t")

2a Pers.fem: (e)ccemt (mengeu!-dones-) (sufix "-mt")

Les realitzacions en "nt" no transcendeixen en l'escriptura.

11.2.6.5. L'aorist intensiu i el participi

Pel que fa a l'aorist intensiu, essent en aquest cas la variació interdialectal important (tot i no presentar dificultats d'intercomprensió quan es coneix el verb en qüestió en la forma de pretèrit) caldria optar per una estandardització plural. Aquesta opció comportaria a la pràctica oferir al coneixement dels parlants i usuaris de la llengua les formes essencials de l'aorist intensiu dels verbs, en els parlars fonamentals (en el nostre estudi els tres de referència esmentats repetidament).

Quant a l'estructura de participi en "i.....en" (invariable) cal assenyalar que és general en els diferents parlars i que podria fer part, per tant, de l'Amazigh Comú.

11.2.7. L'adjectiu

Podem considerar que l'adjectivació en llengua amazigha té tres formes diferents que pel fet d'ésser de caràcter general dins l'àrea gravilectal estudiada podrien ésser pròpies de l'Amazigh Comú:

a) L'adjectiu qualificatiu que té la una flexió paral·lela a la del nom i hi concorda:

masculí singular:	amezyan	(petit)
masculí plural:	imezyanen	(petits)
femení singular:	lamezyant	(petita)
femení plural:	timezyanin	(petites)

Exemples: el gos petit *aydi amezyan*; els gossos petits *ifan imezyanen*

b) L'**adjectivació verbal** que es fa amb formes verbals principalment dels "verbs de qualitat" i segueix la conjugació. Entre els verbs de qualitat tenim:

"*mejer*" (ésser gran), "*mezi*" (ésser petit),... (v. Annex 10.3. Secció 11)

Exemple: Una ciutat gran (que s'ha fet gran) *ijjen tendint temjer*

Normalment l'adjectivació verbal sol designar qualitats que han fet una evolució.

c) El **participi** que és invariable (v. apartat precedent §11.2.6.5) i designa una qualitat ja adquirida, és a dir, que pot ser considerada una forma d'estat.

Exemple: L'home fort (que és fort, que té fortalesa) *argaz iṣḥḥen*

11.2.8. El demostratiu

La sistematització dels demostratius per a l'Amazigh Comú (v.10.2.8) s'hauria de desenvolupar en el sentit de refer el paradigma que és parcialment desenvolupat en cadascun dels tres parlars, reestablint el nivell d'elaboració més desenvolupat, és a dir, amb els tres graus de proximitat dictica. La nostra proposta és la següent:

Demostratiu postposat al nom:

- *Forma general*

a

- *Formes dictiques, segons tres graus de proximitat)*

1: ad

2: **ana, noi**

3: **ann, ahin, in**

Les formes "ahinna", i "inna" pròpies del *taqbaylit* s'haurien d'entendre com a simples variants de les formes: "ahin" i "in" i doncs sense massa interès per a l'Amazigh Comú. Caldria recomanar per a l'expressió en Amazigh Comú la utilització de les formes més simples i pròximes a aquestes que hem recollit al paradigma.

Prouom:

(segons tres graus de proximitat i segons la variació en gènere i en nombre)

Singular			
	masculí	femení	neutre
<i>Forma general:</i>			
	wa	ta	aya
<i>Formes dictiques:</i>			
S1:	wad	tad	ayad
S2:	wana	tanna	ayhna
S3:	wann,wahin	tann,tahin	ayann,ayahin
Plural			
<i>Forma general:</i>			
	wi	ti	
<i>Formes dictiques:</i>			
P1:	wid	tid	
P2:	winna	tinna	
P3:	win,wihin	tin,tihin	

Les formes plurals "ina" i "inin" del rifeny (de tipus irregular respecte al paradigma general) no formarien part de l'Amazigh Comú. Pel que fa a les formes del *tacelhit* (ywad, ywana, ywann...) se'n recomanaria la supressió de la ("y"-yar) inicial, sobrerera en una expressió

estàndard, a causa del seu caràcter redundant.

Pel que fa als *relatius demostratius* les formes estàndard haurien de guardar una correspondència amb les formes dels demostratius exposades anteriorment.

Caldria que les formes estàndard permetessin una doble diferenciació, d'una banda, respecte als demostratius pròpiament dits i d'altra banda, entre les formes de singular i de plural:

Les formes de plural podrien ésser les pròpies del tacelhit molt pròximes a les rifenyas corresponents. I les del singular es podrien derivar per analogia i s'acostarien així també a les rifenyas. Proponem com a formes de l'Amazigh Comú:

<i>Singular</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
aquell-a qui, el-la de:	wanni	tanni
<i>Plural</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
aquells-es qui, els-les de:	winni	tinni

11.2.9. Adverbis de lloc i partícules verbals de direcció

Els adverbis de lloc de l'Amazigh Comú haurien de recollir les màximes distincions possibles de les parles existents. Des del punt de vista formal els adverbis del tacelhit fan de mal integrar en el paradigma general; caldria, doncs, considerar-les com a formes alternatives.

La nostra proposta és la següent:

Adverbis de lloc per a l'Amazigh Comú:

Formes en situació de repòs(R):

R1: **da** - aci, aquí

R3: **din, diba** - - allà

R3: **dibin** - allà lluny

Formes en situació de moviment(M):

M1: *ssya* - per aquí

M2: *ssyin*, *ssyiba* - d'allà, per allà

M3: *ssyibin* - d'allà lluny, per allà lluny

Són formes alternatives també:

R1: *yi*, *yid*: aquí, aci ; R2: *yinna*: allà; R3: *yinn*: allà lluny

(amb les formes derivades: *syi*, *syid*= per aquí...)

La varietat formal que existeix a la pràctica en aquest àmbit en els diferents parlars (tal com ho hem pogut observar a l'interior del parlar taqbaylit mateix (v. apartat 10.2.9), permet de preveure que la pluralitat que proposem per a l'Amazigh Comú no hagi de tenir dificultats per a ésser acceptada.

Les partícules verbals de direcció són generals per a tots els parlars:

"-d" (*cap aquí*):

"-n" (*cap allà*):

11.2.10. Partícules interrogatives

Proposem com a formes de les partícules d'interrogació principals per a Amazigh Comú, les següents:

1.Què?

Proposem una triple forma: *mayn?*   *ma?*   *acu?*

(Vegeu més avall les formes relacionades amb les precedents, més avall als números 10, 11 i

11)

2.Qui?

Proposem una doble forma: **wi?   ma?**

(Vegeu més avall les formes relacionades amb les precedents, , més avall als números 13 i 14)

3.Quin?

Proposem les formes següents d'acord amb la variació en gènere i nombre:

<i>Singular</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
	anwa?	anta?
<i>Plural</i>	<i>masculí</i>	<i>femení</i>
	anwi?	anti?

Nota: Caldria considerar admissibles en Amazigh Comú també les formes precedides de "m", és a dir: **manwa, manta, manwi, manti.**

4.Com?

Proposem la forma següent: **amek?**

Nota. Caldria considerar admissibles també les formes precedides de "m": **mamek i mamcc.**

5.Quan?

Proposem la forma següent: **melmi?**

Caldria considerar com una forma alternativa: **manag^o?**

6.Quant?

Proposem les formes següents: **açhaï?, mennaw?/mennawt?, menck?**

Nota. Caldria considerar també admissibles en Amazigh Comú les formes precedides de "m", és a dir: **meçhal** (pronunciada: [meçar])

7. On?

Proposem la forma següent: ani?

Nota. Caldria considerar admissibles en Amazigh Comú també les formes precedides de "m"
com: mani?

8. Que...?

Proposem com a forma més

adequada per a l'Amazigh Comú: is...?

Nota. La forma "ma...?" del taqbaylit (utilitzada en aquest darrer sentit del punt 8) essent homomorfa del "ma?" que expressa la interrogació neutra "què?" (corresponent al punt 1), hauria de quedar reservada a un ús local.

De manera general les formes corresponent a qualsevol dels casos exposats, que no entren en aquest paradigma, haurien de tendir a quedar reservades per a un ús local.

Com a formes derivades de les anteriors, proposem diferents combinacions amb preposicions i partícules diverses les quals escriurem separades si precedeixen l'interrogatiu i juntes si el segueixen:

A) Proposem, per als números 10, 11 i 12 (*Per què?, Per a què?*):

Les combinacions dels interrogatius proposats més amunt ("mayn", "ma", "acu") amb la preposició "yer" o amb la terminació "ni". Així tindrem:

Per què? (interrog.+ yer) => acuyer?, maynyer?, mayer?

(per quina raó?)

Nota: Sembla aconsellable de reservar per a usos locals les altres variants compostes de "yef" per una banda i d'"ay" per una altra banda (acuyef, aygef, yef acu, yef ay), igualment com les formes pròpies del tacel èit "max" i "maf".

Per a què? (interrog. + mi) => **mami?, acumi?, maymami?**
(amb quina intenció)

Nota: Hem mantingut l'assimilació existent (mayn+mi>maymami)

B) Per als números 13 i 14 (*Amb què?, Dins què?...*),
diferents combinacions com:

deg wacu? (en què?), **may?**(en què?), **s wacu** (amb què), **maynzi...**

Nota: Sembla aconsellable reservar per a usos locals les altres variants compostes d'"ay" com "deg way", "s wayes" etc.

C) Per als números 15, 16 i 17 (*Per a qui?, A qui?, A casa de qui, Amb qui?*),
diferents combinacions amb "wi" com:

wimi? (per a qui?), **wiked?** (amb qui?), **wiyar?/wiyur?/widar?** (a casa de qui?)

Nota: Caldria considerar admissible en Amazigh Comú també la forma "wid" (amb qui?). Les formes amb "ma" ("madar", "mad") sembla aconsellable de reservar-les per al parlar *tacelhit*. D'altra banda, caldria desestimar per a l'escriptura formal les variants menys transparents morfològicament com "umi", "immi", "mamu", "manumu", "wumi", i mi", "umu", "i mu", "mumu", "i mimi" etc.

D) Per al números 20(*On?, vers on?*), combinacions de l'interrogatiu "ani" o "mani" i diferents preposicions, com:

manis?, s ani? (d'on?), yer wani?, ani yer (vers on?)

11.2.16. Les preposicions

Proposem, com a formes de les preposicions principals per a Amazigh Comú, les següents:

	<i>Català</i>	<i>Amazigh Comú</i>	<i>Observacions</i>
1.	A (de lloc), dins	F.P: deg (di), g (Forma sufixada: "gig-") F.S: γ Rfp[γ, x]	Donem preferència a la forma més estesa.
2.	Vers	yer (Formes sufixades: "yar-", "yur-")	La idea de possessió (v.11.2.4) s'expressa per mitjà de: "yar-", "yur-", "dar-". La forma "s-" s'hauria de reservar per al parlar <i>tacelèit</i> . Les variants "er", "ar", "er", no és aconsellable que transcendeixin en l'escriptura formal.
3.	Sobre, damunt	yef (Forma sufixada: "yaf-") (Forma abreujada: "f")	Les formes "xef", "xaf" i l'abreujada "x" (R), haurien de tenir un ús preferentment local (en el parlar on són pròpies).
4.	Damunt de	sennig, sufella	També són admissibles les formes sense "s" (nnig, iggi) o amb "f" (figgi). La forma "sennig" pot admetre també la pronunciació [sɛNij] / [sɛNej].
5.	Sota, al dessota de	ddu (Forma sufixada: "ddaw-")	També són admissibles les formes amb "s": "seddu" ("seddaw-"). Les formes "ssaddu", "swadday", "ddew", "geddu", haurien de tenir un ús preferentment local (en els parlars on són pròpies).
6.	Davant	zdat	Les formes "zzat", "ezzat", haurien de tenir un ús preferentment local (en els parlars on són pròpies). Les formes "lguddan" (i la variant amb "s") són innecessàries en Amazigh Comú.
7.	Darrere	deffir, awarri, tetermin, tiyira	També són admissible les variants amb prefixació de "s": "sdeffir", "setcermin" etc. Les variants "aweren", "agunnir", "darat", "tityrdin" haurien de reservar-se per als usos locals.
8.	Entre	ger (Forma sufixada: "gar-")	També són admissibles el Amazigh Comú les pronunciacions [yer/ yar].
9.	Amb (en companyia de)	d, ak, aked (Forma sufixada: "akid-")	Les formes "yid-", "id-", haurien de tenir un ús preferentment local (en el parlar on són pròpies).
11.	De (de genitiu)	n	Les assimilacions "bb?" i "gg".... (v. pàg 250) no haurien de transcendir en l'escriptura formal.
12.	De (d'origen)	zeg (zi), zey	Donem preferència a les formes amb "z" inicial perquè considerem que tenen més valor distintiu que les que comencen amb "s" (les quals són més pròximes a la polisèmia d'aquesta consonant en el

			conjunt dels diferents parlars, consonant que caldria tendir a reservar per a la funció única de preposició instrumental). Així, doncs, les formes amb "s" (seg, si, s, si s) es reservarien per al parlar al qual pertanyen. Tampoc no són recomanables en Amazigh Comú les formes abreujades en "g" o "gg" que es poden confondre almenys amb les formes del punt 1.
13	Amb (mitjançant)	s (Forma sufixada: "ser-", "yiss-")	Aquestes formes haurien de ser reservades a aquest ús instrumental, tal com ho hem assenyalat més amunt.
14	A (complement datiu)	i	Aquesta forma de la preposició de datiu és general en tots els parlars.

11.2.17. Conjuncions copulatives, il·latives i disjuntives

Conjunció "i"	d	Aquesta forma és genral en tots els parlars.
Conjunció il·lativa: "i després"	dya	És una forma estesa, amb petites variants.
Conjunció disjuntiva "o"	ney	Aquesta forma és genral en tots els parlars.
Conjunció disjuntiva "ni"	ney / wala	Admetem també en ACV la forma d'origen àrab força implantada, "wala".

11.2.18. Partícules adverbials i indefinides

Algunes de les formes possibles en amazigh comú podrien ésser:

D'afirmació i de negació	1. sí/oui	F.P: yeh Rfp [yah, yeh, ih] F.S: wah <u>Observació:</u> "waxxa" és una forma intensiva col.loquial
	2. no/non	F.P: uhu, aha F.S: lla
De quantitat	3. molt/beaucoup	F.P: añas Rfp [aņas, aņas] F.S: bahra
	5. poc/peu	F.P: imik, drus F.S: ewayt Rfp [cwayt, cwit]
De comparació	6. més/plus	F.P: ugg ^a ar, kter (Rfp: [kṭar, kṭer])
	7. menys/moins	F.P: qell

	8. massa/trop	F.P: gigan
	9. quasi/presque	F.P: nniqal, elayn F.S: arayn
	10. tan/autant	F.P: annet (Rfp [anct, aNect])
De lloc (v. els adverbis de lloc dictics al § 11.2.13)	11. prop/près	F.P: yimi F.S: yudes
	11. lluny (de)/loin (de)	F.P: yegg°g F.S: yegg°ej
	17. dins/dans	F.P: y-ag°ns F.S: daxel, daxer
	18. fora/dehors	F.P: berra Rfp: [barra, berra, ber̄ra]
	21. aviat, prest/ bientôt, tôt	F.P: zik F.S: zic
	25. de pressa/vite	F.P: s-tazla F.S: s-tazzera
	26. a poc a poc /doucement	F.P: imik s imik F.S: cway-cway
	27. sempre/toujours	F.P: bedda, dayem
	28. mai/jamais	F.P: wer jjin, wwer jjun F.S: abadan, a'mmer- (+pronom sufix)
Indefinits i quanti- tatius	30. tot/tout	F.P: akk°, merra (Rfp: [mer̄a, mar̄a]) F.S: qac
	31. res/rien	F.P: amya F.S: acem̄ma, ifq̄t, ara, walu
	32. altre/autre	F.P: 1. nniden F.P: 2. wayeḡ - wiyaḡ, tayeḡ - tiyaḡ F.S: 2. :wayeḡnin - wiyaḡnin, tayeḡnin - tiyaḡnin wayyaḡ - wiyyaḡ tayyaḡ - tiyyaḡ
	33. ningú/personne	F.P: awd yan, ra d ijj

11.2.19. Consideracions entorn de l'estandardització de la morfosintaxi

El tractament de la morfosintaxi que hem abordat en el present apartat 11.2 ens mostra la possibilitat d'aconseguir una codificació prou homogènia per a bastir unes bases de morfosintaxi de l'Amazigh Comú.

Les propostes de paradigmes morfològics estàndards del nom, dels pronoms personals, dels possessius i del verb no ofereixen cap dubte respecte a la seva viabilitat com a estructures de l'Amazigh Comú. L'estudi dels demostratius i dels interrogatius ha demanat un esforç més gran d'anàlisi i, tot i una certa pluralitat de formes, les propostes estandarditzadores finals

mostren també un grau molt elevat d'homogeneïtat i poden fer part semblantment sense dificultats de l'Amazigh Comú. Pel que fa a les partícules sintàctiques, les propostes estandarditzadores revelen una pluralitat més gran; així i tot, aquesta pluralitat pot ésser sistematitzada i estructurada, semblantment a com ho hem fet amb el lèxic, simplificant la varietat excessiva i disposant-la en dos nivells de preferència. Pel que fa a aquest aspecte d'estandardització plural, considerem que també és integrable en un projecte d'Amazigh Comú, amb la condició que es posin els mitjans perquè aquesta pluralitat no impedeixi la intercomunicació ni obstaculitzi la convergència interdialectal dels diferents usos estàndards.

Diferents aspectes de la sintaxi dels parlars estudiats han estat tractats per diversos autors que han aportat igualment arguments favorables a una estandardització comuna. Volem recordar aquí particularment un dels estudis pòstums de Kaddour Cadi (1997:160) el qual afirma que "la dialectalització del berber no ha trencat pas la seva unitat estructural profunda". Aquest autor estudia diferents aspectes com l'ordre dels mots a la frase, el participi, el verb polivalent "g"(eg) i els afixos dels verbs complexos; i es refereix, a més, també a parlars situats fora de l'àrea en què hem centrat la nostra proposta.

En resum: la morfosintaxi dels parlars estudiats és estandarditzable, a grans trets, segons dues tipologies principals: una estandardització de tipus composicional (o amb més precisió, quasi-composicional) per als aspectes paradigmàtics; i una estandardització de tipus plural especialment en la sistematització dels elements connectors.

11.3. Estandardització del lèxic

L'estandardització del lèxic amb l'objectiu de construir un Amazigh Comú s'ha d'orientar vers dues àrees principals i diferenciades: el lèxic bàsic i el lèxic neològic (els neologismes).

Aquesta distinció és important però no pas sempre clara si considerem que en els parlars

amazighs que estudiem la proporció de xenismes en el lèxic bàsic és important (un 38% en taqbaylît, un 25% en tacelhit - Chaker 1995:118 - i una xifra segurament intermèdia en tarifit) i el treball de neologia pot abastar, per tant , una bona part del lèxic bàsic.

Tot i aquesta dificultat emprendrem l'estudi de manera separada i distinta, tot abordant independentment el lèxic comú i els neologismes. D'entrada cal advertir que l'abast el nostre treball és certament limitat en relació als objectius necessaris. Un treball d'estandardització lexical perquè sigui operatiu en el món modern actual hauria d'abastar d'entrada almenys prop de 10.000 termes, la qual cosa representaria treballar com a mínim amb uns 6.000 mots de lèxic comú i més de 3.000 neologismes. (Prenem com a referència per a aquesta avaluació global, entre d'altres, *el Diccionari Català Bàsic* de Lluís López del Castillo, els diccionaris bascos de Montiano&Urquijo (1975) i Kintana (1994), el quítxua MEC-PUCE(Ministerio de Educación y Cultura - Pontificia Universidad Católica del Ecuador -1982 i el francès-provençal de Lèbre et al.(1992)).

El nostre treball, que abasta a prop d'un miler de termes de vocabulari bàsic i prop de tres-cents neologismes no pot tenir més que un caràcter prospectiu. Amb aquesta orientació prospectiva hem abordat el present capítol.

11.3.1. Lèxic bàsic

Sintetitzarem, del recull de lèxic interdialectal fet a l'apartat 10.3 (Annex), unes desenes de termes de cadascuna de les seccions en què l'hem dividit.

En cadascun d'aquests casos estudiats **disposarem les dades de la manera següent:**

<i>mot en català/mot en francès</i>	forma amazigha en alfabet llatí (forma en neonifnagh) [transcripció fonètica]
-------------------------------------	--

Les formes estàndards proposades per l'Amazigh Comú poden ser dobles. En primer lloc, la forma preferent (F.P.) i en segon lloc, en una posició inferior, la forma secundària (F.S.).(v. més avall § b.)

Només escrivim la transcripció en neotifinagh en algunes seccions (secció 1, secció 5, secció 9...) a tall d'exemple i només recollirem la transcripció fonètica (Rfp:realitzacions fonètiques principals) quan calgui representar algun cas de variació remarcable.

a.L'alfabet neotifinagh

Pel que fa a l'alfabet neotifinagh ens hem servit de la versió de les formes proposades per l'Acadèmia Amazigha i dels noms de les lletres proposats per Mammeri (1976:15-16). Som conscients de les limitacions d'aquesta versió i del fet que no constitueix una forma estàndard en el sentit tant del rigor com de l'acceptació social que demanaria un instrument gràfic d'aquesta importància (Chaker 1993:31-42). La utilització de la versió de l'alfabet tifinagh que comentem s'ha d'entendre, doncs, amb un caràcter provisional.

Pel que fa a l'aplicació concreta d'aquest alfabet, la nostra metodologia és d'oferir en cada cas una equivalència exacta entre la transcripció en tifinagh i en caràcters llatins estàndards només per a aquells termes pertanyents a la varietat de llengua estàndard que hem anomenat Amazigh Comú Emblemàtic (ACE) per tal com partim de la hipòtesi que l'ús de l'alfabet tifinagh s'hauria de difondre especialment en els àmbits més formals i amb una funció de tipus emblemàtic. (v. apartat 11.4).

Els símbols i les equivalències són els següents:

Nom de la lletra	Neotifinagh	Alfabet llatí (estàndard)
agra	ⵏ	a
ba	ⵙ	b
ca	ⵝ	c
yeč	ⵉ	č

da	ⴰ	d
ɟar	ⴢ	ɟ
ilem	ⴣ	e
fa	ⴤ	f
ga	ⴥ	g
yeg	⴦	g̃
yar	ⴧ	ɣ
ha	⴨	h
him	⴩	ħ
igri	⴪	ɣ
ja	⴫	j
ka	⴬	k
la	ⴭ	l
ma	⴮	m
na	⴯	n
qil	ⴰ	q
eil	ⴱ	ɛ
ra	ⴲ	r
rar	ⴳ	r̥
sa	ⴴ	s
ɟar	ⴵ	ɟ
ta	ⴶ	t
tar	ⴷ	t̥
ugru	ⴸ	u
wa	ⴹ	w
xa	ⴺ	x
ya	ⴻ	y
za	ⴼ	z
zar	ⴽ	z̥

Observacions

Hem representat les consonants tenses de les tfinagh amb la simple duplicació. Exemple: tawwat[+•⴬⴬•ⴰ+].

Per a la representació del la “p” (utilitzada en alguns manlleus) suggerim la utilització d’una de les variants tradicionals de la “b”:

Així tindriem:

Nom de la lletra	Neotifinagh	Alfabet llatí (estàndard)
pa	ⴰ	p

(És curiós recordar el signe utilitzat per l'egipci clàssic per a la representació d'aquest so "p":

□)

b.les modalitats en la forma estàndard

Cadascuna de les propostes de lèxic per a l'Amazigh Comú les classificarem segons dues menes de denominacions corresponents a usos socials diferenciats de la manera següent :

Forma Preferent... F.P:.....

Forma Secundària... F.S:.....

Entenem per "forma preferent" la forma recomanable en l'ús interdialectal.

Les "formes secundàries" es poden considerar també fent part de l'Amazigh Comú però amb un ús generalment localitzat en l'àmbit d'un parlar concret.

Tant les formes preferents com les secundàries fan part del lèxic de l'Amazigh Comú Vehicular (ACV).

Si introduïm alguna forma específica de l'Amazigh Comú Emblemàtic (ACE) ho assenyalarem.

Les formes corresponents a l'ACE seran les formes úniques que haurem consignat com a tals o bé totes les formes classificades com a preferents. A les seccions 1, 5, 9, 13, 17 oferim també la forma pròpia d'aquesta varietat estàndard (ACE) en alfabet neotifinagh.

Donem també una notació fonètica de les possibles realitzacions principals del mots grafiats.

c. Representació fonètica

Per a recollir algunes de les variants que considerem representades per una mateixa grafia estàndard que proposem, utilitzem una transcripció fonètica adaptada a la llengua amazigha i que recull diferents expressions ja usuals en la lingüística amazigha. Representem, així:

- Les **consonants espirantitzades** amb un traç subratllat: **ṭ, ḳ, ...**
- Les **consonants tenses** amb una lletra majúscula: **D, M, T, G, K, L, R, S, Q...**
- Les **consonants emfàtiques i velaritzades** segons l'escriptura estàndard (és a dir, amb un punt sotaposat) : **ṭ, ḍ, ṣ,...**

- Les **consonants velaritzades** també segons l'escriptura estàndard (és a dir, amb un cercle volat): **g^o, k^o, g^o....**

- les **fricatives sibilants** també segons l'escriptura estàndard, és a dir: **c, j** (d'aquesta manera la representació de les tenses corresponents - **C, J** - és més còmoda que amb altres representacions).

- les **africades prepalatals** segons la composició de "t" o "d" més la corresponent fricativa, és a dir: **tc, dj** (amb les correlatives tenses: **Tc, Dj**).

- les **africades dentals** segons la composició de "t" o "d" més la corresponent sibilant, és a dir: **ts, dz** (amb les correlatives tenses: **Ts, Dz**).

- La **resta de sons** són representats segons la grafia estàndard: **γ, e, q, x, f ...** (amb les majúscules corresponents per a representar les correlatives tenses: **Γ, Σ, Q, X, F...**).

- Representem la **vocal neutra** també en la forma estàndard, és dir: **e**

